

О. О. ІСАЄВА, Ж. В. КЛИМЕНКО, А. О. МЕЛЬНИК

Зарубіжна **10** література

Електронний додаток до підручників
(рівень стандарту, профільний рівень)

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України*

ДО ЧИТАЧА ХХІ століття, або ЗАМІСТЬ ВСТУПУ

Вітаємо вас, дорогі наші читачі! Для своєї майбутньої професійної діяльності ви обрали вивчення гуманітарних наук — і не помилилися! Адже сьогодні, незважаючи на стрімкий розвиток технологій, і аналітики різних країн, і найавторитетніші особистості нашого часу, такі як, наприклад, відомий засновник операційної системи Microsoft Білл Гейтс і президент Ірландії Майкл Хіггінс, дедалі більшої ваги надають значенню гуманітарних наук, вважають, що через 10 років запит на гуманітаріїв буде більший, ніж на програмістів. І це не дивно, адже гуманітаристика — це особливий спосіб осягнення світу, це світоглядні знання.

Сьогодні ми всі усвідомлюємо, що в нашу цифрову епоху у світі бракує таких особистостей, як Стів Джобс. Його гасло *«Думай інакше!»*, не так, як усі, без догм і шаблонів, сприяло тому, що Джобс став однією з найуспішніших особистостей ХХІ століття. Спробуймо спрогнозувати, яку освіту потрібно здобути, щоб досягти такого успіху, як один із засновників Apple...

Сьогодні на часі розвивати ті здібності, які не доступні роботам: креативність, уяву, ініціативу, лідерські якості. І якщо креативність, ініціативність, лідерські якості мають бути пріоритетом розвитку всіх навчальних дисциплін у школі, то формування уяви, образного мислення — це прерогатива літературних курсів.

І якщо всі інші навчальні предмети націлюють вас на формування об'єктивної картини світу, то література як мистецтво, що міститься в площині суб'єктивного, навпаки, увиразнює індивідуальне сприйняття, нестандартне мислення та суб'єктивний підхід. Це те, що не піддається алгоритмізації, тобто не буде притаманне роботам, які, за прогнозами аналітиків, у майбутньому відберуть робочі місця в більшості людей.

Оскільки предметом вивчення літературних курсів у школі є витвори мистецтва, то завдяки своїй суб'єктивній природі вони відточують наші почуття, які не завжди піддаються логіці, розвивають співчуття, вчать індивідуально сприймати й оцінювати навколишній світ. Адже мистецтво — це завжди суб'єктивність, і *«об'єктивного мистецтва немає і не може бути»* (Богдан-Ігор Антонич). Тому під час вивчення літературних курсів розвиваються такі уміння, які спроможні в майбутньому забезпечити конкурентоздатність людини в цьому прагматичному і технологічному світі.

А ще читання літературних творів покликано просвітити нас, збагатити культурою. А культура, на думку всесвітньо відомого художника, філософа і мандрівника Миколи Реріха, *«є зброєю Світла. Культура є спасінням [...] Тому і радісна нива культури. Радісна навіть в найважчих справах. Радісна навіть у напружених битвах з найтемнішим невіглаством»*.

Отже, читаючи художні твори, запропоновані шкільною програмою, будемо разом збагачуватися культурою та розвивати ті здібності, які сьогодні конче потрібні сучасній людині цифрової епохи...

Автори

ПОЛЕМІЧНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПРО РОЛЬ КНИЖКИ ТА ЧИТАННЯ

Прочитайте висловлювання про роль книжки та читання. Чи можете ви з ними погодитися й чому? Які з них викликають у вас сумніви, а можливо, і заперечення? Поясніть свою думку.

Кажуть, що книжка зникає. Я гадаю, що це неможливо.

Хорхе Луїс Борхес (1899–1986),
аргентинський письменник і публіцист

Читати — це як мислити, молитися, говорити з другом, висловлювати свої думки, вислуховувати ідеї інших, насолоджуватися музикою, бачити чудовий пейзаж та прогулюватися пляжем.

Роберто Боляно (1953–2003), чилійський письменник

Література створена, щоб люди вчилися думати. Читаючи, вчилися читати.

Юрій Лотман (1922–1993),
естонський літературознавець і культуролог

Читати — означає виявляти смисли.

Ролан Барт (1915–1980),
французький філософ, критик і теоретик семіотики —
науки про знаки і символи

Тільки література завжди знає все, що сталося з іншими, може статися зі мною. Її магічне дзеркало на те й налаштовано, щоб читач зміг упізнати в іншому — себе.

Оксана Забужко (народилася 1960 р.),
українська письменниця

Книжки зцілюють рани, нанесені зброєю.

Хосе Марті (1853–1895),
письменник, національний герой Куби

Книжка — це пристрій, здатний розпалити уяву.

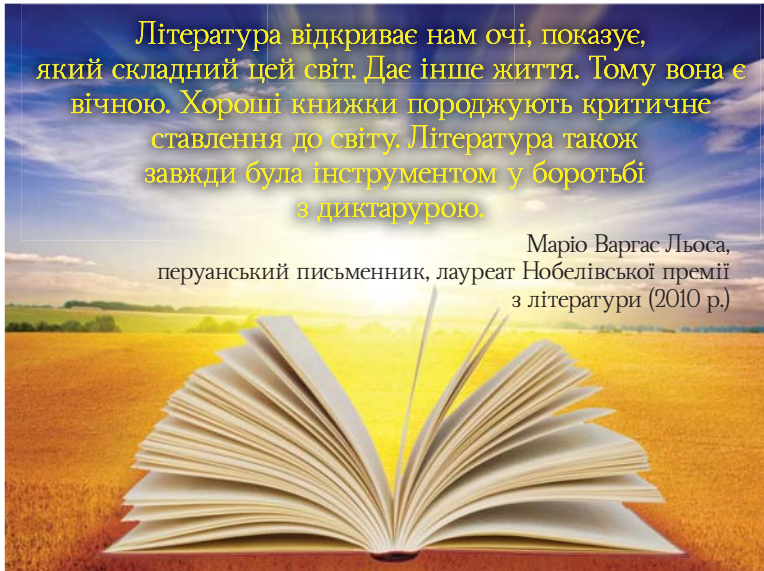
Алан Беннетт (народився 1934 р.),
англійський письменник й актор

Парадокс читання: воно відводить нас від реальності, щоб наповнити реальність змістом.

Даніель Пеннак (народився 1944 р.),
французький письменник

- ❖ Прокоментуйте висловлювання, представлене на постері. Запропонуйте свій варіант постера або мотиваора про роль книги і читання в сучасному світі.

ПОЛЕМІЧНІ ВИСЛОВЛЮВАННЯ ПРО ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД

- ❖ Уважно прочитайте і прокоментуйте висловлювання про художній переклад.
- Перекладна література в Україні має таку саму драматичну історію, що й література оригінальна, тільки вдвоє драматичнішу. Усі нагінки на мову, на письменство незмірно тяжким обухом спадали на переклад.

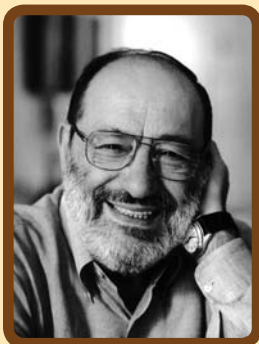
Ростислав Доценко (1931–2012),
український літературознавець, перекладач
- Художній переклад — явище насамперед естетичне: він має впливати на розум і почуття читача так само, як і оригінал.

Віктор Коптілов (1930–2015),
український мовознавець, теоретик і практик перекладу
- Не слова потрібно перекладати, а силу і дух.

Іван Бунін (1870–1953),
російський письменник, лауреат Нобелівської премії з літератури (1933)
- ...Перекладачам слід нарешті усвідомити всю відповідальність такої важливої справи, як ознайомлення українського читача з кращими творами літератур братніх народів, зрозуміти, що точна передача змісту оригіналу повинна йти в парі з високою формальною довершеністю перекладу...

Микола Лукаш (1919–1988),
український майстер перекладу
- Найкраща властивість доброго перекладача — та, що він не намагається висувати свою особистість на перший план, він намагається підкорити її творчій особистості автора оригіналу. То вже перекладачева індивідуальність виявляється у перекладі сама собою, незалежно від намірів перекладача.

Григорій Кочур (1908–1994),
український майстер перекладу

Доля **Умберто ЕКО** (1932–2016) — яскравий приклад того, які несподівані й цікаві подарунки іноді підносить нам життя. Професор Болонського університету (Італія), доволі суворий і небагатослівний, автор наукових праць з лінгвістики, естетики, літературознавства і теорії культури, 1980 року написав філософсько-детективний роман **«Ім'я троянди»** і миттєво став популярним. А коли 1986 р. «Ім'я троянди» було екранізовано, і при цьому головну роль монаха-детектива у фільмі зіграв легендарний «Джеймс Бонд» — відомий голлівудський актор Шон Коннері, то папарацці влаштували за професором У. Еко справжнє полювання.

Інші відомі романи митця **«Маятник Фуко»**, **«Острів напередодні»**, **«Бавдоліно»**, **«Таємниче полум'я цариці Лоани»**, **«Празький цвинтар»** тільки закріпили його славу одного з найцікавіших письменників сучасності.

А праці У. Еко з проблем сучасного літературознавства і культури справедливо вважають не тільки ґрунтовними науковими розвідками, а й такими, що не залишають байдужими і так званого пересічного читача.

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

Якщо вам цікаво дізнатися, якою буде подальша доля читання у цифрову епоху, радимо звернути увагу на книжку **Умберто Еко** та **Жан-Клода Кар'єра** **«Не сподівайтесь позбутися книжок!»**. Цей діалог відомого італійського ученого й письменника У. Еко з французьким режисером і актором Ж.-К. Кар'єром. Прочитавши цю книжку, ви зможете дізнатися, чому «завдяки Інтернету ми повернулися в еру текстів» (У.Еко), а також остаточно переконатися, що книга таки ніколи не зникне, на чому наголошує уже сама назва твору У. Еко і Ж.-К. Кар'єра.

Щиро й невимушено ця книжка не тільки розкаже про різних письменників і їхні твори, розкриває маловідомі факти з історії книгодрукування, наводить цікаву і корисну інформацію для сучасної людини. Наприклад, про те, як обирати книжки, як навчитися фільтрувати інформацію в умовах її поширеності та доступності. Автори книжки також роз-

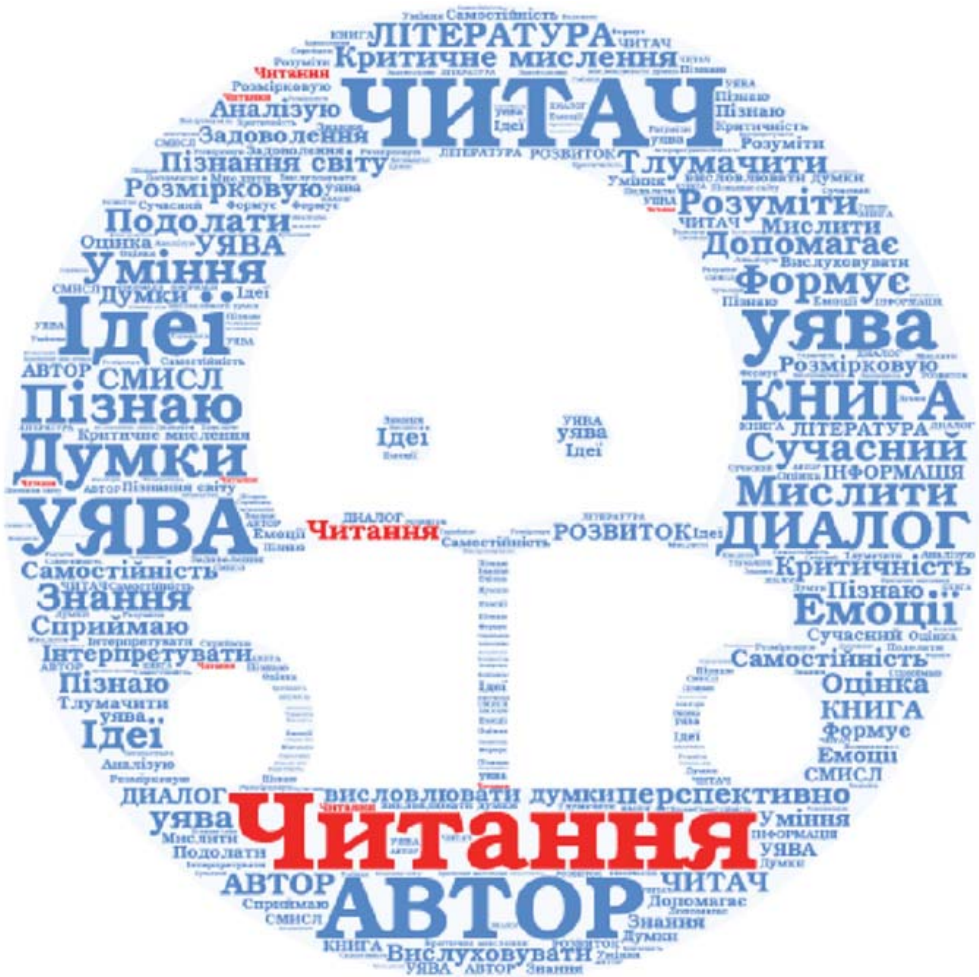

глядають важливе питання про пам'ять людини в сучасному світі. Переймаючись проблемою, що сьогодні ми дедалі менше щось запам'ятовуємо, покладаючись на сучасні технології та легкодоступність інформації, У. Еко говорить про необхідність і важливість тренування пам'яті. Цікаво, що 2014 року він написав відомого різдвяного листа внукові, в якому порадив, як вберегти нашу пам'ять від старості, як її збагачувати.

Отже, у книжці Умберто Еко та Жан-Клода Кар'єра «Не сподівайтесь позбутися книжок!» кожний зможе знайти для себе багато цікавої інформації, але, що, напевно, найголовніше, ця книжка провокує свого читача на власні роздуми, змушує вступити у діалог, а можливо, й дискусію.

- ❖ Прокоментуйте хмару слів на тему «Читання». А яке б слово Ви поставили у центр хмари? Поясніть чому.

Мандруючи сторінками далеких епох

Пергаментом папір розгортає листи,
І майже без зусиль ляга під стрічку стрічка...

Євген Маланюк

Що за майстерний витвір — людина!
Дією подібна до ангела! Тямою — до божества!
Окраса всесвіту! Найдовершеніше з усіх створінь!

Вільям Шекспір

Етапи й шедеври Античності

ЕТАПИ РОЗВИТКУ ДАВНЬОГРЕЦЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

I. Архаїчний (до VII ст. до н.е.)

Розвиток фольклору (зокрема, міфології) і героїчного епосу

II. Класичний (VII ст. до н.е. – IV ст. до н.е.)

Панування лірики, драми і поява перших прозових жанрів

III. Елліністичний (кінець IV – II ст. до н.е.)

Поширення побутової комедії та інтимної лірики

IV. Римський (середина II ст. до н.е. – IV ст. н.е.)

Розквіт сатири та історіографії, поява роману

Зразок декламаційної лірики, яку репрезентує Тіртеї уславився на-самперед емоціями, що сприяли перемозі спартанців над ворогами:

*Добре вмирати тому, хто, боронячи рідну країну,
Поміж хоробрих бійців падає в перших рядах.*

Переклад з давньогрецької Григорія Кочура

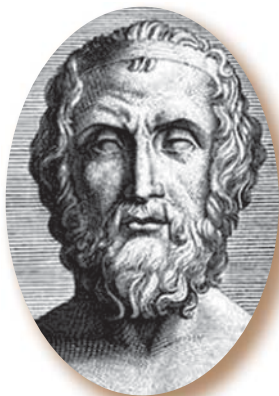
УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Культура Античності значно вплинула й на розвиток українського театру, музичного та образотворчого мистецтва, архітектури. Так, шанувальникам музики добре відомі опери **Кирила Стеценка** «*Прометей*» і **Миколи Лисенка** «*Енеїда*», створені за сюжетами античної міфології. Античні теми й мотиви знайшли відображення в мистецькій творчості Тараса Шевченка (малюнки «*Нарцис і німфа Ехо*», «*Телемах на острові Каліпсо*»). І нині в театрах України йдуть п'єси давньогрецьких трагіків (наприклад, «*Едіп*» в Одеському академічному українському музично-драматичному театрі ім. В. Василька).

Тарас Шевченко.
Телемах на острові Каліпсо (1856)

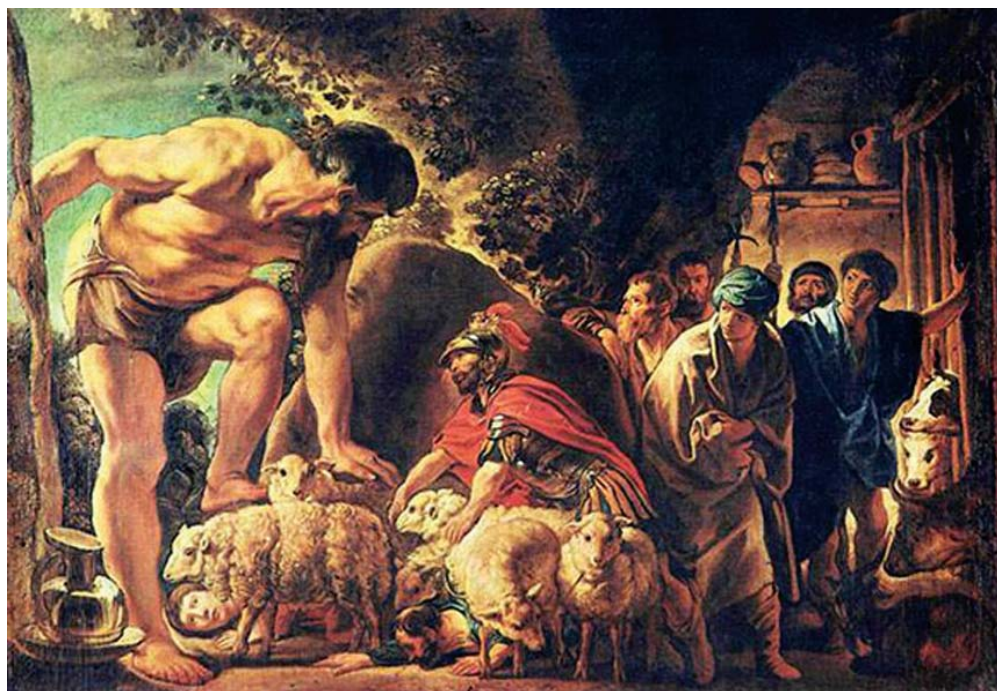

Гомер
Ομηρος
(близько VIII ст. до н.е.)

Цитати для душі від Гомера

- ◆ Яке слово скажеш, таке й почувеш у відповідь.
- ◆ Про дещо треба говорити, про інше — мовчати.
- ◆ Час на все є: є свій час для бесіди, свій час для спокою.

Якоб Йорданс.
Одіссей у печері Поліфема
(перша половина XVII ст.)

Літературні нотатки подорожнього

Одним із цікавих місць, які нагадують про античні міфи і поеми Гомера, є **Національний дендропарк «Софіївка»**, розташований в **Умані (Черкаська область)**. Він оформлений так, що під час подорожі туристи потрапляють у дивовижний світ «Іліади» й «Одіссеї», де кожна деталь оповідає про часи давньогрецьких богів і героїв. Так, тут можна побачити скульптури Одіссея і Паріса, помилуватися гротом німфи Каліпсо, яка протягом семи років утримувала на своєму острові славного царя Итаки. У парку встановлено і бюст самого творця безсмертних поем.

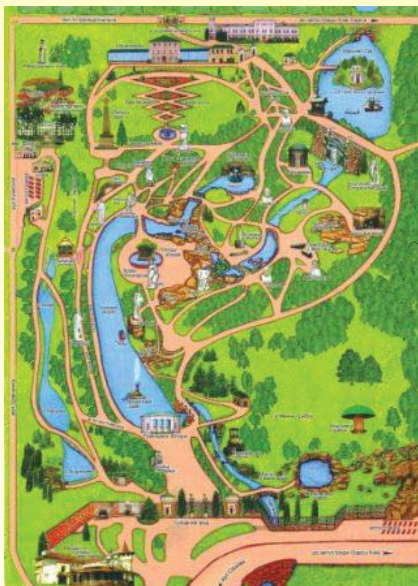

Схема дендропарку
«Софіївка»

Скульптура Одіссея
в «Софіївці»

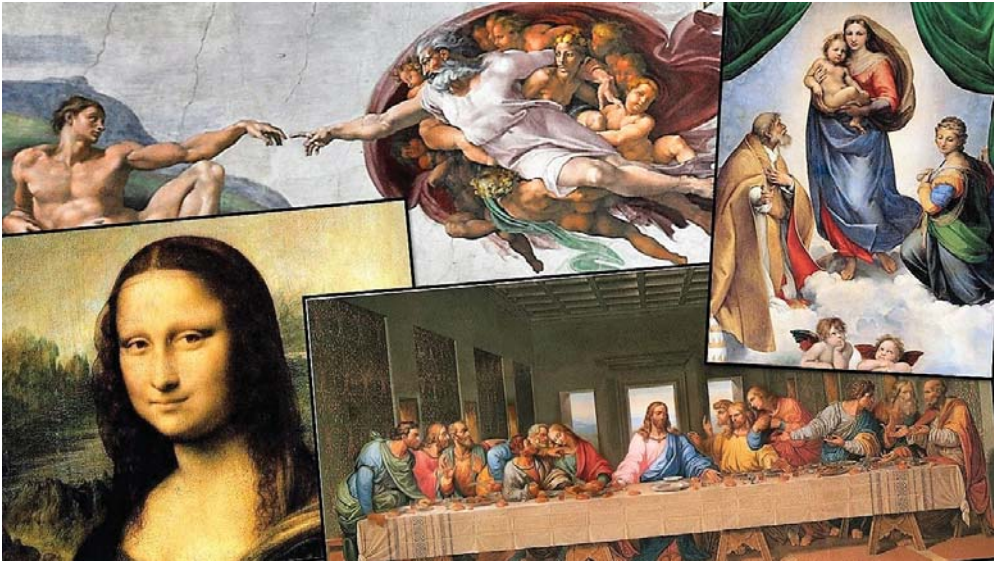

Марка України, присвячена
200-річчю «Софіївки»

Грот Венери

Відродження в Італії

1. Уважно роздивіться колаж. Які твори образотворчого мистецтва італійського Ренесансу на ньому зображено? Укажіть їх авторів. Як ви думаєте, чому саме ці твори обрано для колажу? Створіть свій колаж на тему «Мистецтво італійського Відродження». Обґрунтуйте вибір творів.
2. Прокоментуйте хмаринку слів «Література італійського Відродження». Укладіть на її основі зв'язну розповідь.

гуманізм Іван Франко
античні образи і сюжети латина
реальна людина Леся Українка
реальний світ італійська мова
Данте Аліг'єрі новела
сонет
Петрарка рицарська література
реалістичні елементи
ренесансна особистість
Джованні Боккаччо

Данте Аліґєрі
Dante Alighieri
(1265–1321)

- ❖ Порівняйте різні варіанти українського перекладу початку «Пекла». Зверніть увагу на особливості передачі змісту та форми. Які перекладацькі знахідки, на вашу думку, більш точні й конкретні? Які образи більш виразні? Хто з перекладачів відмовився від рими?

На середині шляху життєвого
Я опинився десь у темнім лісі.
Від простої відбившися дороги.

Гей, і сказати годі, що за скрута,
Який він був густий, ціпкий, колючий, —
Згадять його, то знову жах проймає,

Такий жах, що лиш смерть жahnіша трохи.
Та гов, а я добро і там знайшов!
Скажу ж про все, на що там надивився.

Переклад Івана Франка

В путі життя, на середині саме,
Я опинився в пралісі густому
І йшов наосліп нетрями-ярами.

Аж моторошно робиться самому,
Коли згадаю праліс цей заклятий,
Бір непрохідний в мороці страшному!

Зі смертю лиш це можна порівняти.
Та знову долю я знайшов щасливу.
А як — про те ви будете читати.

*Переклад Максима Рильського
та Петра Карманського*

На півшляху свого земного світу
Я трапив у похмурий ліс густий,
Бо стежку втратив, млою оповиту.

О, де візьму снаги розповіді
Про ліс листатий цей, суворий, дикий,
Бо жах від згадки почина рости!

Над смерть страшну гіркіший він, великий, —
Але за благо те, що там знайшов,
Повім про все, що в пам'ять взяв навіки.

Переклад Євгена Дроб'язка

Здолавши півпуті життя земного,
я раптом опинився в темній хащі,
бо втратив правоту шляху прямого.
О, як провів про ті місця пропащі,
бо дебр така постала непроглядна,
що й згадку страх не полиша нізащо!
Страшніш од неї смерть лише всевладна;
але й добро там довелося стріти,
тому про все я оповім докладно.

Переклад Максима Стріхи

Цитати для душі від Данте

- ◆ Душа людини — найбільше диво світу.
- ◆ Возлюбіть світло знання!
- ◆ Прямуй своїм шляхом, і нехай люди говорять усе, що їм заманеться.
- ◆ Наймудріша людина та, яку понад усе дратує втрата часу.

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

У п'ятій пісні «Пекла» Данте розповідає про трагічне кохання Франчески й Паоло. Дослідники стверджують, що така історія була насправді. Сталося це так. У правителя Равенни Гвідо да Полена була донька — Франческа, яка славилася своєю вродою. Щоб об'єднати два знатних роди, батько хитрощами видав дівчину заміж за некрасивого і кривого Джанчотто Малатеску, батько якого був ватажком гвельфів у Ріміні. Нещасна Франческа покохала брата нелюба — юного й вродливого Паоло. Одного разу, коли закохані читали роман про любов Ланчелота — лицаря Круглого Столу — до королеви Джіневри, дружини короля Артура, вони поцілувалися. Це побачив підступний Джанчотто. Гнів і ревності засліпили його, і він убив обох коханців.

Фреска Джотто
із зображенням Данте

Фото внутрішньої
частини гробниці
Данте у Вероні

Рафаель Санті.
Данте, Гомер, Вергілій
і юнак-поводир Гомера
(фрагмент фрески «Парнас»)
(1511)

ПІСНЯ П'ЯТА

У скороченні

У супроводі Вергілія Данте сягає другого кола Пекла, де розміщено порушників шлюбної вірності. Біля входу подорожніх зустрічає «страхитний Мінос», який виконує роль верховного судді і витками хвоста визначає міру покарання грішникам. Данте на власні очі бачить, як пекельні вихори волочать, тягнуть і б'ють нещасних, їхні душі «ридають, виють, сповнюючись хіттю». Серед них відомі історичні особи (цариця Вавилона Семіраміда, цариця Карфагена Дідона, цариця Єгипту Клеопатра), герої античних міфів (Єлена, Паріс, Ахілл) та середньовічних романів (Трістан). Данте надзвичайно вражений побаченим. Його увагу привернули дві тіні, він просить їх зупинитися. Одна з них розповідає поетові свою сумну історію.

73] [...] І я сказав: «Співцю, поговорити
74] Хотів би я із тінями двома¹,
75] Що вихор їх жене несамовитий».

76] І він: «Побачиш, як зрідіє тьма
77] Й вони наблизяться: ім'ям любови
78] Благай, і пара підлетить сама».

79] Коли до нас їх вир підніс раптовий,
80] Подав я голос: «Привиди журби,
81] Як Інший зволить, станьмо до розмови».

82] Як в полум'ї жадоби голуби
83] У рідні гнізда між зелені крони
84] Летять на крилах спільної судьби, —

85] Вони удвох з оточення Дідони
86] Перенеслись у пітьмі коловій, —
87] І стали біля нас без заборони.

88] «О ти, що ходиш по землі живий
89] І надійшов сюди, у сморід чорний,
90] До нас, що світ забарвили в крові.

91] Якби нам другом цар був непоборний,
92] Вблагали б ласку ми тобі послать,
93] Щоб ти щасливим був у висі горній.

94] То слухай, споминай, що є згадать,
95] І поки буря десь там забарилась,
96] Ми будем слухати і розмовлять.

¹ Із тінями двома — Тіні Франчески да Ріміні й Паоло Малатести, які нерозлучні навіть у пеклі.

97] Жила я там же, де й на світ з'явилась,
98] Над морем тим, що в нього По втіка,
99] Котра супутниць тьмою збагатилась.

100] Коханню, що шляхетних обпіка,
101] Його зманило молодичим станом,
102] Який сточила тут печаль гірка.

103] Коханню, що кохать дає й коханим,
104] Мене взяло, вогнем наливши щерть,
105] Що став моїм він, як ти бачиш, паном.

106] Коханню нас вело в злощасну смерть.
107] Каїна¹ жде того, хто кров'ю вмився», —
108] І вже їх ворушила вітраверть.

109] Ці душі слухавши, я похилився
110] І в болісну заглибився печаль;
111] Поет спитав нарешті: «Чом спинився?»

112] І я на це почав: «О лютий жаль!
113] Ці ніжні мрії, ці солодкі чари
114] їх завели в таку скорботну даль!»

115] А там звернувся до цієї пари
116] Й почав: «Франческо, від твоїх страждань
117] У серці чую болісні удари.

118] Але скажи: під час палких зітхань
119] Як вчило вас чаруюче кохання
120] Спізнати мить жагучих поривань?»

121] Й вона: «Немає більшого страждання,
122] Як згадувати любий щастя час
123] В біду; твій вождь здає в тім справозданні.

124] Коли ж ти прагнеш знать, який у нас
125] Початок був коханню, збудься спраги, —
126] Я плакати буду й мовить водночас.

127] Якось ми вдвох читали для розваги,
128] Як Ланчелота² взяв кохання пал,
129] І самоти не брали до уваги.

¹ Каїна — частина Пекла, де караються ті, хто вбив або зрадив своїх рідних. Назва за ім'ям першого братовбивця Каїна.

² Ланчелот — герой середньовічного роману про лицаря Круглого Столу, який кохав королеву Джіневру, дружину короля Артура.

130] І часто, мов під дією дзеркал,
131] Нам під очима лица пік рум'янець.
132] Але нас подолав миттєвий шал:

133] Ми прочитали, як тремтів коханець,
134] Бо вперше в губи цілував самі, —
135] І цей от, мій незмінний співвигнанець,

136] Мені уста торкнув, з жаги німий, —
137] Твір і співця за Галеотто¹ мавши,
138] Вже того дня більш не читали ми».

139] Так дух розповідав цей, споминавши,
140] А той ридав; і руки я простер
141] У даль за ними, від жалю вмиравши,

142] І впав, неначе той, хто нагло вмер.

РАЙ

ПІСНЯ ТРИДЦЯТЬ ТРЕТЯ

У скороченні

У третій частині герой поеми потрапляє до Раю. Разом з Беатріче Данте підноситься на усі дев'ять небес і, нарешті, потрапляє до Палаючого неба, де перебуває Бог. Провідником поета тепер стає святий Бернар, богослов і проповідник. Замінивши Беатріче, яка зайняла своє почесне місце у Раю неподалік від самої Богоматері, «мудрий споглядальник» Бернар розповідає Данте про святих Раю й готує його до видіння Бога. В останній пісні «Раю» святий Бернар молить обожнювану ним Марію, щоб вона зміцнила зір Данте, аби він зумів побачити самого Бога в його невимовному сяйві. Це бажання вислухано. Данте ділиться своїми враженнями від побаченого. Поет прагне зрозуміти, як у ликові Христа поєдналися божественна й людська сутності. Але розум йому відмовляє, натомість приходять Осяяння й Любов.

55] [...] Мій зір бере тут гору над словами,
56] Бо не відтворять бачене вони,
57] Воно ж на пам'ять тисне тягарями.

58] Неначе той, хто часто бачить сни,
59] І довго з них один його хвилює,
60] І тільки він один йому ясний, —

61] Такий і я: хоч обмаль вже вогню є
62] В моїй примарі й жевріє вона,
63] А в серці насолода аж вирує.

¹ Галеотто — лицар, який сприяв зближенню Ланчелота з Джіневрою.

64] Так точить сніг яскравість весняна,
65] Так листя в вихорі легке знялося,
66] І сплутались Сівілли письмена¹.

67] О вишне світло, що у вись звелося
68] Над смертну думку, розумові кинь
69] Моєму трохи з баченого досі
70] І дай моїм словам таку глибінь,
71] Щоб слави присок, ледве нині видний,
72] Знесла аж до найдальших поколінь!

73] Оживши в пам'яті, як відсвіт бідний,
74] І продзвенівши в цих моїх рядках,
75] До них долине племінь твій побідний!

76] Згадавши рани на своїх очах
77] Від сяєва, вважав я, що, осліпши,
78] Не бачив би нічого по боках.

79] Пригадую, що я, немов прилипши,
80] Дививсь туди, аж поки Вічна Міць
81] Не піднесла мене у світ ще ліпший.

82] О щедрий дарє вишніх таємниць,
83] Дай утопити зір в яскравім світі,
84] Який не зна ні меж, ані границь!

85] Я бачив, що у цій глибині скритій
86] Любов, як в палітурці, добира
87] Розкидане, мов сторінки розбиті.

88] Суть, випадковість, суміш зла й добра
89] Роїлись на межі мого вмління...
90] І мову ніби сутінок стира².

91] Я, мабуть, вузол бачив їх зливання,
92] Бо, не скінчивши слова ще свого,
93] Відчув я величезне раювання.

94] Забулася ця мить життя мого,
95] Мов двадцять п'ять віків, як замір смілий
96] Нептуна здивував веслом Арго³.

¹ *І сплутались Сівілли письмена.* — За словами Віргілія, кумейська Сівілла писала свої пророцтва на листі дерев і розкладала його по всій печері. Коли вхід відчинявся, вітер розвіював його, і не можна було відновити змісту Сівілліних письмен.

² 84-90. У Богові поєднано всі сутності світу.

³ 94-96. *Забулася ця мить життя мого...* — відразу після видіння воно забулося в пам'яті поета ще дужче, ніж похід аргонавтів.

97] Тож розум мій глядів заціпенілий,
98] Піднесений, уважливий, меткий,
99] Здивований і з дива спломенілий.
100] За ясним сяйвом племінь цей такий,
101] Що в нього йде все на землі постале,
102] І іншого не вміщують думки.

103] До нього пожадання волі стале, —
104] Все — в ньому благо, поза ним стає
105] Потворним все, що в ньому досконале.

106] Хоч вбоге усвідомлення моє,
107] Проти моєї мови здався б пишним
108] Дитинки крик, яка із груді п'є.

109] І не тому, що він із чимось лишнім
110] В живому світлі цьому не вміщавсь, —
111] Увесь однаковий він із колишнім;

112] І неказанно зір в мені зміцнявсь,
113] І мерхнув образ зовнішній ясною
114] Глибинню, бо я сам в собі мінявсь.

115] В глибокій ясності переді мною
116] Явилися із світла троє кіл
117] Трьох кольорів з об'ємністю одною.

118] Одне — відбиток другого всіх сил,
119] Немов Іріда близ Іриди стала,
120] А третє йде вогнем з обох світил¹.

121] Який ти куций одяг надівала,
122] Безсила мисле, проти ж тебе річ
123] Іще куцішою себе являла.

124] О вічний блиску, що шляхом сторіч,
125] Самоосяжний, самоосягаєш
126] Й, осягнутий, собі зориш устріч!

127] На колі, що відбитий в ньому сяєш, —
128] Коли його я зором перебіг, —
129] Бо ти навколо сяйвом осяваєш,

130] Де завертав внутрішній поріг,

¹ 115-120. *В глибокій ясності...* — Три однакові за розміром, але різні за кольором кола символізують три лиця Бога. Згідно з католицькою доктриною, Син є відбитком Отця, а Святий Дух походить від Отця і Сина. Ірида — у давньогр. міфології богиня Веселки.

131] Мені немовби з нас малюнок здався,
132] І наче барви власні він зберіг¹.

133] Мов геометр, який старанно брався
134] За вимір площ і ліній колових,
135] Але, засад не маючи, стерявся, —

136] Такий став я при дивинах нових:
137] Хотів уздріть, як образ той у колі
138] Розміщено, як скріплюється їх.

139] Були ж у мене крила надто кволі;
140] Але яскравість сяйва тут прийшла,
141] І міць зростала розуму і волі².
142] Уяву сила зрадила була,
143] Та, мов колеса, ясні і веселі,
144] Жадобу й волю долі повела

145] Любов, що водить сонце й зорні стелі.

Явлення Христа

Сальвадор Далі.

Урок історії

¹ 127-132. *На колі, що відбитий в ньому сяєш...* — У другому колі, що здавалося відбитком першого, Дайте побачив обриси людського обличчя.

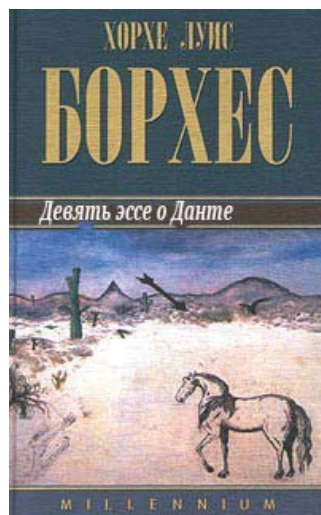
² 133-134. *Мов геометр, який старанно брався за вимір площ і ліній колових...* — Наче давні геометри марно намагалися визначити точне співвідношення довжини кола та його діаметра, так Данте марно намагається досягнути таємниці поєднання божественного і людського в Христі, але йому допомагає раптове осяяння з гори.

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

Пропонуємо вам для читання твір аргентинського поета і прозаїка, публіциста, одного із найвидатніших письменників ХХ століття,

Хорхе Луїса Борхеса «Дев'ять есе про Данте» (1982). Ця прониклива інтерпретація «Божественної комедії» руйнує звичний образ «суворого Данте», розглядаючи поему і як картину світу, і як пам'ятник нещасливому коханню. Сподіваємося, що широка ерудиція, ясний розум Борхеса, його вміння бачити те, що приховано від інших, які проявилися у цьому творі, привернуть вашу увагу.

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

❖ Прочитайте вірш Миколи Зерова (1890–1937) «Данте»:

ДАНТЕ

Сагою дивною, без демена й весла,
Ми пропливали вдвох, — я й чарівник Вергілій.
Як бронза він різьбивсь — і до далеких лілій
Ріка неznана нас, гойдаючи, несла.

Латаття там плелось без ліку і числа,
На світ займалося в пустелі лато хвилій;
Я поглядом тону в тій наплаві білій,
А слухом — у речах небесного посла.

Я чув: «Ці лілії, що уповають чаром,
Далеко від землі, від valle lacrimarum,
Зросли тут засівом Господньої руки;

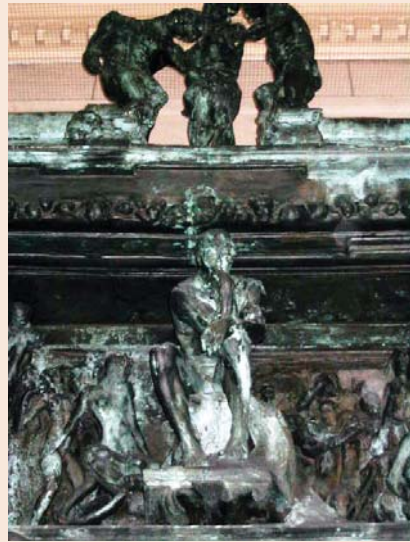
Далекі від тривоги і від земної сварки,
Колишуться і снують, одвічні двійники
Сонетів і канцон майбутнього Петрарки».

1. Яким постає образ Данте у вірші Миколи Зерова?
2. Перша назва твору Зерова — «В царстві прообразів». Як первісна назва увиразнювала тему твору?
3. Визначте строфічну будову твору. Як ви думаєте, чому Микола Зеров її обрав?

Мистецькі передзвони

Горельєф О. Родена «Брама пекла» складається із 180 фігур. Серед них вгадуються і персонажі дантового твору. Такими є образи Франчески і Паоло, що символізують цнотливе кохання. Скульптор зобразив закоханих у ніжних обіймах, у той момент, коли вони ось-ось мають поцілуватися. Цікаво, що Роден згодом вилучив фігуру закоханих із своєї композиції, і вона продовжила своє самостійне життя як окрема скульптура, що стала відома під назвою «Поцілунок». Така ж доля спіткала й фігуру «Мислителя». Роденівський образ сповнений важкою думою про розв'язання споконвічного питання буття, про пам'ять минулих епох. Це ріднить його з образом самого Данте, який у своїй поемі зумів сконцентрувати не тільки знання минулої середньовічної культури, а й став провісником майбутнього. Роден своєю скульптурою «Брама пекла» зумів відчутти Данте не тільки лірично, а й драматично, наблизившись до живого духу поета.

Огюст Роден. Брама пекла

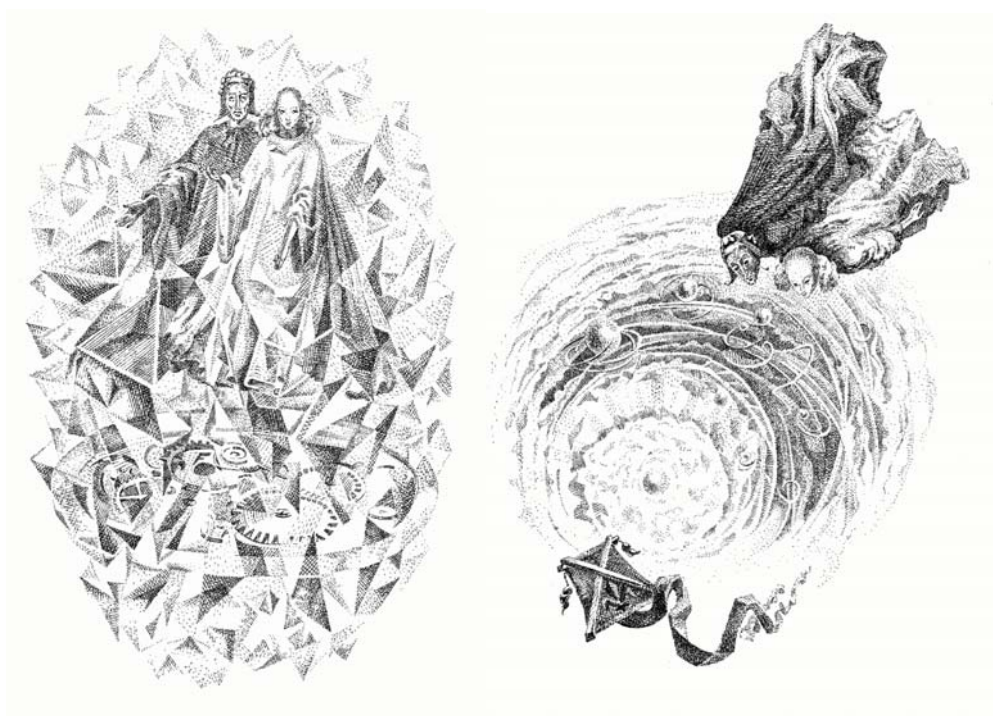
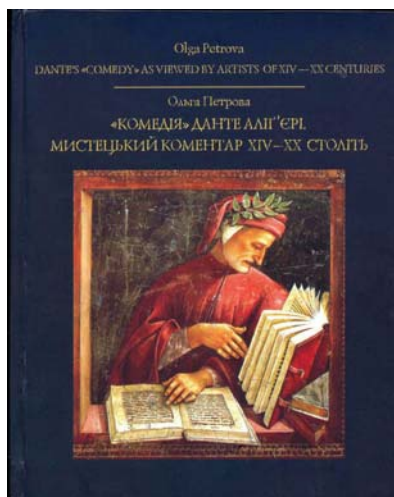

Пам'ятник Данте у Тренто (Італія). Скульптор Чезаре Дзоккі

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

Тим, кого цікавить широкий мистецький контекст художніх творів, радимо звернути увагу на унікальну книгу відомої української художниці і вченого Ольги Петрової «Божественна комедія» Данте Аліг'єрі: Мистецький коментар 14–20 століть» (2009). У ній презентовано основні художні пам'ятки митців, що у своїх творах розвинули потужну дантеану від середньовіччя до сьогодення. Зауважимо, що бібліотека Британського музею (Лондон), із якою у процесі роботи над книгою підтримувала творчі зв'язки дослідниця, придбала літографії О. Петрової — її ілюстрації до «Божественної комедії». Книга вийшла українською й англійською мовами, вона стала своєрідним проривом української культури в європейський простір.

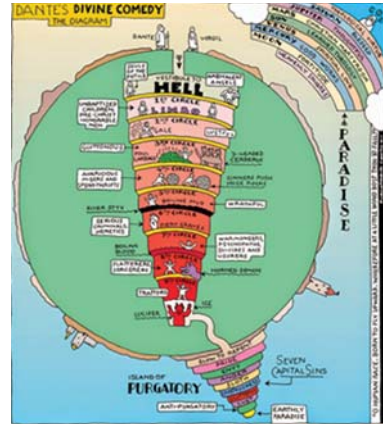
Ольга Петрова.
Ілюстрації до «Божественної комедії»

**Світ можливостей,
або До уваги особистості цифрової епохи**

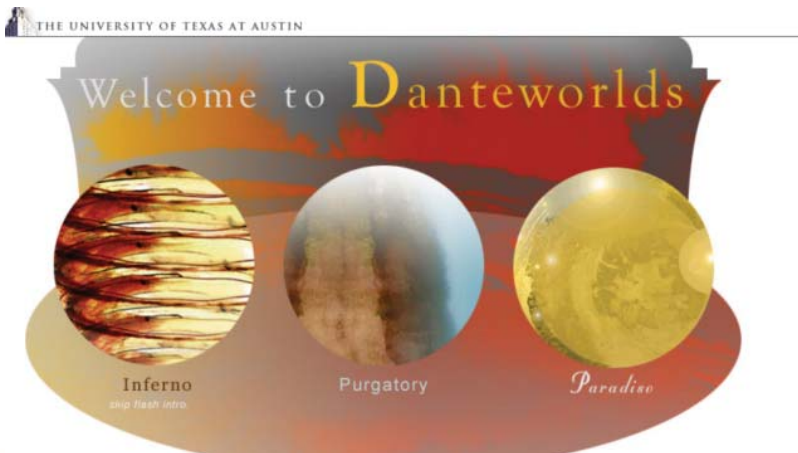
Кола Дантового пекла
(пiксельний малюнок
Л. Дурасової,
Н. Авдєєвої,
А. Гапотченко)

Сеймур Чваст.
Схема «Божественна комедія»

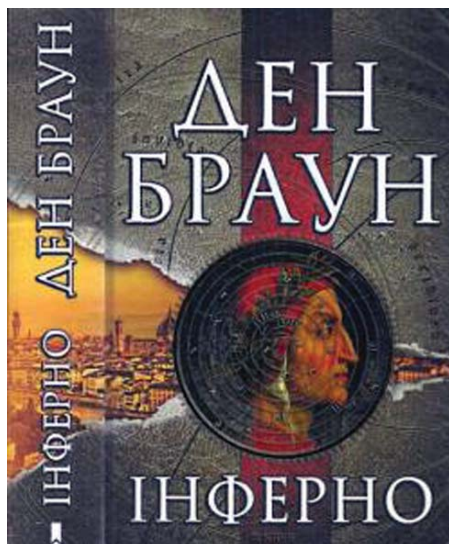
Скріншот головної сторінки сайту «Світ Данте»
(The World of Dante)

Сальвадор Далі. Молитва
(з ілюстрацій до «Божественної
комедії», 1951–1964)

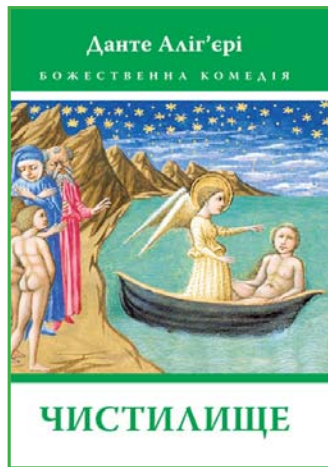
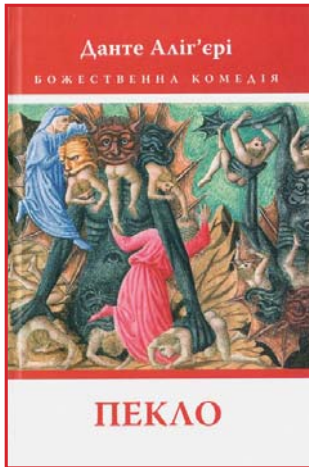

Густав Доре.
З ілюстрацій до «Божественної комедії»
(1860-ті)

Ілюстрація з першого
видання поеми Данте
(1481)

Обкладинки сучасного українського видання поеми «Божественна комедія» (2017)

Літературні нотатки подорожнього

У багатьох куточках світу є пам'ятники Данте. Та найбільше їх, звісно, у його рідній Італії. Є вони у Вероні, Флоренції, Равенні. Одна з найвиразніших скульптурних споруд встановлена в місті Тренто (скульптор **Чезаре Дзоккі**). Пам'ятник поетові було споруджено наприкінці XIX століття, коли ця частина Італії належала Австро-Угорщині. Величний монумент став символом італійської культури. На його масивному постаменті в три ряди розташовані персонажі «Божественної поеми»: на нижньому ярусі зображено Пекло з Міносом, на другому — представлено сцени із Чистилища, Рай з Беатріче й ангелами — на третьому. Над колами височіє фігура поета, у руках він тримає свою комедію.

У 2015 році, на честь 750-річчя від дня народження відомого флорентійця пам'ятник Данте було встановлено і в Києві (скульптор **Лучано Массарі** з Італії), архітектор — **Леонід Малий** з України). Він з'явився в улюбленому місці киян — парку «Володимирська гірка». Флоренція, рідне місто Данте, і Київ — міста-побратими, тому, як повідомила київська влада, наступним кроком очікується відкриття пам'ятника Тарасові Шевченку у Флоренції.

До речі, київська спеціалізована школа № 130 з поглибленим вивченням англійської та італійської мов носить ім'я Данте Аліґ'єрі.

Пам'ятник Данте в Києві

 Вільям Шекспір
William Shakespeare
 (1564–1616)

ЧИ БУВ ШЕКСПІР?...

Френсіс Бекон

Крістофер Марло

Цитати для душі від Вільяма Шекспіра

- ◆ Є багато чого на світі, друг Гораціо, що й не снилося нашим мудрецям («Гамлет»).
- ◆ Наша особистість — це сад, а наша воля — його садівник («Отелло»).
- ◆ Гримає лише те, що порожньо зсередини («Король Лір»).
- ◆ Надія — посох любові: вирушай, озброївшись ним проти навіювань відчаю («Двоє веронців»).
- ◆ Увесь світ — театр, а люди в нім актори («Як вам це сподобається»).
- ◆ Любов — над бурі зведений маяк,
Що кораблям шле промені надії (сонет 116).

Сава Бродський. Ілюстрація до трагедії «Гамлет» (1982)

У творчій майстерні письменника

ПРО СВОЄРІДНІСТЬ ДРАМАТУРГІЇ ШЕКСПІРА

Художня система драматургії Шекспіра виросла на ґрунті традицій народного театру й лише небагато чим зобов'язана античному театрові. Драма класичної давнини відрізнялася суворою єдністю побудови. У п'єсах античних авторів дія зазвичай відбувалася в одному місці й протягом короткого терміну, близько доби; сюжет містив лише одну подію. У трагедіях дія взагалі починалася уже напередодні розв'язки конфлікту.

Драматургія ж Шекспіра не скута жодними жорсткими межами. П'єса зображає не одну, а цілий ланцюг подій, глядач бачить зародження, розвиток, ускладнення і розв'язку з багатьма всілякими подробицями. Нерідко перед ним проходить усе життя людини. А поряд із долями головних героя і героїні показано й долі решти учасників подій.

Шекспір часто веде дві, а то й три паралельні лінії дії. Деякі епізоди не завжди пов'язані з головною дією, але по-своєму й вони необхідні, — для створення атмосфери й змалювання життєвих обставин, у яких розвивається трагедійний або комічний конфлікт.

Порівнюючи два типи драми, німецький критик початку ХІХ століття Август Вільгельм Шлегель влучно визначив, що *антична трагедія скульптурна, а трагедія Шекспіра — живописна*. І справді, в античній драмі велична й незмінна фігура героя або героїні подібна до прекрасної статуї, тоді як у п'єсах Шекспіра багато різноманітних персонажів, і загалом його драми подібні до строкатих, багатобарвних картин з безліччю цікавих деталей.

Давнина суворо розмежовувала п'єси за їх загальною тональністю: тоді були або похмурі, або веселі вистави — трагедії або комедії. У Шекспіра в одній п'єсі уживається серйозне зі смішним, і в його трагедіях немало блазнювання, а в комедіях інколи відбуваються події, які перебувають на межі трагічного.

Шекспір привніс у драму важливі нові художні принципи, яких до нього взагалі не було в мистецтві. Характери героїв у давній драмі були наділені лише однією якоюсь важливою рисою. Шекспір створив героїв і героїнь, яким притаманні риси духовно багатой живої особистості.

Водночас він показав характери своїх героїв у розвитку. Ці художні нововведення збагатили не тільки мистецтво, а й розуміння природи людини.

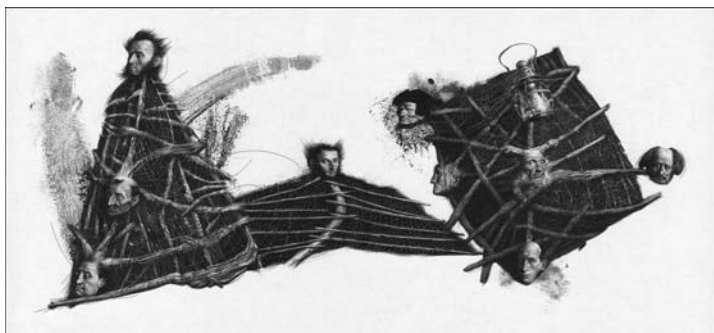
За статтею Олександра Анікста «Вільям Шекспір»

Замітлюючись у царину гуманітарних наук

ОСНОВНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИЧНОЇ І ШЕКСПІРІВСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ

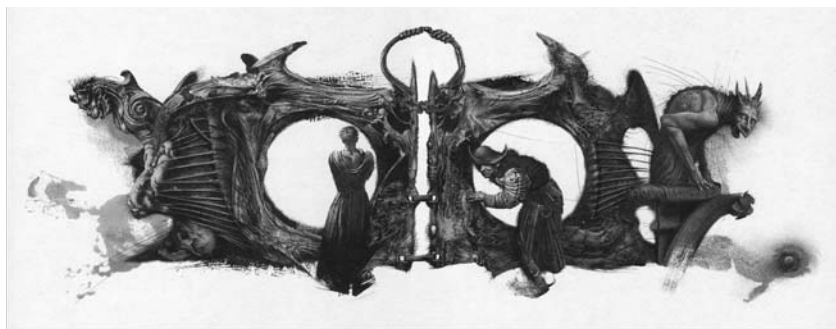
АНТИЧНА ДРАМАТУРГІЯ	ДРАМАТУРГІЯ ШЕКСПІРА
побудова і сюжет драматичного твору	
єдність місця, часу, дії	відсутність часових і просторових обмежень, кілька ліній дії
персонажі	
велична і незмінна фігура головного героя, характери персонажів наділені однією важливою рисою	характери персонажів у розвитку, герої наділені рисами духовно багатой живої особистості
загальна тональність п'єси	
суворе розмежування п'єс на похмурі (трагедії) і веселі (комедії)	поєднання в одній п'єсі серйозного і смішного

Владислав Єрко. 3 ілюстрацій до трагедії «Гамлет» (2008)

МОНОЛОГ ГАМЛІЕТА В ОРИГІНАЛІ

To be, or not to be, that is the question;
Whether 'tis nobler in the mind to suffer
The Slings and Arrows of outrageous Fortune
Or to take arms against a sea of troubles,
And by opposing, end them. To die, to sleep;
No more; and by a sleep to say we end
The heart-ache and the thousand natural shocks
That flesh is heir to — 'tis a consummation
Devoutly to be wish'd. To die, to sleep;
To sleep, perchance to dream. Ay, there's the rub,
For in that sleep of death what dreams may come,
When we have shuffled off this mortal coil,
Must give us pause. There's the respect
That makes calamity of so long life,
For who would bear the whips and scorns of time,
Th'oppressor's wrong, the proud man's contumely,
The pangs of dispriz'd love, the law's delay,
The insolence of office, and the spurns
That patient merit of th'unworthy takes,
When he himself might his quietus make
With a bare bodkin? who would fardels bear,
To grunt and sweat under a weary life,
But that the dread of something after death,
The undiscovered country from whose bourn
No traveller returns, puzzles the will,
And makes us rather bear those ills we have
Than fly to others that we know not of?
Thus conscience does make cowards of us all,
And thus the native hue of resolution
Is sicklied o'er with the pale cast of thought,
And enterprises of great pitch and moment
With this regard their currents turn away,
And lose the name of action. — Soft you now!
The fair Ophelia! Nymph, in thy orisons
Be all my sins remember'd.

Владислав Єрко. З ілюстрацій до трагедії «Гамлет»

Бути чи не бути — ось питання.
В чім більше гідності: терпіти мовчки
Важкі удари навісної долі,
Чи стати збройно проти моря мук
І край покласти їм борнею? Вмерти —
Заснуть, не більш. І знати, що скінчиться
Сердечний біль і тисяча турбот,
Які судились тілу. Цей кінець
Жаданий був би кожному. Померти —
Заснути. Може, й бачити сновиддя?
У цьому й перепона. Що приснитись
Нам може у смертельнім сні, коли
Вантаж земної суєти ми скинем?
Оце єдине спонукає зносить
Усі нещастя довгого життя;
Інакше — хто ж би стерпів глум часу,
Ярмо гнобителів, пиху зухвальців,
Зневажену любов, суди неправі,
Нахабство влади, причіпки й знуцання,
Що гідний зазнає від недостойних, —
Хто б це терпів, коли удар кинджала
Усе кінчає? Хто б це став потіти,
Вгинаючись під тягарем життьовим,
Якби не страх перед незнаним чимось
У тій незвіданій країні, звідки
Ще не вертався жоден подорожній?
Миритись легше нам з відомим лихом,
Аніж до невідомого спішити;
Так роздум робить боягузів з нас,
Рішучості природжений рум'янець
Блідою барвою вкриває думка,
І збочує величний намір кожен,
Імення вчинку тратячи. Та годі!
Офеліє! В своїй молитві, німфо,
Згадай мої гріхи!

Переклад Григорія Кочура

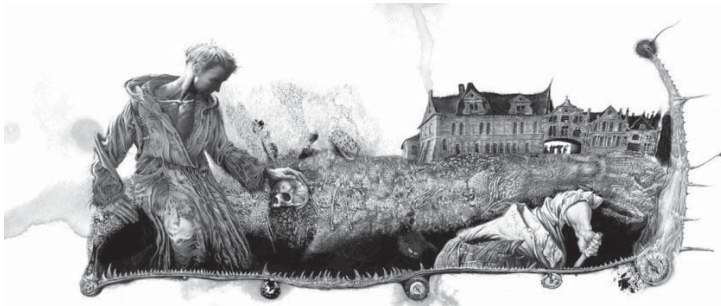

Владислав Єрко. З ілюстрацій до трагедії «Гамлет»

І от питання — бути чи не бути.
У чому більше гідності: скоритись
Ударам долі і лягти під стріли,
Чи опором зустріти чорні хвилі
Нещасть — і тим спинити їх? Заснути,
Померти — і нічого, лиш зазнати,
Як сон позбавить болю, нервів, тіла,
А з ними і страждань. Така розв'язка
Цілком годиться. Так, заснути, спати —
І що, і сни дивитися? Проблема
Одна: які нам сни присняться, мертвим,
Коли земні марноти відшумлять?
І тут сидить вагання: ще хоч трохи
Побути, вік добути свій, а звідси –
Примноження нещасть. Якби не це,
То хто із нас терпів би ці знущання:
Ці утиски верхів, апломб нікчем,
Зневажене кохання, беззаконня,
Нахабство влади, напади на честь,
Якими послуговується підлість,
Хто став би це терпіти, адже можна
Звичайним лезом зупинити хід
Усіх страждань? І хто тягнув би далі
Життєву лямку і стікав би потом,
Якби не страх — а що там, після смерті,
У тій країні з інших географій,
Що з неї не прийдуть мандрівники?
І страх нам каже витерпіти муки
Тутешні, добре знані, й не шукати
Незнаних, потойбічних. Винен розум —
Це він блідими робить нас і барви
Поривів наших, а відважні плани
По роздумах воліємо відкласти
І зовсім поховати. Хтось тут є?
Офелія! За мене помолися,
Прекрасна німфо, грішного згадай.

Переклад Юрія Андруховича

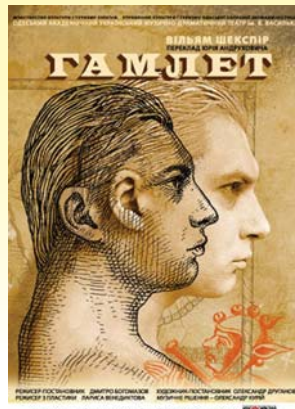

Владислав Єрко. З ілюстрацій до трагедії «Гамлет»

На українській сцені вперше поставлено уривки з п'єси «Гамлет» у перекладі українською мовою **Михайла Старицького**. Музику написав видатний композитор **Микола Лисенко**. Цікаво, що роль данського принца виконував також сам Старицький. Нині вистава йде на різних театральних сценах країни. Серед найцікавіших трактувань великої трагедії називають спектаклі «Гамлет. Сні» **Андрія Жолдака** в Харківському театрі імені Т. Шевченка та «Гамлет» **Станіслава Мойсеєва** в Молодому театрі (м. Київ) у 90-ті роки ХХ століття, а також виставу «Гамлет» **Дмитра Богомазова**, прем'єра якої відбулася 2009 р. в Одеському українському музично-драматичному театрі імені В. Василька. Цей спектакль і нині можна побачити в його репертуарі.

Театральна афіша до вистави «Гамлет» в Одесі (2009)

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

Твори Шекспіра відіграли величезну роль у розвитку англійської мови. Невипадково кажуть: хочеш оволодіти англійською, читай цією мовою Шекспіра. Шекспірівські вислови збагатили й інші мови. Так, фрази «*Увесь світ — театр*», «*Бути чи не бути*» добре відомі в багатьох країнах світу. Але не лише вони.

❖ Пропонуємо вам долучитися до скарбниці шекспірівської мови і, спираючись на наведений інформаційний плакат, взяти участь у квесті «**Фрази, запропоновані або популяризовані Шекспіром**». Завдання та запитання мовно-літературного квесту:

1. Знайдіть на плакаті фразу з трагедії «Гамлет». Поясніть її значення.
2. Придумайте речення з висловом, який характеризує одну з рис людини.
3. Який з наведених висловів викликає асоціації з відомим твором Джеймса Олдріджа? З яким саме й чому?
4. Яка із фраз перегукується з відомим біблійним афоризмом (напис на кільці Соломона)?
5. Яким з наведених висловів ви могли б схарактеризувати самого Шекспіра або його твори? Поясніть свій вибір.
6. Назвіть фрази, які й нині часто використовують в українській мові.

SEEN BETTER DAYS
As You Like It, Act 2, Scene 7

The makings of
Henry VIII, Act 4, Scene 1

**Phrases Coined
or Popularized
by Shakespeare**

Budge AN INCH
The Taming of the Shrew
Induction, Scene 1

One fell
Macbeth
Act 4, Scene 3

Such stuff as *The Tempest*
dreams are made on
Act 4, Scene 1

**Pomp and
circumstance**
Othello, Act 3, Scene 3

Method in the MADNESS
Hamlet, Act 2, Scene 2

Neither rhyme nor reason
The Comedy of Errors, Act 2, Scene 2

A spotless reputation
Richard II, Act 1, Scene 1

It smells to heaven
Hamlet, Act 3, Scene 3

STRANGE BEDFELLOWS
The Tempest, Act 2, Scene 2

Swift as a shadow
A Midsummer Night's Dream, Act 1, Scene 1

WILD
**Goose
Chase**
Romeo & Juliet
Act 2, Scene 4

**Full
circle**
King Lear
Act 5, Scene 3

**Eaten out of house
and home**
Henry IV, Part 2
Act 2, Scene 1

In stitches
Twelfth Night, Act 3, Scene 2

Forgone conclusion
Othello, Act 3, Scene 3

A SORRY Sight
Macbeth, Act 2, Scene 2

Good RIDDANCE
Troilus and Cressida, Act 2, Scene 17

**In the twinkling
of an eye**
The Merchant of Venice
Act 2, Scene 2

THE GREEN-EYED MONSTER
Othello, Act 3, Scene 3

**The BE-all and
the END-all**
Macbeth, Act 1, Scene 7

**TEACHER'S
Discovery**

Літературні нотатки подорожнього

Шекспіру та його персонажам зведено чимало різноманітних пам'ятників і на батьківщині митця, і поза її межами. Серед найцікавіших — монументальний скульптурний ансамбль, відкритий у 1888 р. в Стретфорд-на-Ейвоні (скульптор — **Рональд Сатерленд Гауер**). Великий драматург і поет сидить на високому постаменті, прикрашеному лавровими вінками. Навколо нього — фігури чотирьох літературних персонажів: *Леді Макбет*, *лицаря-благзня Джона Фальстафа*, *юного принца — майбутнього короля Генріха V*, і *Гамлета*, який схилився над черепом бідного Йоріка. Вибір цих дійових осіб шекспірівських п'єс не випадковий. Скульптор таким чином прагнув увиразнити чотири грані таланту Шекспіра — геніального творця трагедій, комедій, любителя історії та філософії.

Скульптура Гамлета як частина монументального ансамблю, присвяченого Шекспіру в Стретфорд-на-Ейвоні

ХТІО ВИ З ПЕРСОНАЖІВ ШЕКСПІРА?

ТЕСТ ВВС

Як би ви воліли залагодити конфліктну ситуацію?

- Обняти
- Порозмовляти
- Гримнути дверима
- Помститися

Афіша нео-опери жаху
«Hamlet» на сцені
Івано-Франківського
академічного обласного
музично-драматичного
театру імені Івана Франка

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ
ТЕАТР ІВАНА ФРАНКА

В.Шекспір
Переклад Ю. Андруховича

HAMLET

неоОПЕРА-ЖАХ

16+

Режисера, сценарне рішення -
Юрій Андрухович
Музика - Роман Григорів, Елла Радумович
Плакатичне рішення - Ольга Семашко
Художник по костюмах - Діан Гілова
Асистент режисера -
Олександр Гітовський
Музиканти -
Володимир - Жанна Маринська
Удари - Андрій Навальський
Виступи - Назар Сіва

Участки музики:
Гамлет - Іван Андрухович
Герцуг - Іван Андрухович
Клавдій - Юрій Андрухович
Полоній - Андрій Андрухович
Офелія - Анастасія Євдокієва
Лавр - Іван Андрухович
Ерній - Іван Андрухович

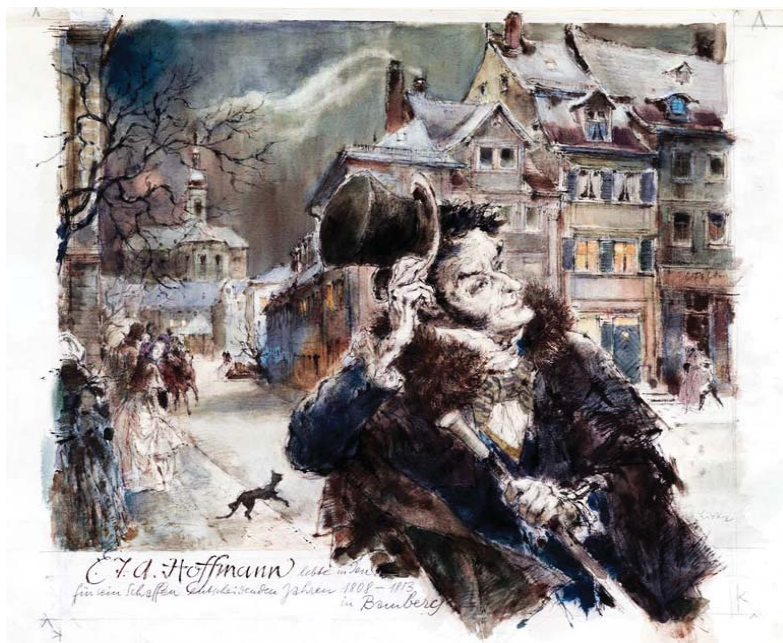
Задіяні артисти:
Гамлет - Іван Андрухович
Герцуг - Іван Андрухович
Клавдій - Юрій Андрухович
Полоній - Андрій Андрухович
Офелія - Анастасія Євдокієва
Лавр - Іван Андрухович
Ерній - Іван Андрухович

Формирує: Євген Пастухов
Монтир - Віктор Абрам'юк, Андрій Бонік,
Владислав Комушніков, Андрій Мельник, Микола Савчук

Директор - Гривко Ірина Іванівна - керівник арт-факультету Івано-Франківського національного університету імені Івана Франка

 Ернст Теодор Амадей
 Гофман
 Ernst Theodor Amadeus
 Hoffmann
 (1776–1822)

Ганс Ліска. Е.-Т.-А. Гофман перед своїм будинком на Зінкенворт у Бамберзі

 Цитати для душі від Ернста Теодора Амадея Гофмана

- ◆ Всюди можна побачити, якщо тільки в тебе є на це очі, блискучі Різдвяні гаї, прозорі Марципанові замки — одне слово, найдивовижніші, найчудовіші речі («Лускунчик і Мишачий король»).
- ◆ Саме непомильне відчуття доречності, мабуть, і є те, що зазвичай звуть добрим смаком («Життєва філософія кота Мура»).
- ◆ Обов'язок вірного друга — розвіяти твій сум («Крихітка Цахес»).

Ілюстрації
Дениса Гордєєва
до подарункового
видання «Крихітки Цахеса...»

Ілюстрації
Нікі Гольц

Афіша вистави «Крихітка Цахес» у Чернігівському молодіжному театрі

Мистецькі перезвони

Твори Гофмана продовжують своє життя в найрізноманітніших зразках мистецтва. Особливою популярністю серед митців користується його казка «**Лускунчик і Мишачий король**», музику до балету за мотивами якої написав геніальний композитор **Петро Чайковський**.

Вистави за цим твором ідуть на сценах багатьох театрів світу, їх можна побачити і в різних містах України. Казка була багаторазово екранізована кінематографістами й мультиплікаторами США, Японії, Канади, Німеччини, Росії та інших країн.

Постер балету
Royal City Youth Ballet
(Канада)

Літературні нотатки подорожнього

У німецькому місті Бамберзі, де чотири роки жив Гофман, діє цікавий музей, присвячений письменникові (заочно ознайомитись із ним можна завдяки сайту: <http://www.etahg.de/de/index.html>). Поруч з музеєм розташовані чарівний сад, закладений за зразком описаного в повісті «Золотий горнець», а також театр, у якому колись працював видатний митець, а нині театр носить його ім'я. Тут же можна побачити й цікавий пам'ятник — Гофман зі своїм улюбленим котом Муром. Зобразивши його головним героєм роману «Життєва філософія kota Мура», письменник зробив найуспішнішим котом світової літератури.

Пам'ятник Е.-Т.-А. Гофману і котів Муру в місті Бамберзі

Микола
Васильович Гоголь
Николай
Васильевич Гоголь

(1809–1852)

Володимир Слепченко. Портрет Миколи Гоголя із серії «Обрані часом» (2012)

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

Феномен Гоголя можна збагнути тільки в контексті 200-літньої історії російсько-українських культурних взаємин. [...]

Це він, із своєю лукавою усмішкою генія й трагічною смертю невдахи-«будителя», завершує собою 200-літній ряд наших незліченних «культурних місіонерів» на Півночі — духовних будівників «православної імперії», якій саме українці (чому ми про це нині волиємо сором'язливо мовчати!) дали ідеологію. Цим, між іншим, пояснюється його «моральне проповідництво», яким він заразив російську літературу аж до Солженіцина включно (Достоевський якраз цю «шинель» і мав на увазі, тільки говорив про неї з трепетною шаную!): для Гоголя література була частиною релігійної місії. На щастя, геній художника все-таки брав у потомственному літераторові гору над самопокликаним «місіонером», — і завдяки цьому він і зумів прищепити розкішне українське барокове древо на російський ґрунт. «Єдиної» літератури для двох народів не вийшло, літературні шляхи «Малої» й «Великої» вже в Гоголеву добу стрімко розходилися, — а от геній залишився обом літературам, і нема сенсу його ділити.

Оксана Забужко, українська письменниця

Мистецькі передзвони

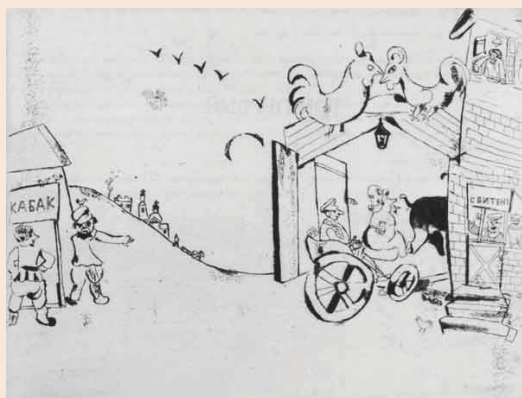
- ❖ Роздивіться і порівняйте ілюстрації до поеми «Мертві душі»

Олександр Агін.
Ноздрьов

Петро Боклевський.
Плюшкін

Марк Шагал.
З ілюстрацій до поеми «Мертві душі»

Марк Шагал.
Чичиков

Цитати для душі від Миколи Гоголя

- ◆ Молодість щаслива тим, що в неї є майбутнє.
- ◆ Бути у світі й нічим не визнати свого існування — це здається мені жалюгідним.
- ◆ Часто кризь видимий світу сміх ллються невидимі світу сльози.
- ◆ Яка неосяжна відстань між знанням світла й умінням користуватися цим знанням!
- ◆ Архітектура — той самий літопис світу: він говорить тоді, коли вже мовчать і пісні, і легенди.

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Сьогодні багато цікавої та корисної літературної інформації представлено у віртуальному просторі. Зокрема, радимо звернути увагу на книжковий веб-портал «Друг читача», головна сторінка якого міститься за адресою <https://vsiknygu.net.ua/>. Портал працює з 2011 року, на ньому ви можете знайти багато цікавого про українську та зарубіжну літератури, зокрема інформацію про новинки книжкового ринку, інтерв'ю з письменниками, анонси цікавих культурних подій, а також рецензії на книжки. Так, на цьому порталі є рецензія Олега Коцарева «Що ми не знаємо про Гоголя й “Тараса Бульбу”» на книжку Петра Кралюка «Темний агент Микола Гоголь», видану у Львові 2016 року, яка викликала бурхливу й неоднозначну реакцію у фахівців.

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

Творчість Миколи Гоголя вплинула на літературу багатьох країн. Невипадково в сучасному літературознавстві з'являються роботи, присвячені виявленню міжлітературних зв'язків творчості Миколи Гоголя і Франца Кафки, Михайла Булгакова, Рюноске Акутагави та інших.

Федір Іванович Тютчев
Фёдор Иванович Тютчев
(1803–1873)

Свої чарівні вірші, як і свої чарівні слова, Тютчев кидав, як квіти... Він не знав, що означає складати вірші; вони створювалися в ту хвилину, коли звуком потрібно було висловити думку або почуття...

*Володимир Мещерський,
російський письменник*

«ЖИТИ — ОЗНАЧАЄ МИСЛИТИ...»

Творча спадщина Федора Івановича Тютчева не така вже й велика — всього близько 400 віршів. За життя про його поетичне обдарування знало лише обмежене коло літераторів. Та й він сам не надавав особливого значення своїм віршам. Так чому ж ми, читачі ХХІ століття, час від часу, можливо, навіть не підозрюючи про це, проголошуємо його безсмертні рядки? Наприклад, під час першої весняної грози ми промовляємо:

Люблю я час грози весною,
Коли травневий перший грім,
Немовби тішачися грою,
Гуркоче в небі голубім.

Переклад з російської Максима Рильського

Яка ж магічна сила міститься в поезії Тютчева? Що такого особливого приховано в тютчевських рядках, що змушує упізнавати їх і повторювати?

Спробуємо розкрити феномен російського поета Федора Івановича Тютчева...

Майбутній поет народився **5 грудня 1803 року** в селі Овстуг Брянського повіту Орловської губернії Росії у старовинній дворянській родині. Його назвали й охрестили на честь Федора Ростовського — племінника і вихованця відомого церковного й політичного діяча Сергія Радонезького. Його предок, Захарій Тютчев, був героєм Куликовської битви.

І хоча Тютчеви, безумовно, пишалися своїми відомими предками, водночас вони, як часто було в ті часи, спілкувалися, писали і навіть думали

французькою. Тому російської мови хлопчик навчався в колишнього кріпака Миколи Хлопова, якому батьки доручили доглядати за їхнім чотирирічним сином. Маленький Тютчев, за спогадами Хлопова, був надзвичайно щиросердним і доброзичливим, а всі вияви його дитячої природи мали якусь «особливо тонку, тендітну духовність». Їхня дружба тривала протягом 18 років, Микола Хлопов подарував своєму вихованцеві ікону з дарчим написом: *«На згадку про мою щирю любов і прихильність до мого друга Федора Івановича Тютчева»*.

Була ще одна людина в житті Тютчева, яка відіграла значну роль у його вихованні й освіті. **Семен Амфітеатров**, більш відомий під прізвиськом **Раїч**, став Федіним наставником. Раїч — поет і перекладач, який славився енциклопедичними знаннями античної літератури й історії, стародавніх мов, був настільки вражений обдарованістю і душевністю свого учня, що незабаром з учителя перетворився на старшого друга. Сам учитель згадував про це так: *«Неабиякі обдарування і пристрасть до освіти милого вихованця дивували і тішили мене. Років через три він уже був не учнем, а товаришем моїм, — так швидко розвивався його допитливий і чутливий розум... Надзвичайно обдарований від природи, він був уже посвячений у таїнства Поезії й сам соп аторе (з любов'ю. — франц.) займався нею»*. Завдяки Раїчу вже в 14 років Тютчев перекладав Горация, Шекспіра й Гете, добре знав і любив твори російського поета Гавриїла Державіна.

Коли родина Тютчевих переїхала до Москви, частим гостем в їхньому будинку був відомий поет **Василь Жуковський**, спілкування з яким не могло не вплинути на інтерес юного Федора до поезії. Оскільки вправи з віршування вважалися в ті часи природною складовою частиною освіти, у Москві майбутній поет як вільний слухач починає відвідувати лекції при університеті.

1819 року Ф. Тютчев вступає до словесного відділення Московського університету. Його однокурсники відзначали, що з Тютчевим можна було говорити на будь-які теми. Розмірковуючи про релігію або філософію, літературу чи математику, він про все мав свою думку, яка вирізнялася глибиною й оригінальністю.

Після закінчення університету Тютчев розпочинає дипломатичну службу й незабаром отримує посаду позаштатного чиновника російського посольства в Мюнхені (Баварія, що на той час була окремим королівством Німеччини). Своє перебування в Мюнхені, який тоді називали *«німецькими Афінами»*, поет охарактеризував як *«велике свято»*. І не дивно, адже це місто було одним з культурних центрів Європи. Саме тут Тютчев познайомився з відомим філософом **Фрідріхом Шеллінгом**, погляди якого мали вирішальний вплив на його світогляд, подружився з поетом-романтиком **Генріхом Гейне**, який називав Тютчева *«найкращим зі своїх мюнхенських друзів»*. Шеллінг відгукувався про російського поета як про *«чудову й освічену людину, спілкування з якою завжди приносить задоволення»*. У Мюнхені Тютчев написав кілька десятків віршів, більшість з яких є справжніми шедеврами.

У мюнхенський період Ф. Тютчев займається і перекладацькою діяльністю. Твори Генріха Гейне і Фрідріха Шиллера, Джорджа Байрона і Віктора Гюго знаходять свою інтерпретацію в його художніх перекладах. Усе це, безумовно, відточує власний стиль поета.

У тогочасному суспільстві Тютчева знали як чудового співрозмовника, як людину надзвичайно освічену й розумну, яка вміє логічно і ясно викладати свої думки, і водночас практично не знали Тютчева-поета. Треба зазначити, що і сам поет доволі байдуже ставився до появи у пресі своїх творів і ніяк цьому не сприяв. Як поет він усе життя відчував себе дилетантом, тому уникав не тільки розмов, а й навіть натяків на свою письменницьку діяльність.

Лише завдяки старанням його друзів вірші Ф. Тютчева змогли побачити світ. Так, 1836 року копії деяких творів поета потрапили до Олександра Пушкіна. Поезія Тютчева справила на нього неабияке враження, і він у своєму журналі «Сучасник» розміщає одразу шістьнадцять творів Тютчева під загальною назвою: «Вірші, надіслані з Німеччини» за підписом «Ф. Т.». У наступному номері він друкує ще вісім поезій. Але перша збірка лірики Федора Тютчева побачила світ лише 1854 року. Її видав інший відомий російський письменник — **Іван Тургенєв**.

Не досягнувши особливого успіху на дипломатичному поприщі, 1843 року поет повертається до Росії. Він був з тих людей, для яких службова кар'єра не була самоціллю. Один з мюнхенських товаришів Тютчева Іван Гагарін влучно сказав про це: *«Його не вражали ні багатства, ні пошесті, ні навіть слава. Найзадушевнішою, найглибшою його насолодою було спостерігати за картиною, що розгортається перед ним у світі, з неослабною цікавістю стежити за всіма її змінами й обмінюватися враженнями зі своїми сусідами»*.

На жаль, останні роки життя поета були затьмарені важкими втратами: вмирають рідні й близькі поета. Життя ж самого Тютчева згасає 27 липня 1873 року в Царському Селі поблизу Санкт-Петербурга.

Федір Тютчев був поетом не за професією, а за своїм призначенням. Його художні образи народжувалися внаслідок миттєвих вражень, про які він розповідав своєю неповторною мовою.

Доторкнутися до Вічності зможете і ви, треба тільки вчитатися в тютчевські рядки...

1. Розкажіть, що вам відомо про Ф. Тютчева — поета й людину.
2. Прокоментуйте епіграф до цієї статті.
3. Скориставшись інфографікою, підготуйте розгорнуту розповідь про поета.

«Жити — означає мислити»

Микола Хлопов

Семен Раїч

Василь Жуковський

Фрідріх Шеллінг

Генріх Гейне

1803-1873

ОВСТУГ

МОСКВА

МІОНХЕН

ЦАРСЬКЕ СЕЛО

1836 р. — О. Пушкін у журналі «Сучасник» друкує 16 творів Ф. Тютчева

1854 р. — завдяки І. Тургенєву вийшла перша збірка лірики Ф. Тютчева

400 віршів

SILENTIUM¹

Мовчи, заховуй од життя
 І мрії, і свої чуття!
 Нехай в безодні глибини
 І сходять, і зайдуть вони,
 Мов зорі ясні уночі:
 Любийся ними і мовчи.
 Як серцю висловить себе?
 Чи ж зрозуміє хто тебе?
 Не зрозуміє слова він,
 Бо думка висловлена — тлін.
 Джерел душі не руш вночі:
 Живися ними і мовчи.
 В собі самому жись умій!
 Є цілий світ в душі твоїй
 Таємно-чарівливих дум;
 Заглушить їх буденний шум,
 І зникнуть, в сяйві дня мручи,
 Ти слухай спів їх і мовчи!

Переклад з російської
 Миколи Вороного

¹ *Silentium* (лат.) — мовчання.

SILENTIUM!

Мовчи і крийся, і таї
Думки і почуття свої.
Хай у душевній глибині
І сходять, і зайдуть вони,
Мов зорі ясні уночі.
Милуйся ними і мовчи!

Як серцю виказати себе?
Як іншим зрозуміти тебе?
Ти думку висловиш — і вмить
Уже неправда в ній дзвенить.
О, не мути джерел ясних;
Мовчи, мовчи, живись од них!

В собі самому жити вмій.
Є цілий світ в душі твоїй
Таємно-чарівничих дум;
Їх заглушить базарний шум,
Їх промінь денний осліпить;
Хай серце слухає й мовчить.

Переклад Юрія Клена

SILENTIUM!

Молчи, скривайся и таи
И чувства и мечты свои —
Пусть в душевной глубине
Встают и заходят оне
Безмолвно, как звёзды в ночи, —
Любуйся ими — и молчи.

Как сердцу высказать себя?
Другому как понять тебя?
Поймёт ли он, чем ты живёшь?
Мысль изречённая есть ложь.
Взрывая, возмутишь ключи, —
Питайся ими — и молчи.

Лишь жить в себе самом умей —
Есть целый мир в душе твоей
Таинственно-волшебных дум;
Их оглушит наружный шум,
Дневные разгонят лучи, —
Внимай их пенью — и молчи!..

У творчій майстерні письменника

Вірш «Silentium!» має важливе значення для розуміння всієї поезії Ф. Тютчева. Єдність зовнішнього і внутрішнього світу людини, його душевна глибина — ось що перебуває під пильною увагою і вивченням поета.

Поетична думка в цьому творі зосереджена на самоцінності внутрішнього життя людини. Своім твором Ф. Тютчев проголошує, що людські почуття і переживання підкоряються тим самим законам світобудови, що й явища природи, і так само приречені на мовчання.

Кожна з трьох строф вірша має своє певне смислове навантаження. Але всі ці частини об'єднані кінцевим рефреном «мовчи».

У першій строфі поет застерігає читача від прагнення розповісти світові про свої почуття та думки:

Мовчи, заховуй од життя
І мрії, і свої чуття!¹

У другій строфі Тютчев розміркує про те, чи зрозуміє тебе інша людина, — це вічне питання, тому що уявлення про життя, думки і почуття в усіх людей різні і суперечливі.

Як серцю виказати себе?
Як іншим зрозуміти тебе?

Енергійний і наполегливий заклик про мовчання вже змінюється холодним міркуванням, логікою:

Бо думка висловлена — тлін.
Джерел душі не руш вночі:
Живися ними і мовчи.

Людина, вважає поет, — це цілий всесвіт, глибини свідомості і душі якого нескінченні. І саме це він проголошує у третій строфі:

В собі самому жить умій!
Є цілий світ в душі твоїй...

Поет закликає людину знайти гармонію у власній душі. Тютчев радить: *І зникнуть, в сляві дня мручи, Ти слухай спів їх і мовчи!*

«Якою є безсилою людська думка, так само безсиле й людське слово. Не дивно, що в одному із найщиріших віршів Тютчев дає нам такі суворі поради», — зазначає поет **Валерій Брюсов**.

¹ Тут і далі переклад з російської Миколи Вороного.

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО...

1. Поділіться своїми враженнями й асоціаціями, які виникли під впливом цього вірша Ф. Тютчева.
2. Якими думками і почуттями ділитися з нами ліричний герой? Аргументуйте свою відповідь цитатами з твору.
3. Проаналізуйте композицію твору. На які три частини можна поділити вірш?
4. Яка строфа, на вашу думку, є ключовою у структурі твору? Аргументуйте свою відповідь.
5. Яку роль у творі відіграє рефрен «мовчи»? Розкрийте значення рефрену у кожній зі строф.
6. Порівняйте переклади твору. Який з них є ближчим саме вам і чому?
7. Зверніть увагу, що в поетичному перекладі М. Вороного в назві твору відсутній знак оклику. Поміркуйте, як це впливає на загальне сприйняття вірша.
8. Якщо ви володієте російською мовою, прочитайте твір в оригіналі.
9. Зіставте рядок з оригіналу твору «*Мысль изречённая есть ложь*» і в перекладі М. Вороного «*Бо думка висловлена — тлін*». Чи можна стверджувати, що в перекладі цей рядок набуває більш сильного і трагічного відтінку? Свою відповідь аргументуйте.
10. Доберіть ілюстративний або музичний супровід до цього вірша. Поясніть свій вибір.
11. Підготуйтеся до виразного читання твору в класі.

ДІЗНАЄМОСЯ ПРО ВИДАТНУ ОСОБИСТІТЬ

Український поет, перекладач, актор і театро-знавець, ім'я якого тісно пов'язане з українським літературним і громадським життям кінця XIX — початку XX ст., — **Микола Кіндратович ВОРОНИЙ (1871–1938)** був засуджений 1934 р. за контрреволюційну діяльність, оскільки «компрометував заходи партії й уряду». 29 квітня 1938 р. УНКВС Одеської області винесла вирок — «розстріляти». Як свідчить виписка із судового акта, вирок було виконано 7 червня 1938 р. о 24.00.

Лише після реабілітації світ побачив книжки митця: збірки поезій, мистецьких і літературознавчих праць, літературної критики, а також переклади.

У літературній спадщині Миколи Вороного художні переклади і переспіви посідають особливе місце. Українському читачеві він відкривав твори Данте і В. Шекспіра, Г. Гейне і М. Метерлінка, О. Пушкіна і Ф. Тютчева, П. Верлена і Ш. Бодлера та багатьох інших. Крім того, саме перу М. Вороного належать переклади найвідомішої пісні всіх революціонерів — «Марсельези» — та «Інтернаціоналу», що став міжнародним гімном «робітників усіх країн».

***

Ще горять в душі бажання,
 Ще манить зір краса твоя,
 Кризь любі спогади туманні
 Іще ловлю твій образ я.
 Твій образ милий та прекрасний
 Всякденно видиться мені,
 І недосяжний, і незгасний,
 Немов зоря в височині.

Переклад з російської
 Максима Рильського

***

Ещё томлюсь тоской желаний,
 Ещё стремлюсь к тебе душой —
 И в сумраке воспоминаний
 Ещё ловлю я образ твой...
 Твой милый образ, незабвенный,
 Он предо мной везде, всегда,
 Недостижимый, неизменный,
 Как ночью на небе звезда...

ЧИТАЄМО, РОЗМІРКОВУЄМО, ОБГОВОРЮЄМО...

1. Які враження справив на вас прочитаний твір?
2. Яким почуттям проінята поезія? Які думки і почуття вона навіює? Аргументуйте свою відповідь.
3. Які рядки розкривають внутрішній світ ліричного героя, його переживання? Зачитайте їх у класі.
4. Простежте, які асоціації і спогади викликають у душі ліричного героя спогади про кохану.
5. Проаналізуйте роль повторів у творі.
6. Якщо ви володієте російською мовою, прочитайте твір в оригіналі й зіставте його з перекладом. Чи вдалося в перекладі зберегти не тільки головний пафос твору, а і його художньо-виражальні засоби? Свою відповідь підтвердіть конкретними прикладами.
7. Виразно прочитайте твір у класі.

м. Брянськ

м. Остюг

Пам'ятники Ф. І. Тютчеву

У творчій майстерні письменника

Вірш «Ще горять в душі бажання» був написаний Ф. Тютчевим 1848 року і присвячений першій дружині поета Елеонорі Петерсон. З цією чарівною вдовицею, матір'ю чотирьох дітей поет познайомився у Мюнхені. І уже через декілька місяців пара таємно обвінчалася. Їхні стосунки, що тривали майже 12 років, були переважно щасливими. У серпні 1838 року внаслідок хвороб Елеонора померла на руках свого коханого чоловіка.

Ф. Тютчева ця смерть настільки вразила, що, за свідченням очевидців, за ніч, проведену біля труни дружини, він повністю посивів.

За 10 років після смерті дружини, що подарувала йому трьох дочок, Ф. Тютчев пише вірш «Ще горять в душі бажання».

Невідомий художник.
Портрет Елеонори
Петерсон
(початок XIX ст.)

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Цікаво, що Ф. Тютчев відвідував Україну і з величезною приязню ставився до нашої рідної землі. Зокрема, 10 жовтня 1861 року у листі до своєї дочки він пише про Україну як арену великого майбутнього.

У липні-серпні 1869 року Тютчев перебував у Києві і в листі до іншого поета Аполона Майкова ділився своїми враженнями: «Так, я Києвом залишився абсолютно задоволений. Він, з'ясувалося, належить до тієї рідкісної категорії вражень, які виправдовують очікуване. Так, чудова місцевість, підкріплена великим минулим і вочевидь призначена для ще більш великого майбутнього. Тут вирує одне із найбагатших джерел історії. Мені вдалося бачити Київ у дуже щасливу мальовничу хвилину...».

«Уся поїздка мене вельми задовольнила, — писав Тютчев. — Якийсь новий світ, якась нова, своєрідна Європа раптом розкрилася...».

Цитати для душі від Федора Тютчева

- ◆ Блаженний, хто відвідав цей світ у його фатальні хвилини...
- ◆ Як серцю висловить себе?
- ◆ Дума за думою, хвиля за хвилею —
Два вияви однієї стихії.
- ◆ Є в ясності осінніх вечорів
урочиста краса і безгомоніння...
- ◆ Нам наперед не відгадать,
Як слово наше відгукнеться...

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

... найважливіша відмінність і перевага Тютчева, це завжди нерозлучний з його поезією елемент думки. Думкою, як найтоншим ефіром, овіяний і пронизаний майже кожний його вірш. Здебільшого думка й образ у нього нероздільні. Мисленневий процес цього сильного розуму, що вільно проникав у всі глибини знання і філософських міркувань, надзвичайно чудовий. Він, так би мовити, мислив образами.

Іван Аксаков, російський публіцист і поет

У поезії Тютчева вірш досяг тієї витонченості, тієї «ефірної висоти», яка до нього не була відома. Поряд із Пушкіним, творцем справжньої класичної поезії, Тютчев стоїть як родоначальник поезії натяків.

Валерій Брюсов, російський поет і літературний критик

...тютчевська поетична спадщина має великий перспективний науковий потенціал. Вона не через брак літературознавчої студійованості, а завдяки існуючим ґрунтовим науковим працям не втрачає гносеологічної актуальності. І завдання літературознавчої науки, на мій погляд, полягає в тому, щоб ... знайти той науково вивірений код, котрий би якісно наблизив нас до сприйняття, яке було б адекватним реальній природі тютчевської лірики, відповідним сучасному рівню літературної свідомості і наявному сьогодні досвіду розвитку художньої літератури.

Ігор Козлик, український літературознавець

Підсумовуємо вивчене

1. Підготуйте мультимедійну презентацію про життя та творчість Ф. Тютчева.
2. За допомогою конкретних прикладів доведіть, що Ф. Тютчев є представником поезії «чистого мистецтва».
3. Вивчіть один із творів поета напам'ять і виразно прочитайте його у класі.
4. Прокоментуйте висловлювання, представлені у рубриці «Зі скарбниці літературно-критичної думки».
5. У класі проведіть дискусію на тему: «Чи потрібна лірика Ф. Тютчева особистості XXI століття?»
6. Чи можете ви погодитися з таким твердженням Івана Тургенева: «Про Тютчева не сперечаються, хто його не відчуває, тим самим доводить, що він не відчуває поезії»? Поясніть свою відповідь.
7. Підготуйте повідомлення на тему: «Лірика Ф. Тютчева у музичному мистецтві».
8. Які цитати для душі від Ф. Тютчева вам захотілося запам'ятати і чому?
9. У класі проведіть конкурс виразного читання творів Ф. Тютчева, які не представлені у шкільній програмі. За результатами уроку колективно складіть збірку поезій Ф. Тютчева вашого класу.

Афанасій Афанасійович Фет Афанасий Афанасьевич Фет (1820–1892)

ВЕСНА

II

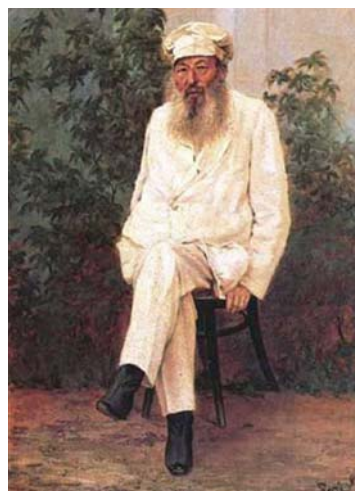
Сонця промінь палкий грав на липах в садку,
Рисувала ти щось на блискучім піску.
Я думкам оддавався, я вірив весні, —
Але ти не сказала ні слова мені.

Я давно відгадав, що моя ти була,
Що для мене ти щастя своє віддала.
«Сталось так, — я казав, — не по нашій вині!»
Ти ж нічого на це не сказала мені.

Я стогнав, я благав, що не слід нам кохать,
Що нам треба в минулому все занедбать,
Що в прийдешнім цвітуть всі права красоти, —
І нічого мені не відмовила ти.

Я очей не відводив од тебе в труні:
Згаслу тайну хотілось пізнати мені,
На лиці твоїм вирок для себе знайти, —
І нічого... нічого не мовила ти.

Переклад з російської *Миколи Вороного*

Микола Рачков.
Портрет Фета (1880)

З 1845 до 1853 року на території Єлисаветградського повіту (Кропивницький) Афанасій Фет проходив військову службу ад'ютантом командира полку. Літературознавці відзначають, що саме в цей проміжок часу ним були написані найліричніші твори. Під час приїзду Ференца Ліста до Єлисаветграда саме А. Фет розповсюджував квитки на концерти знаменитого піаніста і композитора.

Якщо ви уважно читали статтю про письменника, то помітили, що декілька сторінок життя Афанасія Фета пов'язані з Україною. Так, з 1845 по 1853 рік він служив у кірасирському полку в Новогеоргіївську, військово-му містечку на березі Дніпра, неподалік від Кременчука. У своїх спогадах А. Фет докладно описує місця своєї служби, звучить у них і українська мова. Як вам відомо, на той час Фет був уже відомим поетом, він друкувався у літературних журналах, і в полку, і в окрузі всі знали, що він — поет. Афанасій був бажаним гостем у багатьох дворянських садибах. Його близькими друзями були власники маєтку в селі Березівка (неподалік від Олександрії, Кіровоградської області) — подружжя **Олексій і Олександра Бржеські**. Фет зберіг про них найтепліші спогади і, коли вийшов у відставку, довго листувався. У родичів Олександра Бржеського, у селі Федорівка, Фет і познайомився з молодою дівчиною **Марією Лазич**, яка стала коханням усього його життя. На жаль, до наших днів Федорівка не збереглася, однак дослідники вважають це селище столицею любовної лірики Фета.

Цікаво, що в ті ж роки в кірасирському полку в Новогеоргіївську служив і батько відомого українського композитора Миколи Лисенка — **Віталій Романович Лисенко**. Товариші по службі тепло ставилися до Лисенка-старшого й дуже любили його маленького сина. Фет не був винятком. Як свідчать дослідники, Афанасій Фет навіть навчав майбутнього композитора російської мови.

У творчій майстерні письменника

ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВІРША «ШЕПІТ... НІЖНИЙ ЗВУК ЗІТХАННЯ...»

Надзвичайне відчуття руху в природі та захоплену новизну прийомів його поетичного відтворення продемонстрував Фет у вірші «Шепіт... Ніжний звук зітхання...». Перше, що впадає у вічі й що одразу було помічено читачами, — відсутність дієслів у вірші, що передає динаміку нічного життя природи і людських почуттів. Поет зобразив ніч як зміну багатозначних, повних змісту миттєвостей, як потік подій. У вірші йдеться про те, як зміну ночі приходить світанок, і в стосунках між закоханими після освідчення настає ясність. Дія розвивається паралельно між людьми і природою. І цей паралелізм є основним принципом побудови вірша. Створивши чітку композицію і користуючись особливим методом, який ніби «висвічує» найвиразніші деталі картини, поет вкладає у стислий, неймовірно малий обсяг вірша дуже широкий зміст. Він замінює докладний опис виразною деталлю і, активізуючи фантазію читача недововненням, певною загадковістю оповіді, змушує його

заповнювати відсутні частини картини. Та ці втрачені частини картини для Фета не такі вже й важливі. Адже дія розвивається, ніби «пульсуючи», і він відзначає ті змістовні миті, коли в природі і в людині відбуваються зміни. Сама стислість поетичної розповіді у вірші передає короткочасність літньої ночі, служить засобом поетичної виразності. В останньому рядку вірша відбувається остаточне злиття лаконічної оповіді про події життя людей і природи. «Зоря» — початок нового дня життя природи і людських сердець. У вірші «Шепіт... Ніжний звук зітхання...» повна ліричних подій літня ніч змальована як прелюдія, початок щастя і радісного дня нового життя.

За Лідією Лотман, російським літературознавцем

Мистецькі передзвонч

На музикальності лірики Афанасія Фета наголошувало чимало митців. За словами одного з них, вірші Фета, що написані буквами, звучать як ноти, а композитор у Фетових рядках бачить чудову канву, у яку так цікаво вплітати мелодійні нитки. Поезія співця вічної краси не просто музикальна — вона нагадує романс. Така ознака не залишила байдужими багатьох композиторів. Так, вірші Афанасія Фета на музику поклали **Петро Чайковський**, **Сергій Рахманін**, **Олександр Варламов** та ін. До скарбниці світового романсу увійшли твори О. Варламова «*На зорі ти її не займай...*» і П. Чайковського «*У сяйві ніч*».

Зауважимо, що ще за життя поета його вірші здобули широку популярність саме завдяки «музичним крилам»: романси на слова Фета часто звучали в аристократичних салонах і «дворянських гніздах», вони швидко завойовували серця слухачів, а особливо слухачок. І сьогодні романси на вірші Афанасія Фета залишаються в репертуарі відомих виконавців.

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Українською мовою вірші Афанасія Фета перекладали **Микола Вороний**, **Максим Рильський**, **Григорій Кочур** та ін.

А в 2012 році вийшла унікальна книга нашого співвітчизника — **Юрія Отрошенка (1937–2012) «П'єси і переклади співаної поезії»**. У ній автор, який, до речі, не є професійним письменником і перекладачем (пан Юрій за фахом був лікарем), запропонував низку перекладів і переспівів найкращих зразків світової поезії, що їх поклали на музику. Серед перекладів співаної поезії Отрошенка можна знайти вірші Гете, Гейне, Пушкіна, Єсеніна, Тютчева, Фета та ін. Цікаво, що вокальний переклад має свої особливості, адже навіть бездоганний переклад для читання може зовсім не звучати під час співу. Безсумнівно, збірка Юрія Отрошенка сприятиме відродженню вокальної класики в Україні, її поверненню до слухацького загалу.

Цитати для душі від Афанасія Фета

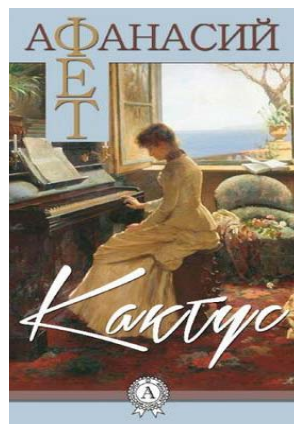

- ◆ Лише пісні потрібна краса,
А красі — навіть пісні не треба.
- ◆ Поезія неодмінно вимагає новизни, і немає для неї нічого більш згубного, як повторення.
- ◆ Поет — той, хто у предметі побачив те, що інший без його допомоги не побачить.
- ◆ Поезія і музика не тільки близькі, а й нероздільні. Усі споконвічні поетичні твори — від пророків до Гете і Пушкіна включно, по суті, музичні твори....

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

У цьому розділі підручника ви познайомилися із Афанасієм Фетом — поетом, ми також вам пропонуємо відкрити для себе і Фета — прозаїка. Проза Афанасія Фета — це оповідання, переклади, статті, мемуари і значна кількість листів, що адресовані друзям. У цих творах Фет описував сторінки власного життя або випадки, що сталися з його друзями чи знайомими. Так, якщо ви прочитаєте оповідання «Кактус», то дізнаєтесь про один із епізодів життя поета, який відбувся 1856 року. А ще про що це оповідання? Про природу, кохання, музику і красу. Як і все у Афанасія Фета.

- ❖ Спираючися на інформаційний плакат, розкрийте особливості лірики Афанасія Фета.

Особливості лірики Афанасія Фета

ФЕТ – співець краси

Вольт Вітмен
Walter Whitman
(1819–1892)

Цитати для душі від Волта Вітмена

- ◆ Сумнів служить мені такою ж надійною опорою, як і непохитна віра.
- ◆ Ті, для кого література — вправа, гра, блазнювання, привід покрасуватися, не бувають великими, вони найменші з малих... Література стає великою лише в тому разі, якщо вона сприяє зростанню людської гідності, слугує благу маси, якщо її посередництвом люди розкриваються один перед одним як брати.
- ◆ Точні науки і практична діяльність не можуть бути перешкодою для справжнього поета, але завжди служать йому заохоченням і підтримкою. Вони для нього — точка підрахунку... Фундамент для будь-якого справді досконалого поетичного творіння.

**Світ можливостей,
або До уваги особистості цифрової епохи**

Усі знання з історії, етнографії, геології, математики, анатомії, здобути Вітменом самотужки, стали підґрунтям його славнозвісної книжки «Листя трави». Оселя Вітмена — це поезія. У передмові до своєї збірки він проголосив єдність науки, практики та поезії. Науковець досліджує об'єктивні закони розвитку природи й суспільства, а для поета ці ж закони служать джерелом натхнення. Фактично Вітмен привернув увагу до думки, яка є актуальною і нині: **гармонійний розвиток особистості забезпечує зацікавлення різними науками — і точними, і гуманітарними**. Математикові й фізику дуже потрібні література та історія, які надихають на фантазування і є могутнім чинником розвитку уяви й емоційності. Так само для філолога й історика важливими є точні науки, які потужно сприяють розвитку логіки й аналітичних здібностей особистості. А цифрова епоха відкриває нам широкі ворота у світ найрізноманітніших наук.

3 ПОЕМИ «ПІСНЯ ПРО СЕБЕ»

6.

A child said What is the grass? fetching it to me with full
hands,
How could I answer the child? I do not know what it is any
more than he.
I guess it must be the flag of my disposition, out of hopeful
green stuff woven.
Or I guess it is the handkerchief of the Lord,
A scented gift and remembrancer designedly dropt,
Bearing the owner's name someway in the corners, that we
may see and remark, and say Whose?
Or I guess the grass is itself a child, the produced babe of the
vegetation.
Or I guess it is a uniform hieroglyphic,
And it means, Sprouting alike in broad zones and narrow
zones,
Growing among black folks as among white,
Kanuck, Tuckahoe, Congressman, Cuff, I give them the
same, I receive them the same.
And now it seems to me the beautiful uncut hair of graves.
Tenderly will I use you curling grass,
It may be you transpire from the breasts of young men,
It may be if I had known them I would have loved them,
It may be you are from old people, or from offspring taken
soon out of their mothers' laps,
And here you are the mothers' laps.
This grass is very dark to be from the white heads of old
mothers,
Darker than the colourless beards of old men,
Dark to come from under the faint red roofs of mouths.
O I perceive after all so many uttering tongues,
And I perceive they do not come from the roofs of mouths
for nothing.
I wish I could translate the hints about the dead young men
and women,
And the hints about old men and mothers, and the offspring
taken soon out of their laps.
What do you think has become of the young and old men?
And what do you think has become of the women and
children?
They are alive and well somewhere,
The smallest sprout shows there is really no death,
And if ever there was it led forward life, and does not wait at
the end to arrest it,
And ceas'd the moment life appear'd.
All goes onward and outward, nothing collapses,
And to die is different from what any one supposed, and
luckier.

«Що таке трава?»

символ демократичної рівності людей

символ невмирущості життя

образ молодого американського народу

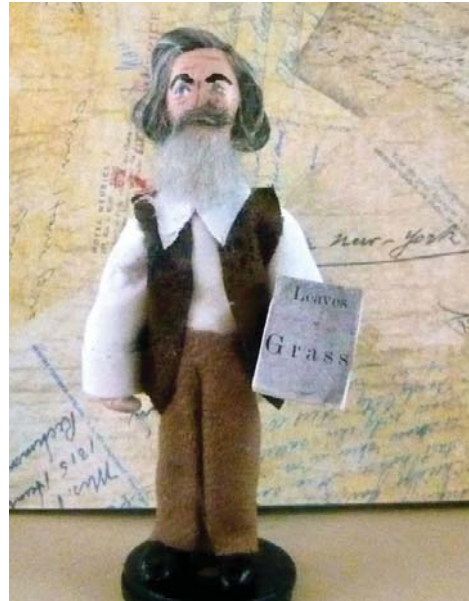
символ молодості, зародження життя

символ подарованої Богом нової батьківщини

символ оптимізму, надії

Пам'ятник Вітмену в Філадельфії

Лялька «Волт Вітмен»

О КАПІТАН! МІЙ КАПІТАН!

О Капітан! мій Капітан! Позаду путь трудна,
Всі бурі корабель здолав, і слава нам луна,
Нас гавань жде, і дзвін гуде, і люд радіє з нами,
Несхибний витримали курс ми поміж бурунами;

Та крове! крове! крове!

Твій плин почервонів

Ту палубу, де капітан

Упав і занімів...

О Капітан! мій Капітан! Зведися до керма,
Зведись — почуй, як дзвони б'ють, виспівує сурма;
Для тебе мають прапори, вінки й букети всюди,
Тебе всі ждуть, тебе вітять зійшлись на берег люди;

Мій батьку! До чола тобі

Я руку притулив!

То сон, що ти на палубі

Упав і занімів.

Але мовчить мій Капітан, бліді його вуста,
І в нечутливих вже руках спинилась кров густа;
Кидає котви корабель, скінчився рейс звитяжний,
Страшний той плав, та все здолав керманіч наш відважний:

Радій же, люд на берегах!

Мені ж забракло слів

На палубі, де Капітан

Упав і занімів.

Переклад з англійської *Максима Стріхи*

О КАПІТАНЕ! МІЙ КАПІТАНЕ!

О Капітане! Мій капітане! Наш корабель перемиг всі негоди,
Скінчено подорож нашу жакливу, ми досягли нагороди,
Порт ось вже тут, дзвони гудуть, люд весь довкола святкує,
Очі всі стежать, киль наш тривкий, судно відважне і люте;

Та, о серце! Серце! Серце!

О червоні краплини нестерті,

Де на палубі мій капітан лежить,

Що впав холодний і мертвий.

О Капітане! Мій Капітане! Повстань і слухай ті дзвони,
Повстань — для тебе стяг майорить, для тебе сурма вібрує,
Для тебе квітки, й гірлянди, й стрічки, для тебе на березі натовп,
Тебе вони кличуть, схвильовані маси, до тебе обличчями палко.

Єсть, Капітане! Любий батьку!

Ця рука над тобою розпростерта!

Це якась мара, що на палубі

Ти впав холодний і мертвий.

Уста бліді й безмовні. Капітан мій не відповідає,
Мій батько не чує моєї руки, ні бажань, ані пульсу не має,
Корабель на котвиці, певний, тривкий, свій шлях скінчив і замкнув;
Був жахливим шлях, — корабель звияг своєї мети осягнув.

Береги, буйайте, дзвони, дзвоніть!

Та я, жалобою роздертий,
По палубі ходжу, де мій Капітан
Впав холодний і мертвий.

Переклад з англійської Івана Кулика

Едвард Веббел.
Убивство Авраама Лінкольна

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

ОБРАЗ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ ЗБІРКИ «ЛИСТЯ ТРАВИ»

Багато дискусій викликає образ ліричного героя збірки Вітмена. Насправді: у нього начебто немає свого обличчя, а точніше — в нього тисячі облич. Він — змучений «загнаний раб, увесь у поту, що знеміг від бігу», він — пожежник, що вмирає під завалами стіни, він — старий артилерист, який згадає колишні бої. Мисливець і шкіпер, щасливий коханець і сумна вдова — кого тільки немає у величезному переліку-каталозі, який охоплює кілька розділів у «Пісні про себе»: «Ці люди — я, і почуття їхні — мої».

Проте, співчуваючи будь-якій людині, великій і жалюгідній, вродливій і потворній, герой поеми незмінно залишається самим собою — «досконалою і здоровою особистістю», символом Людського в його найкращому, найвищому розвитку. Цим пояснюється його «еґоїстичне» прагнення знайти в кожній людині себе:

В усіх людях я бачу себе, не більше й ні на ячмінне зернятко менше,
І, добре чи зле мовлю про себе, — це стосується їх також.

Поет захоплений строкатою мозаїкою перетворень свого героя; образи, які змінюють один одного, дивовижно точні, пластичні, «життєві» й у цьому сенсі реалістичні. Однак головне для поета — і тут уже вступають у силу художні закони романтизму — те, що під ними, що складає їх загальний знаменник:

Велика якість істини в людині,
Якість істини в людині, незмінна при всіх змінах.¹

Як робота годинникового механізму не залежить від положення годинникових стрілок на циферблаті, як людська сутність не залежить від зовнішнього вбрання, так і «я» вітменівського героя не визначається метушею та мінливостями соціального буття.

За книгою **Тетяни Венедиктової** «*Поетія Волта Вітмена*»

Мистецькі передзвони

Поема Вітмена «Пісня про себе» надихнула сучасного американського художника **Аллена Кроуфорда** на створення її візуального варіанта із надзаголовком «Вітмен освітлений» (Whitman Illuminated: Song of Myself, published 2014 by Tin House Books). Так само, як Вітмен наприкінці «Пісні про себе» запрошує нас, читачів, шукати його на підшвах свого взуття¹, Аллен Кроуфорд сподівається, що ми знайдемо трохи поета «під його ручкою». Художник перетворив видання поеми 1855 року, що містило 95 сторінок, на витвір мистецтва аж із 234 сторінок, у якому рукописний текст та ілюстрації переплітаються таким чином, що це відповідає духові поеми — вони передають буянню життя та широту просторів Америки, які постають зі сторінок поеми. Аллен Кроуфорд, зазначаючи, що хотів зробити цю книжку об'єктом для читання та розглядання, наголошує, що його мета полягала насамперед у тому, щоб залишити простір для фантазування читача й переглядача, для його власного тлумачення рядків поеми. Дізнатись більше про це унікальне видання вам допоможе буктрейлер, який ви можете побачити тут: <http://davidscottkessler.com/filter/walt-whitman/Book-Trailer-Whitman-Illuminated-Song-of-Myself>

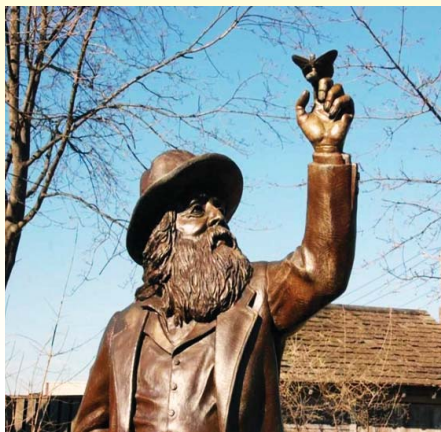
¹ Дослівний переклад рядків з поеми «Great are the Myths»:

Great is the quality of Truth in man,
The quality of truth in man supports itself through
all changes...

² В останній, 52-й частині поеми є такі рядки: «Я заповідаю себе землі, щоб прорости травою, яку люблю, / Як я вам буду знову потрібний, шукайте мене під підшвами своїх черевиків» (переклад з англійської Леся Герасимчука).

Літературні нотатки подорожнього

У США є багато пам'ятних місць, пов'язаних із письменником. Одне з них — стежка Волта Вітмена, яка проходить від місця, де народився письменник, до найвищої точки острова Лонг-Айленд. Саме цією стежиною любив свого часу прогулюватися хлопчик Волт. Перед подорожжю мандрівники відвідують музей письменника (<http://waltwhitman.org/>). Його розташовано у відреставрованому будинку, де минуло дитинство Вітмена і який збудував ще його батько (Вест-Хілз, штат Нью-Йорк). На галявині перед будинком гостей зустрічає зворушлива статуя «Волт Вітмен з метеликом». Скульптор **Джон Джаннотті** створив її під враженням відомої світлини поета.

Іван ДРАЧ

ЩО ТАКЕ ТРАВА?

На Вітменівські мотиви

Запитав мене син, запитав мене син-білочубчик,
Запитав мене, аж зітхнув, запитав:
«Трава — що воно таке?» — запитав мене син.
І приніс мені з луку — штанці взеленив —
Оберемочок цілий, і кинув його на долівку,
На пахку лепеху з корінцями рожевоколінними,
І на скатерку кинув, і сів біля мене на лавку,
І забув вже словами, тільки очима ще запитав:
«Трава — що воно таке?» — запитав мене син очима
І підсунувся, ще підсунувся і плічком своїм
ще запитав.
Що ж мені відповісти? Менше від сина я знаю
І більше від сина не знаю, що ж то таке — трава...

Може, це прапор мій з шовку зеленого,
Прапор надії на штурмі вітрів,
Що між буття, між ниття цілоденного
У полум'ї віку іще не згорів.

Може, від Бога зелена хустинка,
Що вбереглася від сопел ракет,
Та за велінням земного годинника
Сповідує смерть, загусає в брикет.

Сонячна пташка з зеленими крилами,
Пахкий ієрогліф з таємних родин...

Якби ж він в контексті, давно вже
Відкрили б ми,

Хто він, такий та сякий, за один!

Цвинтарне зілля, містичне, побрижене,
Стріла хлорофілу на зграю чортів,
А потім, як є, під нулівку підстрижене
Тупою косою між чорних хрестів...

«Слава смерті — служниці життя,
Чорнорукій, задастїй, невтомній,
Що траву насіває! Нема вороття
Людській долі — пісній чи скоромній!

Як безсмертя зоветься? Трава!

Як трава озоветься? Луною

Про людські безберегі дива,

Гей, увінчані поспіль травною.

Кругообігу, сивий диваче,
Мчиш собі по тунелях трави
З голови — аж історія плаче —
До амеби — не до голови».

Забиваєш нам баки ти знову,
Що не згине і пучка трави...

Та й трава починає вже мову,
В людських мозках розторгану мову
Про початок новий — з голови...

Марися Рудська.
Волт Вітмен
(2013)

Фредерік Стендаль
Stendhal
(1783–1842)

Антуан-Жан Гро
Наполеон Бонапарт
на Аркольському
мосту.
(1796–1797)

Робер Лефевр.
Портрет Наполеона
(1808)

Постер фільму
«Пармський
монастир»
(Франція, 1947)

Цитати для душі від Стендаля

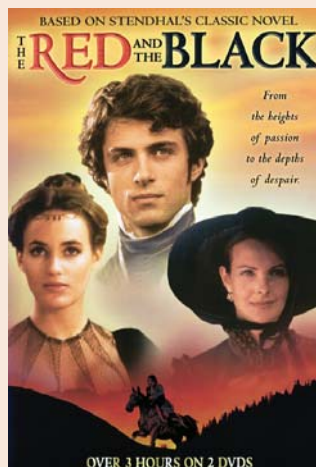
- ◆ Усяке повстання проти чужоземних загарбників — справа законна та є першим обов'язком кожного народу.
- ◆ Юність — час відваги.
- ◆ Намагатися бути собою — єдиний спосіб мати успіх.
- ◆ Прагнення до нового є першою потребою людської уяви.
- ◆ Людина живе на землі не для того, щоб стати багатюю, а для того, щоб бути щасливою.
- ◆ У світі почуттів є тільки один закон — зробити щасливим того, кого любиш.
- ◆ Нудьга — найгірший ворог закоханих.

Мистецькі перезвони

Існує кілька екранізацій роману «**Червоне і чорне**». Так, 1954 року на екрани різних країн вийшла однойменна робота французького режисера **Клода Отана-Лара**, головну роль у якому виконав усесвітньо відомий французький актор **Жерар Філіп**, котрий за видатні заслуги в кінематографі 1990 року посмертно був нагороджений престижною премією французької кіноакадемії «Сезар».

Однією з яскравих екранізацій роману Стендаля став радянський фільм відомого режисера **Сергія Герасимова** «Червоне і чорне» (1976). Передати те, що сказав Стендаль, — ось мета, яку поставив перед собою С. Герасимов. За задумом режисера, ігрові кадри у фільмі супроводжуються текстом автора. У фільмі використано живопис, гравюри, малюнки видатних французьких майстрів — сучасників письменника, а також звучить музика французьких композиторів того часу.

1997 року у Франції вийшла ще одна екранізація відомого роману. Її здійснив режисер **Жан-Даніель Верхак**.

Постери екранізацій роману «Червоне і чорне»
(1954, 1976, 1997)

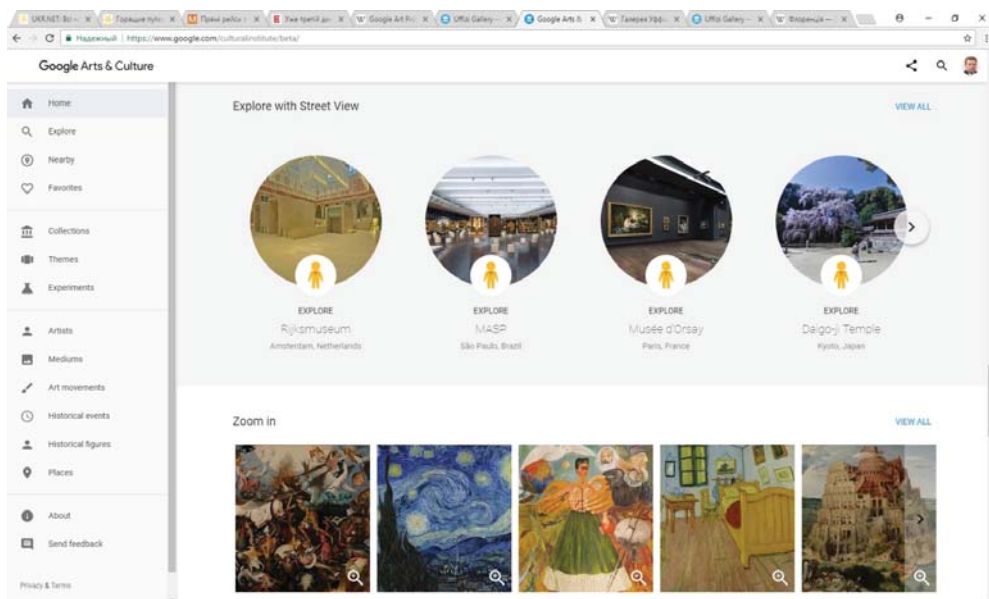
Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

Якщо вас зацікавили життя та творчість Ф. Стендаля, пропонуємо звернути увагу на літературний етюд «Стендаль», створений відомим французьким письменником, класиком жанру біографічного роману Андре Моруа (Andre Maurois (1885-1967)). Цей цікавий нарис про Стендаля представлений у збірці Андре Моруа «Літературні портрети», у якій містяться матеріали про багатьох відомих письменників, зокрема Вольтера, Гюстава Флобера, Гі де Мопассана, Льва Толстого, Марселя Пруста та інших. Андре Моруа подає біографічний нарис про письменника, докладно аналізує його світогляд і витоки творчості, висловлює своє бачення стосовно того чи того літературного явища, адже, за А. Моруа, «мистецтво — це дійсність, упорядкована письменником, що несе на собі відбиток його темпераменту, що виявляється у стилі». Цікаво, а ви як вважаєте?

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Для тих, хто хотів би на собі відчути ефект «синдрому Стендаля», а можливості здійснити реальну подорож до зібрання витворів мистецтва немає, пропонуємо зайти на онлайн-платформу Google Arts & Culture.

Скріншот домашньої сторінки онлайн-платформи Google Arts & Culture

Скориставшись новітніми технологіями за допомогою вашого комп'ютера або гаджета, ви маєте можливість відчути на собі вплив творів мистецтва з усього світу, які оцифровані та представлені у високій

якості на цій онлайн-платформі. Так, ви можете збільшити зображення до потрібних вам розмірів і розгледіти всі найдрібніші деталі будь-якого шедевра. А ще за допомогою цієї платформи ви можете віртуально подорожувати різними всесвітньо відомими зібраннями витворів мистецтва, буквально заходити у їхні зали, наприклад, до Музею мистецтв Метрополітен у Нью-Йорку, галереї Тейт у Лондоні, капітолійських музеїв у Римі, Ермітажу в Санкт-Петербурзі та інших. Цікаво, що серед них є і Галерея Уффіці у Флоренції, міста, де вперше відчув Стендаль на собі дивні симптоми після зустрічі з витворами мистецтва.

Пісумовуємо вивчене

Розробіть сторінку Жульєна Сореля для якоїсь соціальної мережі. Продумайте, який статус персонажа ви використаєте, які характерні для нього вислови доберете, які вподобання персонажа зазначите й чому. Чи використаєте ви ілюстрації до твору художників різних епох?

▲ 1884

▲ 1956

◀ 1976

2014 ▶

Гюстав Флобер Gustave Flaubert

(1821–1880)

У творчій майстерні письменника

ПРО ЕВОЛЮЦІЮ ОБРАЗУ ЕММИ БОВАРІ

Центром роману є образ Емми Боварі, до якого стягуються сюжетно-тематичні нитки твору, де зосереджується його ідейний сенс. У героїні особлива позиція в романі: вона належить до буржуазно-міщанського світу і водночас протистоїть йому. Притаманне Флоберові зображення персонажів у суперечливій життєвій повноті, у поєднанні «плюсів» і «мінусів», без умовного поділу на «позитивних» і «негативних» тут виявляється цілком наочно. Цим унеможлиблюється однозначність підходу й витлумачення цього, на перший погляд нескладного образу провінційної міщанки.

Свою героїню Флобер не наділив ні розумом, ні освітою, ні гарним смаком, у духовному відношенні вона не піднімається над йонвільським рівнем. Усе те, про що вона думає, чим захоплюється, до чого поривається, позначене тривіальністю і може викликати лише іронічну посмішку. Виховувалася вона в пансіоні при монастирі, де зачитувалася романами, в яких «тільки й мови було, що кохання, коханці, коханки, переслідувані дами, що мліють у відлюдних альтанках... дрімучі ліси, сердечні жалі, клятви, ридання, сльози й цілунки, човни при місячному світлі, соловейки в галях, кавалери, хоробрі, як леви, сумирні, як ягнята, добродішні, як ніхто, завжди гарно вбрані й сльозоточиві, як урни». Під впливом цих романів формулюється ідеал Емми, головними складниками якого є кохання, кавалери, красиве «романтичне» життя — у душі тривіальної романтики.

Але їй судилося жити в сонному провінційному Йонвілі, у середовищі ситих тілом і душею обивателів, з чоловіком, який щовечора, написавши свої рецепти, «задоволений із самого себе, доїсть рештки печені, погризе шматочок сиру, схрумає яблуко, доп'є графинчик вина, а потім піде в спальню, ляже горілиць і захропе». Але Флобер наділив героїню також невдоволенням навколишнім, душевним неспокоєм, пориванням до іншого життя, тобто й тими рисами, які він найбільше цінував у людині.

І вони не лише виділяють Емму в середовищі самовдоволених обивателів, а й протиставляють її цьому середовищу; у цьому основна драматична колізія твору. Звичайно, ідеал Емми, її мрії й пориви банальні, в чомусь навіть смішні й безглузді, але річ у тому, що вона вкладає в них душу, вона справді страждає, по-своєму протестує проти «життя кольору плісняви» — аж до своєї недоладної смерті.

Але все це не піднімається у неї на рівень свідомості й не осмислюється нею, такою її створила природа, що вона не може задовольнитися тим існуванням, яке їй нав'язує Йонвіль. Жити їй тим нестерпніше, що навколо неї немає жодної людини, здатної хоч якоюсь мірою її зрозуміти. Не може вона розібратися і в тих імпульсах, які наражають її на конфлікт з середовищем і приводять до принижень та смерті. Її доля в сутності трагічна, хоч те середовище, що її оточує, і є її антагоністом, безмежно далеко від того, що має бути в трагедії у класичному розумінні слова. Та про все те, що відбувається з Еммою, розповідається в романі так, що нагадує скоріше історію невдалого життя з жорстокою розв'язкою.

*Зі статті Дмитра Наливайка
«Роман, що започаткував новітню прозу»*

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Перший в Україні переклад з оригіналу роману Флобера, здійснений Миколою Лукашем, інший геніальний український перекладач Григорій Кочур відзначив як «непересічне явище», а його автора назвав «феноменальним лінгвістом». Інший український перекладач Анатоль Перепаддя стверджував, що лукашевий переклад «Пані Боварі» для молодих українських письменників має стати «школою стилю».

Оскільки перекладацька діяльність Миколи Лукаша припала на час невинної русифікації України, для нього важливо було, за словами Кочура, своїми перекладами повертати читача в Україну. Тому не дивно, що радянська влада звинувачувала його переклад в надмірній українізації.

Для Миколи Лукаша, що знав більше 20 мов і подарував українському читачеві понад 1000 видатних творів світової літератури від 100 авторів, перекладацтво ніколи не було, як зазначає український поет і мистецтвознавець Леонід Череватенко, чимось абстрагованим, відчуженим чи віддаленим від реальності. Навпаки «переклад для нього завжди мусив логічно вписатися в загальний контекст українського красного письменства». За словами перекладознавця Лади Коломієць, професійним кредо Миколи Лукаша було «Відійти подалі від оригіналу, щоб наблизитись до нього».

Сучасна українська дослідниця Галина Драненко зазначає: «...М. Лукаш наново витворює оригінал, дбаючи про виживання української мови за допомогою найрізноманітніших її пластів, цензурованих, а відтак забутих. (...) Інакшість флоберівського тексту всередині його власної культури український перекладач передає шляхом інакшості свого тексту, який вирізняється в радянській україномовній культурі. Власне в цьому і міститься вірність флоберівському творінню в етичному вимірі».

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Багато з вас, мабуть, знають, що таке демотиватори, метою яких є викрити певне явище. Цікаво, що дещо подібне колись робив і Гюстав Флобер. Письменник складав антикнижку — *«Лексикон прописних істин»*. Ідея «Лексикону...» зародилася у Флобера ще в молоді роки. Це гостро сатиричний твір. Декілька сотні слів, розташованих в алфавітному порядку й іронічно осмислених, являють собою список вульгарних «істин», якими живе пересічний буржуа. Протягом життя час від часу він поповнював це зібрання. Робив він це для того, щоб люди читали ці слова і потім ніколи їх не використовували у своєму мовленні.

Довгі роки «Лексикон» перебував серед рукописів Флобера і був опублікований лише 1910 року.

Цитати для душі від Гюстава Флобера

- ◆ ...немає прекрасних думок без прекрасної форми і навпаки.
- ◆ Жінки надихають чоловіків на великі подвиги, але не залишають часу для їх виконання.
- ◆ Каятися добре, але не робити зла ще краще.
- ◆ Розчарування — властивість слабких. Не довіряйте розчарованим — це майже завжди безсилі.
- ◆ Самотність не можна заповнити спогадами, вони тільки посилюють її.

Мистецькі передзвони

Починаючи з 1933 року, роман Г. Флобера багато разів екранізували кінематографісти різних років. Останньою кіноінтерпретацією роману став фільм «Пані Боварі» (Німеччина, Бельгія, США) режисера **Софі Бартез**, що вийшов на екрани 2014 року. Головну роль Емми у фільмі виконала австрійська акторка **Міа Васіковська**, відома багатьом за роллю Аліси у фільмах «Аліса у Країні Див» і «Аліса у задзеркаллі».

Цікаво, що за романом Г. Флобера 1955 року італійський композитор **Гвідо Паннаїн** написав оперу «Мадам Боварі».

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Завдяки роману Флобера у психологію та медицину впевнено увійшов термін «боваризм». Ним характеризують такий психічний розлад, коли людина не здатна провести межу між реальним та уявним світом, унаслідок чого стирається межа між справжніми подіями та явищами і вигаданими історіями зі світу власних фантазій.

Цей термін увів французький філософ **Жульєн де Готье** на честь головної героїні роману «Мадам Боварі».

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

...неперервна боротьба із самим собою — ось що постійно супроводжує творчість Флобера. Цей борець за реалізм не любить реальність і ненавидить світ обивателів.

Генріх Манн, німецький письменник

...це воістину велика жінка, гідна насамперед жалості, і, незважаючи на систематичну суворість автора, який докладає всіх зусиль, щоб не бути присутнім у своєму творі й виконувати функції ляльководи в театрі маріонеток, усі мислячі жінки будуть вдячні автору за те, що [...] він наділив цей двоїстий характер оцадливістю і мрійливістю, які утворюють досконалу істоту. [...]

Книжка ця надзвичайно збуджує думку, здатна навіювати товстеньку книгу міркувань.

Шарль Бодлер, французький поет

У музеї
Флобера
в Руані

Федір Михайлович
Достоевський
Фёдор Михайлович
Достоевский

(1821–1881)

У творчій майстерні письменника

ПРО ГЕРОЯ ДОСТОЄВСЬКОГО

У творах Ф. М. Достоевського з'являється герой, голос якого побудований так, як буде голос самого автора в романі звичайного типу. Слово героя про самого себе і про світ так само повноцінно, як звичайне слово автора (...). Йому належить виняткова самостійність у структурі твору, воно звучить наче поруч з авторським словом і особливим чином поєднується з ним і з повноцінними голосами інших героїв. [...]

[...] герой цікавить Достоевського як особливий погляд на світ і на себе самого, як смислова і оціночна позиція людини по відношенню до самого себе і по відношенню до навколишньої дійсності. Достоевському важливо не те, чим є його герой в світі, а перш за все те, чим є для героя світ і чим є він сам для себе самого.

Михайло Бахтін

(з роботи «Проблеми поетики Достоевського»)

Цитати для душі від Федора Достоевського

- ◆ Краса врятує світ.
- ◆ Милосердя є найвища форма людського існування.
- ◆ Учіться й читайте. Читайте книжки серйозні. Життя зробить решту.
- ◆ Любов настільки всесильна, що перероджує й нас самих.
- ◆ Кожна людина відповідальна перед усіма людьми за всіх людей і за все.
- ◆ Головне в людині — це не розум, а те, що ним керує: характер, серце, добрі почуття, передові ідеї.

Сьогодні **МИХАЙЛА МИХАЙЛОВИЧА БАХТІНА (1895–1975)** справедливо називають одним із найвпливовіших мислителів ХХ століття, адже його праці з літературознавства і культурології вплинули на розвиток сучасної гуманітарної науки багатьох країн. Сьогодні по всьому світі існують цілі наукові школи, що досліджують його праці, видаються і перериваються його книжки, проводяться конференції і семінари, присвячені його творчості.

Але, на жаль, цей шлях до визнання був зовсім непростим. Так, наприклад, праця М. Бахтіна «Проблеми творчості Достоєвського» (1929) з'явилася тоді, коли сам автор був під слідством. У червні 1929 року М. Бахтін був засуджений до 5 років суворого режиму таборів за антидержавницьку діяльність. І хоча за станом здоров'я заслання на Соловки вдалося уникнути, але майже протягом 30 років він практично був виключений із наукового життя і змушений не тільки писати «в стіл», а й через заборону жити і працювати у великих місцях просто поневірявся.

У цей час він намагався викладати літературу студентам у Саранську (Мордовія) і учителювати. Одна з учениць М. Бахтіна, Валентина Рак, згадувала: «Він голодував і мерзнув у холодній школі так само, як і ми всі. Але як тільки починався урок, він забував про все. Розказував нам захоплено, розмахуючи руками, і усі ми сиділи з розкритими ротами, забувши, що вже давно пролунав дзвоник». Цікаво, що М. Бахтін блискучо знав не тільки літературу, а й володів п'ятьма мовами: грецькою, латиною, німецькою, французькою та англійською.

У науковий простір Михайло Бахтін повернувся лише у 1960-х роках завдяки його учням, відомим на той час дослідникам, які написали колективного листа на захист свого учителя. Так ідеї цього видатного вченого знайшли свій шлях до читачів усього світу.

У творчій майстерні письменника

БІБЛІЙНІ МОТИВИ В РОМАНІ «ЗЛОЧИН І КАРА»

Ф. М. Достоєвський досить часто у своїй творчості використовував біблійні теми й мотиви. Не став винятком і роман «Злочин і кара». Так, шлях, який проходить головний герой твору, звертає нашу увагу до образу Каїна — першого вбивці на землі.

З образом Раскольнікова пов'язаний також мотив смерті і воскресіння. У тексті роману Соня читає героєві євангельську притчу про померлого Лазаря, якого воскресив Ісус. Паралелі між Раскольніковим і біблійним Лазарем відзначали багато дослідників творчості Ф. М. Достоєвського, адже мотив смерті і воскресіння знайшов своє відображення безпосередньо в тексті твору. Наприклад, після скоєння злочину головний герой стає своєрідним духовним мерцем, він замикається в собі, йому «все набридло смертельно». Разуміхіну він говорить про те, що «був би радий померти», він не може спілкуватися з людьми, а квартира його схожа на труну.

І якщо до воскресіння Лазаря причетні його сестри, Марфа і Марія, які приводять до нього Ісуса, то воскресінню Раскольниковова сприяє Соня Мармеладова. Це вона зароджує в його змертвілому серці любов, що врешті-решт і спричиняє його духовне воскресіння.

Мистецькі передзвони

Твори Ф. М. Достоевського багато разів екранізувалися, причому не тільки кінематографістами СРСР і Росії, але й Великобританії, Франції, США, Польщі, Фінляндії та інших країн. Так, наприклад, тільки роман «Злочин і кара» має 6 кіноверсій. Зокрема, оригінальне бачення твору Ф. М. Достоевського запропонував режисер **Акі Каурісмякі**. У цій екранізації (Фінляндія, 1983 р.) дію перенесено у ХХ століття в місто Гельсінкі, відповідно і взаємостосунки головних персонажів набули нового сучасного звучання.

Постер фінської кіноверсії роману «Злочин і кара»

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

«Злочин і кара» — найзавершеніший у своїй формі й глибокий за змістом твір Достоевського, у якому він висловив свій погляд на природу людини, її призначення і закони, якими він керується як особистість.

*Василь Розанов,
російський філософ і літературний критик*

За своєю майстерністю, розумінням людей, своєю здатністю до співчуття він був одним із таких письменників, з якими кожен митець хоче зрівнятися, якщо тільки може.

*Уільям Фолкнер,
американський письменник,
лауреат Нобелівської премії*

Оскар Вайльд
Oscar Wilde
(1854–1900)

**Світ можливостей,
або До уваги особистості цифрової епохи**

У 1880-ті роки Оскар Вайльд був уже відомим письменником, та у лондонському вищому світі його більше знали як естета і франта. Вайльд був причетний до революції у царині жіночої моди, він допоміг жінкам позбавитися від корсетів і надягнути штани. У журналі «Жіночий світ», де письменник певний час працював редактором, він писав статті про те, яким має бути одяг сучасної жінки. Як відомо, у XIX ст. жінки носили довгі сукні із щільної важкої тканини, що ускладнювало рух, громіздкі спідниці з криноліном або турнюром, обов'язковим атрибутом жіночого гардеробу був корсет, який нерідко призводив до скривлення тіла і здавлювання внутрішніх органів. Незважаючи на ці очевидні недоліки, європейські леді не поспішали змінювати свої модні звички, понад усе ставлячи струнку фігуру і гарну осанку. Оскар Вайльд виступав за прості і зручні жіночі наряди, також письменник дуже схвально відгукувався про так звану розділену спідницю, що стала прообразом сучасних жіночих штанів. Дружина письменника, Констанс, підтримувала чоловіка, вона навіть стала членом Товариства раціональної сукні, що виступало за зручний одяг для жінок і дітей.

Сукня із розділеною спідницею (1910)

Європейські модниці (1887)

Мистецькі передзвони

Роман «Портрет Доріана Грея» став найуспішнішим твором Оскара Вайльда. Він був екранізований більш ніж 30 разів! Перша стрічка вийшла на широкі екрани в 1910 р., а одна з останніх була відзнята 2014 року. Данія, США, Німеччина, Велика Британія, Франція, Угорщина, СРСР.. Це далеко не повний перелік країн, чиї кіномитці представили оригінальні інтерпретації Вайльдового роману. Одним з найбільш титулованих вважається фільм режисера **Альберта Левіна** (США, 1945), який отримав Оскара та Золотий глобус. Цікаво, що до цього фільму художник **Айвен Олбрайт** спеціально намалював портрет Доріана Грея (спотворену версію). Тепер це полотно зберігається в Чиказькому художньому музеї. До числа найкращих потрапила і кінострічка **Олівера Паркера** (Велика Британія, 2009). Її слоганом стали слова: «Молодий назавжди. Проклятий навіки». Будьте уважні, цей фільм у деяких моментах розходиться з книжкою, що й не дивно, бо екранізація — це ще одне прочитання художнього твору...

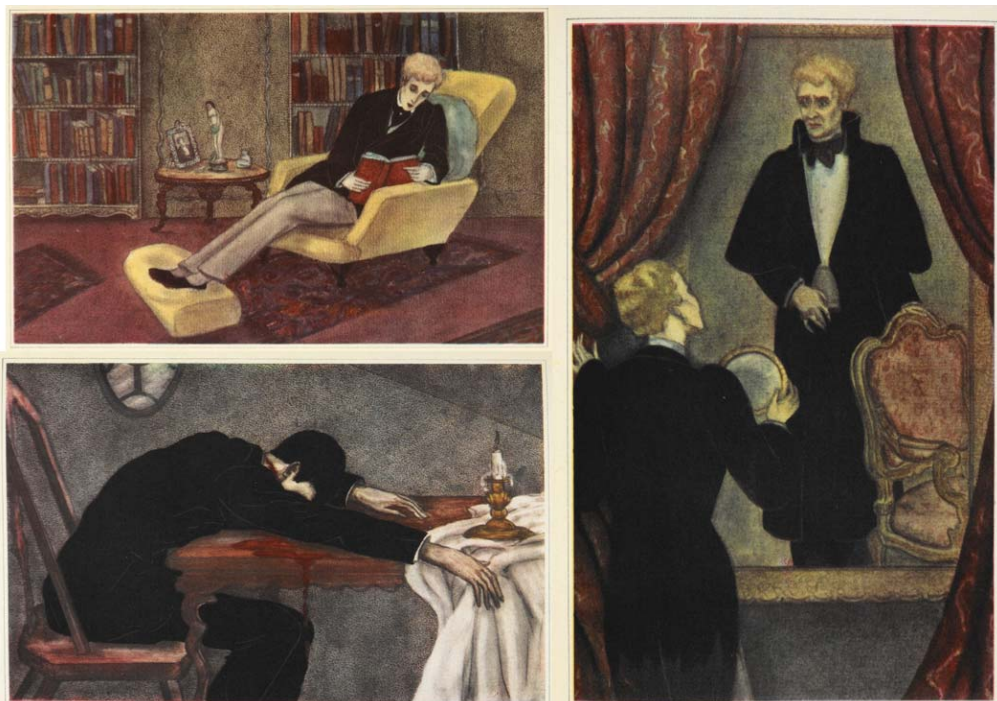

Айвен Олбрайт.
Портрет Доріана Грея

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Якщо ви бажаєте більше дізнатися про Вікторіанську добу, про історичні, соціальні, культурні умови, у яких зароджувався і розвивався англійський естетизм, радимо вам скористатися ресурсами віртуальної Вікторіанської бібліотеки: <http://www.victorianweb.org/>. Тут, до речі, можна знайти і багато цікавих матеріалів про Оскара Вайльда. Це і біографічні відомості, і фотографії письменника, і деякі з його творів та критичні матеріали й ілюстрації до них. (<http://www.victorianweb.org/authors/wilde/index.html>). А охочі ознайомитися із рукописами Оскара Вайльда можуть завітати до веб-порталу Британської бібліотеки (<https://www.bl.uk/people/oscar-wilde>), де віднедавна було оприлюднено понад тисячу оригінальних літературних документів Вікторіанської епохи. Представники бібліотеки пояснюють, що вирішили це зробити після спеціального опитування, яке було проведене серед британських педагогів. Це дослідження довело 82 % вчителів переконані, що читання рукописів письменників надихне молодь.

Маджеска
(Генрієтта Стерн)
Ілюстрації до роману «Портрет Доріана Грея»

Цитати для душі від Оскара Вайльда

- ◆ «Ми вчимо людей, як запам'ятовувати, і ніколи не кажемо їм, як треба розвивати себе». *Переклад Ростислава Доценка*
- ◆ «We teach people how to remember, we never teach them how to grow».
- ◆ «Думку, що не має в собі зерна небезпеки, не варто й називати думкою»
Переклад Ростислава Доценка
- ◆ «An idea that is not dangerous is unworthy of being called an idea at all».
- ◆ «Всі великі думки небезпечні». *Переклад Ростислава Доценка*
- ◆ «All great ideas are dangerous».
- ◆ «Хто каже правду, рано чи пізно буде викритий». *Переклад Ростислава Доценка*
- ◆ «If one tells the truth, one is sure, sooner or later, to be found out».
- ◆ «Суспільство часто прощає злочинцеві, але ніколи не прощає мрійникові». *Переклад Ростислава Доценка*
- ◆ «Society often forgives the criminal; it never forgives the dreamer».
- ◆ «Ми всі на смітнику, але дехто з нас дивиться на зорі». *Переклад Юрія Шевчука*
- ◆ «We are all in the gutter, but some of us are looking at the stars».
- ◆ «Завжди пробачайте вашим ворогам, ніщо інше їх так не дратує». *Переклад Юрія Шевчука*
- ◆ «Always forgive your enemies, nothing annoys them so much».
- ◆ «Хто такий цинік? Це людина, для якої все має ціну, і нічого не має цінності». *Переклад Юрія Шевчука*
- ◆ «What is a cynic? A man who knows the price of everything and the value of nothing».
- ◆ «Коли боги хочуть покарати нас, вони прислухаються до наших молитов». *Переклад Юрія Шевчука*
- ◆ «When the gods wish to punish us, they answer our prayers».
- ◆ «Абсурдно ділити людей на добрих і злих. Люди або чарівні, або ж нудні»
Переклад Юрія Шевчука
- ◆ «It is absurd to divide people into good and bad. People are either charming or tedious».

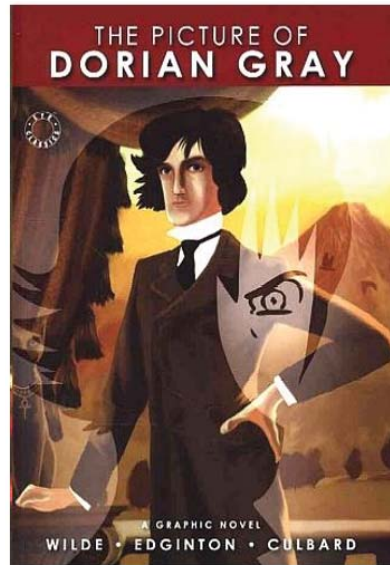
1. Прочитайте парадокси Оскара Вайльда. Які з них вам найбільше сподобалися? Як ви їх розумієте? Чи хотіли б ви їх уживати у власному мовленні?
2. Чи поділяєте ви думки Ростислава Доценка, що «коментувати парадокси — річ не вельми вдячна» і що «Вайльда радніше б мовчки цитувати»? Свою відповідь аргументуйте.
3. Якщо ви володієте англійською мовою, прочитайте афоризми Оскара Вайльда в оригіналі. Порівняйте їх з перекладом.
4. Яким вам відкрився образ О. Вайльда у світлі його афоризмів?
5. Вивчіть один-два Вайльдових афоризмів напам'ять.

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

Охочим більше дізнатися про Оскара Вайльда та зрозуміти, у чому полягала трагедія його життя, рекомендуємо прочитати біографічний роман польського письменника **Яна Парандовського** (1895–1978) *«Король життя»* (1930). Ця книга вважається одним із кращих польських біографічних романів, які стоять в одному ряду із шедеврами майстра цього жанру француза – Андре Моруа. «Я часто замислююся над тим, у чому полягає секрет авторської майстерності Парандовського. Швидше за все, мені здається, в простоті і прозорості кожної фрази, яка, як вода, омиває зображуваний предмет, відбиваючи його в собі», — скаже про свого земляка Ярослав Івашкевич.

Обкладинка графічного роману
«Портрет Доріана Грея»
Я. Едгінтон,
І. Н. Дж. Кулбард (США, 2009)

Фрагмент із фільму «Портрет Доріана Грея»
(режисер О. Паркер, Велика Британія, 2006)
У ролі Доріана Грея — Бен Барс

Початок епохи «-ізмів» в літературі

(Про перехід до модернізму
та його художні відкриття)

...Модернізм можна вважати бунтом проти «реалізму», але не проти «реальності».

Джон Міллер,
американський літературознавець

...що не день, то інший «ізм».
Поети в'яжуться в суцвіття.

Ліна Костенко

Мистецькі перезвони

Якщо вас зацікавило мистецтво імпресіонізму, то дізнатися більше ви зможете, переглянувши документальний фільм відомого американського режисера, володаря численних нагород за фільми-дослідження про мистецтво **Філа Габскі «Імпресіоністи»** (2014). Розкриваючи біографії та історії робіт класиків цієї течії в мистецтві — Клода Моне, П'єра-Огюста Ренуара, Поля Сезанна, Каміля Піссарро та інших, автори фільму досліджують, чому за роботи цих митців борються виставкові зали і музеї у всьому світі. У стрічці відомі мистецтвознавці розказують, як ці художники створювали свої шедеври, що їх на це надихало і в чому секрет неймовірної популярності їхніх картин. Переглядаючи фільм «Імпресіоністи», ви можете побачити широкі коридори музеїв і чудові картини, багато з яких свого часу відкидалися суворим журі французьких виставок. А також ви зможете дізнатися, що порятункові імпресіонізму як течії від цілковитого фіаско посприяла виставка художників цього напрямку в Нью-Йорку 1886 року, організована паризьким колекціонером XIX століття Полем Дюран-Рюелем (про нього також ідеться у фільмі).

Постер фільму
«Імпресіоністи»

Шарль П'єр Бодлер
*Charles Pierre
Baudelaire*

(1821–1867)

АЛЬБАТРОС

Буває, пливучи дорогами морськими,
Аби розвіятись, полюють моряки
На альбатросів тих, що в вишині над ними
Серед блакиті й хмар пливуть віддалеки.

Коли на палубу вже люта сила збила,
Король небес, що знав всі грози без числа,
Волочить важко так свої великі крила,
Мов сніжно-білі два розкинуті весла.

Криланий мандрівник — який незграбний в руках,
В польоті буйнокрил — каліка на ногах!
Ще й дражняться — той в дзьоб йому із люльки дмуха,
А той, глузуючи, кульгає, ніби птах!

Поете! Князю хмар твоя подібна сила,
Між блискавок ти свій у грозовій імлі;
Але під шал образ перешкоджають крила
Тобі, вигнанцеві, ступати по землі.

Переклад з французької Івана Драча

АЛЬБАТРОС

Синів височини, сріблястих альбатросів,
Що над безкраєм хвиль провадять корабель,
Буває, для забав впіймає гурт матросів
Розважити нудьгу серед морських пустель.

Та лиш поставлять їх на палубі, — ці птиці,
Володарі висот, в ту мить стають без сил:

Незграбно шкутильгать почнуть вони і битися,
Обтяжені з боків кінцями зайвих крил.

Крилаті королі! Які ж ви тут комічні!
Могутні в синяві — каліки ви тепер.
Он з люльки одному пускають дим у вічі,
Он дражнять другого, що зовсім вже завмер.

Поете! Ти також є князем висоти,
І тільки угорі — ти і краса, і сила,
Та на землі, в житті, ходить не вмєєш ти,
Бо перешкодою — твої великі крила.
Переклад з французької *Євгена Маланюка*

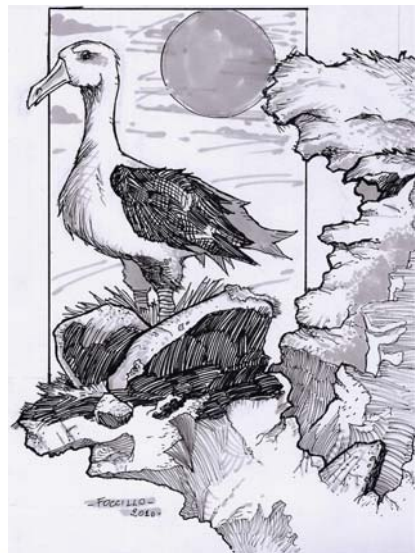
L'ALBATROS

Souvent, pour s'amuser, les hommes d'equipe
Prennent des albatros, vaster oiseaux des mers,
Qui suivent, indolents compagnons de voyage,
Le navire glissant sur les goffres amers.

A pine les ont-ils déposés sur les planches,
Que ces rois de l'azur, maladroits et honteux,
Laissent piteusement leurs grandes ailes blanches
Comme des avirons traîner à côté d'eux.

Ce voyageur ailé, comme il est gauche et veule!
Lui, naguère si beau, gu'il est comigue et laid!
L'un agace son rec avec un brûle-gueule,
L'autre mime, en boitant, l'infirme qui volait!

Le Poète est semblable au prince des nuées
Qui hante la tempête et se rit de l'archer;
Exilé sur le sol au milieu des huées,
Ses ailes de géant l'empêchent de marcher.

ГАРМОНІЯ ВЕЧОРА

Надходить час, коли від тихого тремтіння
 Духмяним ладаном димує кожен квіт;
 Виводить звук і птах вечірній свій політ;
 Меланхолійний вальс і млосне очманіння!

Духмяним ладаном димує кожен квіт.
 І скрипки тужний схлип, мов серця голосіння.
 Меланхолійний вальс і млосне очманіння!
 Величним віттарем стоїть сумна блакить.

І скрипки тужний схлип, мов серця голосіння,
 А серцю вже набрид той нереальний світ!
 Величним віттарем стоїть сумна блакить;
 У крові сонячне втопилося проміння.

А серцю вже набрид той нереальний світ,
 Воно в минувшині бере своє коріння!
 У крові сонячне втопилося проміння...
 Мене твій образ, мов потир сяйний, сліпить!
 Переклад з французької *Всеволода Ткаченка*

Літературні нотатки подорожнього

У столиці Франції — Парижі — є декілька місць, присвячених Шарлеві Бодлеру. Так, у Люксембурзькому саду увагу привертає пам'ятник митцеві роботи **П'єра Фікса-Массе**. На монументі з бюстом поету вигравіровано також рядки з його найвідомішої книжки «Квіти зла». Цікаво, що в дитинстві майбутній поет часто гуляв з батьком саме в цьому парку.

На найвідомішому кладовищі Парижа — Монпарнаському — недалеко від могили поета 26 жовтня 1902 року урочисто був відкритий кенотаф¹ Бодлера: просто на землі на плиті розміщена загорнута в саван постать поета, а над нею височить величезна стела. За задумом автора цієї скульптурної композиції **Жозе де Шармуа**, це — алегорія творчості поета.

Кенотаф
Бодлера

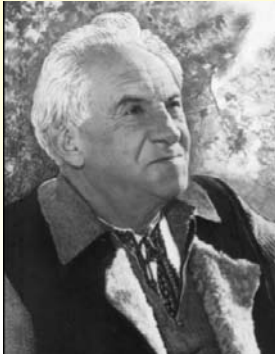
¹ Кенотáф — символічна могила, що споруджується як спомин.

Творчість Ш. Бодлера знайшла своє відображення і в українській літературі. Своє бачення цього французького поета можна знайти в спогадах і листах Івана Франка, Лесі Українки, Василя Стефаника. — Так, україно-американський художник, мистецтвознавець, поет, перекладач Святослав Гординський у своєму дослідженні «Франкові «Квіти зла» аналізує спорідненість творчості Івана Франка і Шарля Бодлера. Зокрема, що відому збірку Каменяра «Зів'яле листя» він називає «Франковими «Квітами зла»». Є у С. Гординського і вірш «Бодлер», у якому є такі рядки, що образно характеризують французького поета:

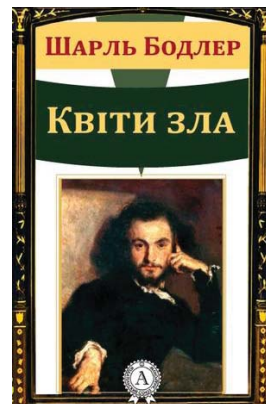
І він, підвівши зір з-під хмурого чола,
Пірнав у вічний вир людських несупокоїв
В'язати китиці з кошмарних квітів зла.

Життя і творчість Бодлера не залишила байдужим і Максима Рильського. Український поет присвятив французькому митцеві вірш, який так і назвав — «Бодлер».

В раю блаженних мук, де на тонких стеблинах
Ростуть, звиваються химерні квіти зла,
Подібні до очей жіночих і звіриних, —
В пекельному раю його душа жила.
Лякати буржуа, назватись людоїдом,
Що хтів би скуштувать малесеньких дітей;
Впиватися гірким, самотнім, тонким медом
Нездійснених бажань і неживих ідей, —
І бачити в вині безстыдної таверни
Вино Причастія, єдину кров Христа...
Хіба таке життя, потворне і химерне,
Не зветься: красота?

Твори Ш. Бодлера українському читачеві в різні часи відкривали такі майстерні поети і перекладачі, як Павло Грабовський, Михайло Драй-Хмара, Микола Зеров, Василь Щурат, Микола Вороний, Микола Терещенко, Дмитро Павличко, Іван Драч та інші.

Українські видання Шарля Бодлера

Мистецькі передзвони

Бодлер був справжнім поціновувачем живопису. Інтерес до цього виду мистецтва виник у поета ще в дитинстві завдяки батькові-художнику. Цікаво, що в головній книзі поета «Квіти зла» є вірш «Маяки», у якому Бодлер характеризує головних метрів живопису:

Рубенс, плин забуття, сад розкішної ліні,
Плоті свіжа подушка, де стигне сам шал,
Та життя клекотить і вирує в бродінні,
Як повітря у вітрі, як море у шквал;

Леонардо, свічадо глибоке і тьмаве,
Де розкритих ангелів світиться сміх,
Де зринають їх тіні таємні в оправі
Льодових верхогір'їв та сосен гінких;

Рембрандт, темний шпиталь, повен туги щемкої,
Де велике розп'яття — єдина з окрас,
Де молитви із бруду злітають юрбою —
Косий промінь зими їх стинає нараз;

Мікеланджело, світ в грандіознім видінні,
Де з Гераклами в шалі змішались Христи,
Де з могил на весь зріст підіймаються тіні.
І свій саван деруть, аж ламають персти;

Хтивість фавна, завзяття боксерського бою,
Що і в грубім красу своїх слуг береже,
Серце, повне гординею, жовчю й журбою,
Каторжан імператор смутенний, Пюже;

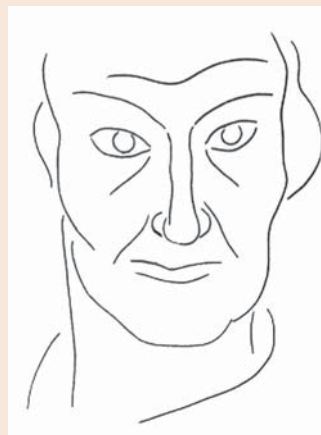
Вічне свято, Ватто — стільки серць, мов огнистий
Рій метеликів пурхнув, — ряхтить карнавал,
І нелічені люстри вливають займистий
Безум свій у жаркий кругойдучий цей бал;

Гойя, шабаш бісівський, навала кошмарів,
У дзеркалах — відьми серед діток малих,
В казані — людський плід, найрозкішніше з варив
І чортів спокуша лиск дівочих панчіх;

Крові озеро в тьмі, де шугають примари,
Де злий ангел завису лісів розрива,
Де під небом згорьованим линуть фанфари,
Наче Вебера схлипи — це Делакруа (...)

Переклад з французької *Івана Драча*

У різні часи своє бачення Бодлера також залишили нащадкам різні художники, зокрема і французький художник, один з найоригінальніших представників образотворчого мистецтва початку ХХ століття Анрі Матісс.

Анрі Матісс.
Портрет Бодлера (1930)

Мистецькі перезвони

1846 року Шарль Бодлер написав працю, присвячену аналізу однієї з найвідоміших художніх виставок Франції — Паризького салону. У цій роботі поет, по суті, визначає завдання сучасного йому мистецтва. Так, він проголошує, що вважає неправильним, якщо митець працює, оглядаючись на минуле. Поет закликає висвітлювати сучасне, як це робили митці античності та середньовіччя. Для цього, на думку Бодлера, важливо, щоб художники виходили на вулицю, спостерігали за навколишньою дійсністю і створювали свої роботи на основі цих вражень і спостережень. «Паризьке життя воістину багате поетичними і чудовими сюжетами, але ми почасти цього не помічаємо», — зазначив Бодлер.

Ці погляди та ідеали поета повною мірою втілює відомий французький художник-імпресіоніст **Едуард Мане (1832–1883)**. Після знайомства з Бодлером він перестає писати традиційні картини, не відвідує музеї й не переписує класичні композиції. Мане занурює погляд у місто й шукає реальні теми для своїх полотен.

Аржантей (1874)

Едуард Мане.

Балкон (1868–1869)

Цитати для душі від Шарля Бодлера

- ◆ Красо! Чи з неба ти, чи з темної безодні
В твоєму погляді — покара і вина...
- ◆ Природа — храм живий, де зронюють колони
Бентежні стогони і неясні слова.
- ◆ Серед надії і спонуки
Ще дня людині не було...
- ◆ О море широкє, вгамуй мої рани...

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

Усім, хто добре знав Шарля Бодлера, було відомо про його захоплення творчістю американського письменника, одного із засновників жанру наукової фантастики **Едгара По (1809–1849)**. Як зазначає сучасна українська дослідниця Тетяна Огаркова, «в історії літератури не так просто відшукати таку містичну близькість поміж двома поетами, як була поміж Бодлером та По. Майже неможливо відшукати історію такого щирого захоплення, яке відчував автор “Квітів Зла” до автора “Ворона”».

Майже 16 років життя Бодлер присвятив перекладу французькою мовою творів Едгара По, якого вважав своїм духовним братом. Сам поет в одному з листів писав про це так: «Коли я вперше відкрив книгу, написану ним, то із жахом та захопленням побачив не лише речі, про які я мріяв сам, а й мої власні речення, які він написав за двадцять років до мене».

Завдання, яке поставив собі Бодлер, — популяризувати творчість Е. По, відкрити його твори для європейських читачів, насамперед для французів: «Я прагну, щоби Едгар По, який не є знаним в Америці, став великим письменником для Франції». Саме тому, за свідченнями дослідників, майже третину всієї творчої спадщини Бодлера становлять переклади та тексти про Едгара По.

Мистецькі передзвони

Вірші Шарля Бодлера вплинули на творчість багатьох музикантів різних часів і країн. Клод Дебюссі, Альфредо Казелло, Альбан Брег, Діаманда Галас, Мілен Фармен та інші зверталися у своїй творчості до поезії Бодлера. Сам же поет був справжнім знавцем музики.

Цікаво, що саме Бодлерові світ зобов'язаний за відкриття таланту **Рихарда Вагнера (1813–1883)**. Музика цього німецького композитора і диригента набула популярності після есе Бодлера «Рихард Вагнер і «Тангейзер» у Парижі». У листі до Вагнера поет так описує взаємозв'язки цих двох мистецтв: «Тільки завдяки поезії і крізь поезію, тільки завдяки музиці і крізь музику душа вловлює неземну велич».

Цікаво, що читаючи уже після смерті поета щоденник Бодлера, відомий німецький філософ і психолог Фрідріх Ніцше, зазначив: «Бодлер — це немюзичний Вагнер, перший розумний вагнеріанець в Парижі. Вагнер, Бодлер — нервові хворобливі мученики без сонця».

Серед музичних уподобань Шарля Бодлера були також твори Фрідріха фон Августа Вебера, Людвіга ван Бетховена та Ференца Ліста.

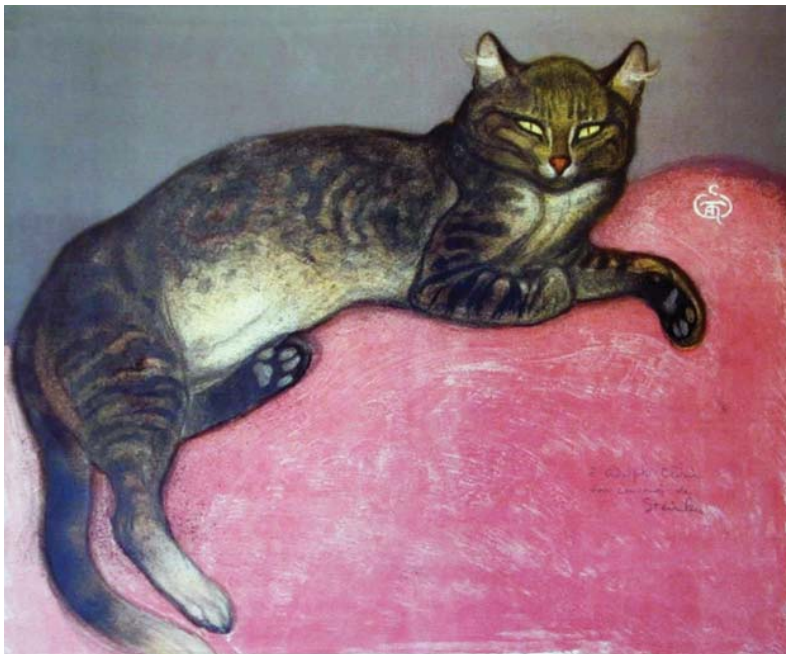
Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Як зазначають сучасники поета, він просто обожнював кішок. Дослідник творчості Бодлера Теофіл Готье писав про це так: «Він любив цих чарівних тварин, покійних, таємничих, м'яких і лагідних, з їх електричними здриганнями, з їхньою улюбленою позою сфінксів, які, здається, передали їм свої таємниці; вони бродять по будинку оксамитовими кроками, (...) або приходять, сідають на стіл поруч з письменником, думають разом з ним і дивляться на нього з глибини своїх зіниць із золотистими цятками з якоюсь розумною ніжністю і таємничою проникливістю».

Цікаво також, що у своїй книзі «Квіти зла» Бодлер неодноразово оспівує цих чарівних живих істот. Зокрема, у сонетах «Le Chat XXXIY», «Les Chats LXVI» і вірші «Le Chat LI».

А в збірці поезій у прозі «Паризький сплін», опублікованій уже після смерті Бодлера 1869 року, у вірші «Подвійна кімната» він так описує свою улюблену тварину: «На ліжку лежить божество, повелителька снів. Але зірки вона тут? Хто її привів? яка магічна сила підняла її на трон мрій і пристрастей? Та хіба не байдуже? вона тут! я впізнав.

Ось вони, ці очі, вогонь яких пронизує сутінки; хитрі й підступні очіці, які я впізнаю за їхньою диявольською злістю! Вони притягують, закріпачують, пожирають необережний погляд кожного, хто наважиться їх розглядати. Як часто я вивчав ці чорні зорі, охоплений допитливістю й захватом» (Переклад з французької Романа Осадчука).

Теофіл-Александр Стейнлен.
Кіт узимку

Тоезія французького символізму: витоки і відкриття

Огюст Левек. Сакральна музика
(1889)

Арнольд Беклін.
Священний гай (1882)

Поль Марі Верлен
Paul Marie Verlaine

(1844–1896)

CHANSON D'AUTOMNE

Les sanglots longs
Des violons
De l'automne
Blessent mon c'ur
D'une langueur
Monotone.
Tout suffocant
Et bl'me, quand
Sonne l'heure,
Je me souviens
Des jours anciens
Et je pleure;
Et je m'en vais
Au vent mauvais
Qui m'emporte
Deçà, delà,
Pareil à la
Feuille morte.

У творчій майстерні письменника

Існує більше десяти перекладів «Осінньої пісні» українською, які здійснили Павло Грабовський, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Михайло Рудницький, Борис Тен, Микола Терещенко, Ігор Качуровський, Іван Світличний, Всеволод Ткаченко та інші.

Першим «Осінню пісню» 1897 року переклав Павло Грабовський. Потрібно зазначити, що поет у звичній для нього віршованій формі запропонував своє бачення поезії Верлена, створивши таким чином швидше переспів, ніж переклад твору.

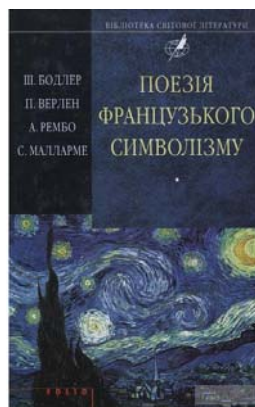
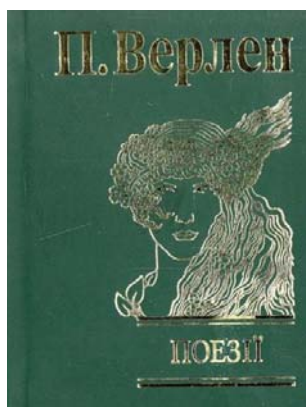
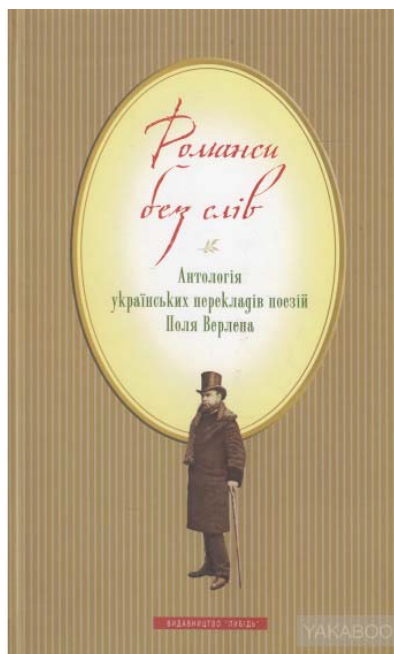
Своїм шляхом, перекладаючи цей твір П. Верлена, пішов і Микола Лукаш. Як зазначає видатний перекладач Григорій Кочур у статті «Феномен

Лукаша», намагаючись передати мелодійність вірша, «численні перекладачі й намагалися в міру змоги й майстерності відтворити ту музику слова, засновану на плинних л та н. А тому, що ключове слово цього вірша — “скрипки” — такою мелодійністю аж ніяк не відзначається, то його в перекладах уникали. Лукаш саме на цьому слові побудував звуковий ефект — відмінний від оригіналу, але цілком органічний для української мови: “Ячать хлипкі хрипкі скрипки листопада...”».

Український теоретик і практик перекладу Олександр Чередниченко, аналізуючи переклад М. Лукаша, наголошує на неоднозначності рішення Лукаша, який «захоплює і водночас спонукає до критичних роздумів. Лукаш учить уникати банальних рішень і шукати перекладацькі відповідники у всій глибині словесного багатства української мови».

Порівнюючи переклади твору Верлена, зроблені Г. Кочуром і М. Лукашем, український перекладач і науковець Андрій Содомора доходить висновку, що звукові образи і ритм оригіналу краще вдалося відтворити Г. Кочуру, а відсутність в українській фонетиці носових голосних, які рясно представлені у Верленовому тексті, у перекладі представлено вживанням римованих слів з літерою «н»: неголосні — млосні — пісні, осінніх — голосіннях, годинник — дитинних. На думку А. Содомори, особливої уваги заслуговує цікава знахідка Г. Кочура — зоровий образ «струни осені» і настрій, який створює цей образ.

Українські видання поезії П. Верлена

У творчій майстерні письменника

Вірш «Поетичне мистецтво» був написаний Полем Верленом 1874 року, у рік 200-річчя віршованого трактату Нікола Буало. Отже, сама назва твору, яку обирає Верлен, є свідченням того, що поет полемізує з відомим теоретиком класицизму. На противагу логічно-раціоналістичним принципам поезії минулого Верлен пропагує основні засади модерністської естетики. Він виступає проти раціоналізму і штучності в поезії і проголошує необхідність наблизити поезію до музики.

Найперше — музика у слові!
Бери ж із розмірів такий,
Що плине, млистий і легкий,
А не тяжить, немов закови.

Вимоги, які висуває Верлен до поезії — передати найневизрашніші враження від предмета, виразити найтонші почуття і напівтони, передати настрої автора — збіглися з пошуками молодих поетів, які сприйняли вірш Верлена як своєрідний літературний маніфест імпресіоністів та символістів.

Твір був надрукований 1882 року.

«Найперше — музика у слові»; — це гасло стало і для імпресіоністів, і для символістів. Услід Верлену символісти проголосять: «Геть логічну зрозумілість вірша, нехай живе загадковий зміст звуків».

Але варто зазначити, що сам поет категорично заперечував, що «Поетичне мистецтво» — це маніфест, і визначав її як «просто пісню».

Цікаво, що «Поетичне мистецтво» Верлена викликало захоплення не тільки літераторів, а й художників-імпресіоністів, а також композиторів-імпресіоністів.

Анрі Фантен-Латур.
Навколо столу (1872)

Творчість Поля Верлена в різних її виявах вплинула на творчість багатьох українських митців.

Так, Верленові прийоми символізму знайшли своє віддзеркалення в ліриці українських митців, зокрема **Миколи Вороного**, **Олександра Олеса**, раннього **Павла Тичини** та інших.

Зокрема, один із найбільш послідовних учнів Верлена в українській літературі, **Микола Вороний** зазначав в автобіографії, що «це було засвоєння французької культури вірша... привласнення цієї поетичної культури нашій мові, нашій версифікації».

Микола Вороний в одному зі своїх віршів звертається до Верлена такими рядками:

Двох різних націй ми сини, але ми рідні.
На нас обох лежить Сатурнів знак...

Як зазначає український дослідник Анатолій Градовський, навіть життява доля Поля Верлена і Миколи Вороного має багато спільного: «Ім обом довелося зазнати паморочливих злетів і падінь, переживати душевні апокаліпсиси і розчарування, сімейні драми і невдачі особистого життя (...). Упродовж всього недовгого віку і Верлену, і Вороному судилося поєднувати приниженість зовнішнього становища із внутрішньою гідністю людей, які знають собі ціну».

Серед українських поетів, яких захоплювала поезія Верлена, був і **Володимир Сосюра**. 1926 року до дня смерті Верлена на сторінках часопису «Всесвіт» він друкує «Лан і луни» і зазначає «Нижній пам'яті Верлена я складаю ці пісні».

Як слушно зазначає український літературознавець і письменник Віктор Костюченко, «йдеться не про впливи, запозичення чи наслідування», просто «дивовижна близькість характерна цим поетам» обумовлена пережитим минулим, зламаними ідеалами і складними стосунками митців з владою.

Свої перегуки з долею Верлена можна знайти і в **Максима Рильського**. Так, 1959 року М. Рильський пише:

Є така поезія Верлена,
Де поет себе питає сам
У гіркому каятті: «Шалений!
Що зробив ти із своїм життям?»

Дослідник «розстріляного відродження»¹ в Україні Юрій Лавріненко, розмірковуючи про долю М. Рильського, зазначає, що не випадково ці рядки з'явилися в тридцятиліття умовної «поетичної смерті» Рильського, який «був свідомий страшної різниці між вільним і невільничим періодами своєї творчості».

¹ *Розстріляне Відродження* — покоління митців 20-х рр. ХХ ст. в Україні, знищене сталінським режимом.

Мистецькі перезвони

Формування музичного таланту видатного французького композитора, піаніста і диригента Клода Дебюссі (1862–1918) відбувалося під значним впливом поетів-символістів. Музичність поезії символістів, їхні пошуки таємничих зв'язків між життям душі і світом природи — усе це дуже привернуло Дебюссі та і багато в чому сформувало його естетику.

Тому не дивно, що під враженнями від відомого Верленового вірша «Місячне сяйво» зі збірки «Вишукані свята» Дебюссі створює сюїту для фортепіано «Клер де Лун». Також Клод Дебюссі створив низку вокальних мініатюр на вірші Поля Верлена, серед яких і цикл «Забуті арієти», що складається з шести музичних інтерпретацій віршів Верлена зі збірки «Романси без слів», зокрема й поезії «Так тихо серце плаче...».

Дебюссі віддавав перевагу гармонії над мелодією, вважаючи головними в музичному творі нюанси звучання, що мали виражати найтонші відтінки почуттів. І хоча сам композитор це не дуже визнавав, він вважається одним з основних представників імпресіонізму в музиці.

Едуард Мане.
Портрет
Клода Дебюссі

Цитати для душі від Поля Верлена

- ◆ Найперше — музика у слові!
- ◆ Із серця рветься плач, як дощ іллється з неба.
- ◆ Душа, душа моя страждала, любов, любов її терзала.
- ◆ Так тихо серце плаче, як дощ шумить над містом.

Літературні нотатки подорожнього

У Парижі у Люксембурзькому саду 1911 року на алеї, присвяченій визнаним французам, був установлений пам'ятник Полю Верлену. Автор цієї роботи — скульптор **Огюст де Нейдерхорсен**, відоміший на ім'я Родо, символічно зобразив поета. Погруддя Верлена, зовні схоже на Сократа, вивисується над трьома сплетеними фігурами: хлопчика, молоді дівчини і дорослої жінки. За задумом скульптора, вони символізують душу поета: хлопчик уособлює невинну душу дитини, дівчина — чуттєвість, а жінка — релігію.

Жан Ніколя Артюр Рембо

Jean Nicolas Arthur Rimbaud

(1854–1891)

VOYELLES

A noir, E blanc, I rouge, U vert, O bleu: voyelles,
Je dirai quelque jour vos naissances latentes:
A, noir corset velu des mouches éclatantes
Qui bombinent autour des puanteurs cruelles,

Golfes d' ombre; E, candeurs des vapeurs et des tentes,
Lances des glaciers fiers, rois blancs, frissons d' ombelles;
I, pourpres, sang crache, rire des lèvres belles
Dans la colere ou les ivresses penitentes;

U, cycles, vibrations divins des mers virides,
Paix des patis semés d'animaux, paix des rides
Que l'alchimie imprime aux grands fronts studieux;

O, supremes Clairon plein des strideurs étranges,
Silences traversés des Mondes et des Anges;
— O l'Omega, rayon violet de Ses Yeux!

Літературні нотатки подорожнього

У Шарлевелі в історичній будівлі XVII століття розміщений музей Артюра Рембо. Життя та творчість поета презентовано у його фотографіях і особистих речах. Цікаво, що в музеї також зберігається оригінал сонета «Голосні». Тут представлені роботи художників XX століття, яких надихала творчість Рембо.

Навпроти музею розташований будинок, у якому жила родина Рембо в 1869–1875 роках (на місцевому кладовищі поета й поховано).

У Шарлевелі пам'ять про А. Рембо увічнена і в пам'ятнику поетові.

МОЯ БОГЕМА¹

В кишені руки вклав, ішов собі бульваром,
Одягнений в самий лиш спогад про пальто,
Та вірний був тобі, о Музо, як ніхто,
І повний — о-ля-ля! — палким кохання жаром!
Хлопчак замріяний, я рими добирав,
А з дірки у штанах світило голе тіло,
І небо зоряне тихенько шелестіло —
Ген на Ведмедиці у корчмі я бував.
В осінні вечори сидів я край дороги,
Прислухавшись до зір, і крапельки вологи
На чолі відчував, немов хмільне пиття;
Між тіней-привидів складав я вірші щирі,
Коліном в груди вперсь і грав, немов на лірі,
На гумі, видертій з розбитого взуття.

Переклад з французької Юрія Покальчука

УКРАЇНСЬКІ СТЕЖИНИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Захоплення поезією французьких символістів, зокрема і творами Артюра Рембо, притаманне багатьом українським письменникам і перекладачам.

Так, Артюр Рембо був улюбленим поетом українського талановитого лірика і перекладача Василя Бобинського, ім'я якого довгі роки було під забороною.

Вплив творчості Рембо відчувається і в поезії раннього Максима Рильського. Як зазначає український дослідник А. Градовський, «М. Рильський переймає в Артюра Рембо характерну підвищену сприйнятливість до зовнішніх вражень і загострену суб'єктивність самовираження, чим позначені вже ранні вірші французького автора».

Відображення трагічної долі молодого французького поета знайшло втілення і в творчості Ліна Костенко. Артюру Рембо вона присвятила такий вірш:

Хлопчикок прийшов із Шарлевілью.
О Парижу, це малий Рембо.
Не доводь його до божевілля,
постарайся вберегти або
хоч принаймні пожалій, щоб вижив. (...)
Грубіян? Пробач, переросте.
Він не може звикнуть до принижень,
може, він скажений через те.
Він нестерпний? Дами і добродії!

¹ *Богéма* (з французької — «циганщина»). Французький письменник Анрі Мюрге так назвав бідних студентів з Латинського кварталу. Богемою прийнято називати спосіб життя людей мистецтва, чий побут і манера поведінки не вкладається в рамки звичних уявлень.

Етику порушив, етикет?
 Не доводьте дійсність до пародії,
 вам нічого, але ж він поет!
 Серед вас, чужих і бородатих,
 може, йому снівся Лангедок.
 Я насмілюсь тільки нагадати,
 що йому ж сімнадцятий годок!
 Сни у нього ще не чорно-білі,
 серце ще обурене на цвіль!
 Хлопчикок прийшов із Шарлевілю.
 Мученик вернувся в Шарлевіль.

Поезію Рембо у різні часи перекладали **Юрій Клен, Микола Лукаш, Григорій Кочур, Микола Терещенко, Дмитро Павличко, Василь Стус, Владислав Ткаченко, Юрій Покальчук** та ін.

Літературні нотатки подорожнього

У французькому місті Марселі увагу подорожніх привертає пам'ятник, що нагадує корабель. Його автор **Жан Адамо** у такий спосіб увіковічив відомий твір Артюра Рембо «П'яний корабель». На гранітній плиті неподалік вигравіровано рядки із цього твору, що в перекладі звучать так:

*Я знаю овиди, у блискавках розприслі,
 Смерчі і вирла струй, я знаю вечори
 І ранки в небесах, як стада горлиць звислі,
 І те, що нікому й не снилось в мрійній грі.*

Переклад Василя Бобинського

А в Парижі на вулиці Феру текстом «П'яного корабля» розписали цілу стіну.

Цитати для душі від Артюра Рембо

- ◆ У серце увійшла любов, якій немає меж і краю.
- ◆ Венеро! О Богине!
Мені античної доби бракує нині.
- ◆ Ми знати можемо! І нас гнітить чимдуж
Лахміття неуцтва й химери вузькуваті.
- ◆ Розтанути б в захмарній даліні...
— О, щастя прохолодної краси! —
В росі фіалок зникнуть навесні,
Коли зоря зволожує ліси.
- ◆ Не буде ні думок, ні слів — але любов
Душі моєї віддасть свої палкі пориви.

❖ Прокоментуйте інформаційний плакат на тему «Артур Рембо»

1854-1891

1870-1871
«...Муза і
Свобода...»

1872-1873
«Осяяння»

1871-1872
«я – це
хтось
інший»

*«Я той, хто страждає,
і хто збунтувався»*

«найдивніший поетичний геній Франції»

- ❖ Дослідник Володимир Луков зазначав, що «значення поезії Рембо надзвичайне. Світ у ній постає в максимальній загущеності матеріальних форм, у надлишку деталей, які проростають одна в одну, створюючи нескінченний зв'язок усіх явищ всесвіту, вражаючи барвистістю й динамічністю». Поясніть, як ви розумієте це твердження. Чи можете ви погодитися з думкою науковця?

Хуго Симберг. Поранений ангел (1903)

Нове слово у драматургії
кінця ХІХ –
початку ХХ століття

Моріс Метерлінк
Maurice Maeterlinck
(1862–1949)

Метерлінк у своєму кабінеті

Франс Мазерель.
Портрет Моріса Метерлінка

Місто Гент (Бельгія)

- ❖ Роздивіться репродукцію картини бельгійського художника Фернанда Аллара «Данина театру Моріса Метерлінка», подану на попередній сторінці. Поясніть композицію полотна. Як ви думаєте, чому художник зобразив героїв найвідоміших п'єс драматурга на театральній сцені? Прокоментуйте місце Блакитного птаха на картині.

Фернанд Аллар.
Данина театру Моріса Метерлінка

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

Тим, хто зацікавився творчістю Моріса Метерлінка, цікаво буде прочитати есей відомого російського поета-символіста **Олександра Блока** «Про «Голубого Птаха» Метерлінка» (1920). У ньому автор простежує романтичну традицію, що покладена в основу п'єси бельгійського драматурга. Сподіваємося, що прониклива інтерпретація Олександра Блока допоможе вам краще пізнати глибину казки про щастя та спонукатиме до власних роздумів над вічними питаннями буття.

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Особистість Моріса Метерлінка та його твори знайшли відображення у багатьох пам'ятках сучасної культури. Зокрема існує чимало філателістичних матеріалів (марки, конверти), що присвячені творчості відомого драматурга. Вони були видані у різні роки у багатьох країнах світу. А у 2008 році на честь 100-річного ювілею п'єси «Блакитний птах» у Бельгії була випущена цінна колекційна монета у 50 євро.

Цитати для душі від Моріса Метерлінка

- ◆ Людство створено для того, щоб бути щасливим. Сподіваюся, що настає день, коли всі будуть щасливими й мудрими.
- ◆ Зазвичай нам не вистачає не самого щастя, а вміння бути щасливими.
- ◆ Світло часто треба любити не заради нього самого, а заради того, що воно освітлює.
- ◆ Немає в житті неважливих днів.
- ◆ Бути мудрим — означає пізнавати самого себе.

Жан Метценже.
Блакитний птах
(1912–1913)

Мистецькі перезвони

Цікаво, що «Блакитного птаха» неодноразово й екранізували. Серед найпомітніших кінострічок — фільми Моріса Турнера (США, 1918), Волтера Ленґа (США, 1940) та Джорджа К'юкора (США–СРСР, 1987). У картині Дж. К'юкора головні ролі виконували відомі американські та радянські актори: Елізабет Тейлор, Джейн Фонда, Маргарита Терехова, Георгій Віцин та ін. До речі, деякі сцени фільму знімали у Криму, біля Ластівчиного гнізда.

Оригінальну інтерпретацію Метерлінкового твору запропонував сучасний бельгійський режисер Густ Ван ден Берге. У його кінострічці «Блакитний птах» (2011) події розгортаються в Африці, де земля посиніла від спеки. Щоб передати пекельну блакить, режисер і саме зображення робить блакитним, а не чорно-білим чи кольоровим.

Прихильників аніме зацікавить серіал японського режисера Хіроші Сасагави «Блакитний птах» Метерлінка: пригоди Тільтіль та Мітіль» (1980).

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

Він [Моріс Метерлінк] реалізував ідеал театру: став на одному рівні з найбільш піднесеними метафізичними концепціями і втілював їх у вигаданих істотах, щоб одночасно запропонувати їх як художникам і мислителям для споглядання, так і юрбі. Захопливе драматичне дійство цілком доступне широкому загалові — у ньому глядачі бачать себе. Отже, він втішає народ, який захоплюється виставою, стражданнями і нещастями, показаними в ній, а також збуджує серйозні думки.

Каміль Моклер, французький письменник і літературний критик

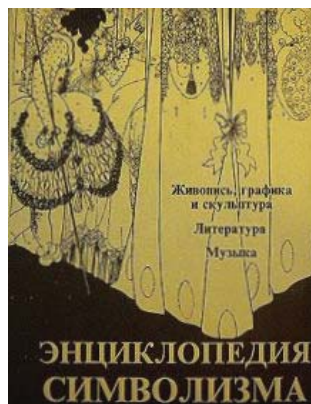
Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Великі можливості для сучасного читача відкриває всесвітньо відома універсальна електронна бібліотека «Проект Гутенберга» (<http://www.gutenberg.org/ebooks/>), що пропонує своїм відвідувачам вільний доступ до повних текстів книг, які перебувають у суспільному надбанні. «Проект Гутенберга» був заснований у 1971 році винахідником найпершої у світі електронної книжки, американцем Майклом Гарттом. На сьогодні ця бібліотека містить найбільшу у світі колекцію безплатних сканованих електронних книжок — близько 56 тисяч позицій 60-ма різними мовами, у різних рубриках і форматах, крім того аудіокнижки, музику та ін. До речі, тут ви зможете знайти і твори Моріса Метерлінка (<http://www.gutenberg.org/ebooks/author/795>).

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

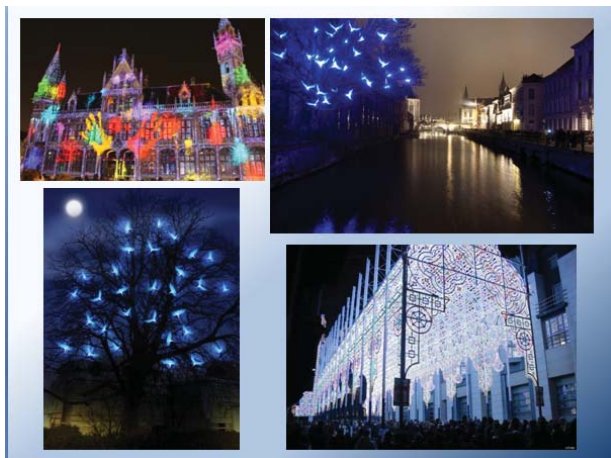
Своєрідним путівником, що допоможе краще зорієнтуватися у складній і суперечливій епосі кінця XIX – початку XX століть, стане «*Енциклопедія символізму*», що укладена колективом дослідників-літературознавців із Франції (Ж. Кассу, П. Брюнель, Ф. Клодон та ін.). Живопис, література, скульптура, музика «епохи символізму» представлені знаменитими і мало відомими іменами митців, чиї життя і творчість пов'язані з культурою перехідної епохи, найважливіші досягнення якої — невід'ємна частина мистецтва XX століття.

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

Раз на три роки у бельгійському Генті, рідному місті Моріса Метерлінка, відбувається Світлове шоу (**Ghent Light Festival**). Свої унікальні роботи представляють майстри з різних країн світу. Нічне місто стає фоном для дивовижних видовищ й ефектних вистав, що засновані на світлі. У 2015 році одна з таких світлових картин була присвячена п'єсі Моріса Метерлінка «Блакитний птах».

- ❖ Роздивіться обкладинки до різних видань п'єси М. Метерлінка «Блакитний птах». Прокоментуйте рішення художників.

З ІЛЮСТРАЦІЙ ДО ДРАМИ-ФЕЄРІЇ «БЛАКИТНИЙ ПТАХ»
МОРІСА МЕТЕРЛІНКА.

Іван Білібін.
Обкладинка театральної програми
постановки «Блакитного птаха»
(Берлін, 1926)

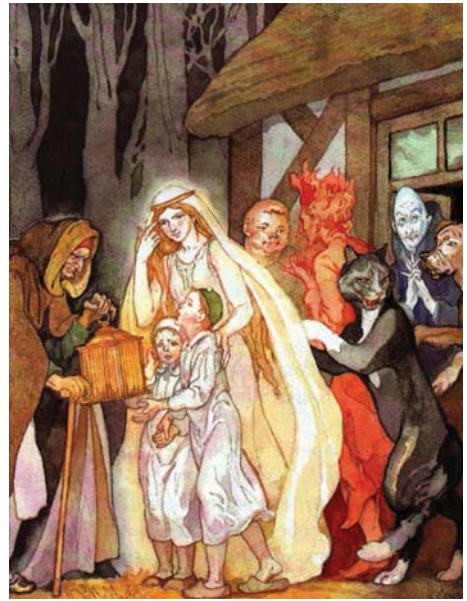
Фредерік Робінсон. Блакитний птах

Катерина Силіна. З ілюстрацій до «Блакитний птах»

Фредерік Робінсон.
З ілюстрацій до «Блакитний птах»

Борис Дегтярьов.
З ілюстрацій до «Блакитний птах»

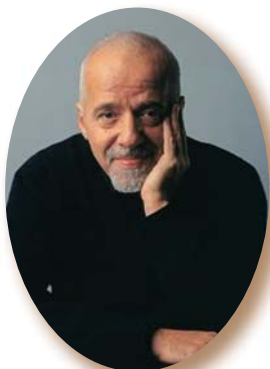

Г. А. В. Траугот.
З ілюстрацій до «Блакитний птах»

Сучасна література в юнацькому читанні

Ти відкриваєш книжки, а вони — тебе.
Чінгіз Айтматов, киргизький
письменник

...Мистецтво призначено лише, щоб
відобразити і тлумачити, життя — завжди
столике, завжди суперечливе
і завжди недосконале.
Дмитро Затонський, український
літературознавець

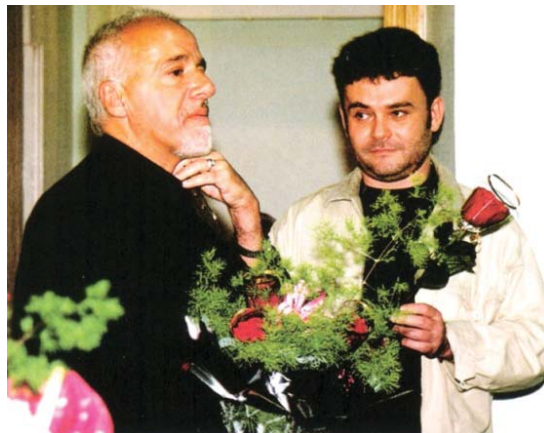

Пауло (Паоло) Коельйо
Paulo Coelho
(народився 1947 р.)

Книжки, які нас обирають, або які обираємо ми

Якщо вам до вподоби притчовий характер книги Пауло Коельйо «Алхімік», то сподіваємося, що викличе інтерес і повість-притча американського письменника Річарда Баха «Джонатан Лівінгстон, мартин¹». У ній йдеться про молодого мартина, який навчився літати, а також про самопожертвування й самовдосконалення.

Пауло Коельйо і перекладач Віктор Морозов на Львівському книжковому форумі (2006)

Цитати для душі від Пауло Коельйо

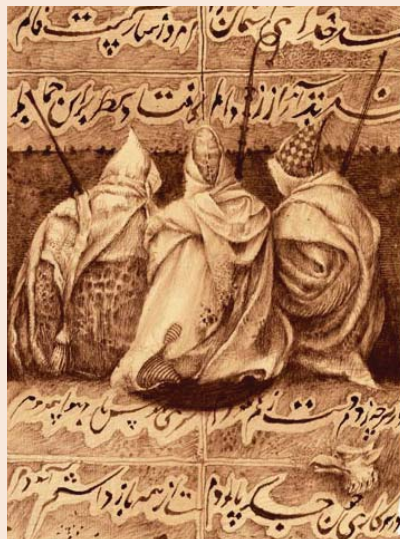
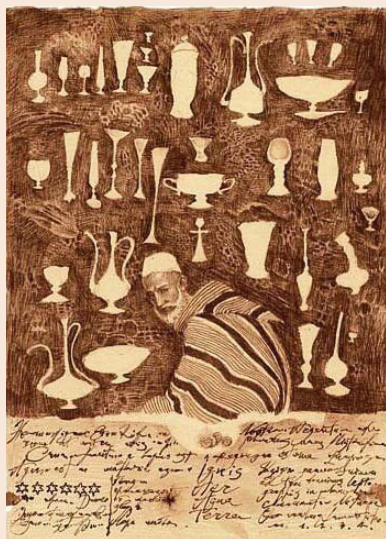
- ◆ Коли ми намагаємося стати кращими, все навколо нас також кращає.
- ◆ Усе наше життя — це подорож, від народження до смерті. Змінюється пейзаж за вікном, змінюються люди, змінюються потреби, а поїзд все йде вперед.
- ◆ Кораблю в гавані не загрожує небезпека, але не для того він створений, щоб стояти на якорі.
- ◆ Лиш одна річ заважає здійсненню мрії — страх перед поразкою.
- ◆ Мудрий не той, хто знає багато, а той, хто знає потрібне.
- ◆ Життя дуже коротке, щоб можна було дозволити собі розкіш прожити його так погано.

¹ Переклад з англійської Дмитра Шостака.

Мистецькі передзвони

Великий успіх виданню «Алхіміка» у нашій країні принесли таємничі і загадкові ілюстрації нашого співвітчизника, відомого українського художника **Владислава Єрка** (пригадайте його роботи до «Снігової королеви» Г. К. Андерсена, «Гамлета» В. Шекспіра, «Гаррі Поттера» Дж. Ролінг та ін.). Художник працював і з іншими книгами бразильського письменника. Щоб краще можна було насолодитися філігранною технікою майстра, київське видавництво «Софія» випустило навіть окремий альбом, що складається із сорока вибраних ілюстрацій Єрка до шести романів Коельйо. Цікаво, що сам письменник ілюстрації українського художника до своїх творів вважає найкращими у світі.

Ілюстрації В. Єрка до «Алхіміка»

Світ можливостей, або До уваги особистості цифрової епохи

«ЛітАкцент» — інтернет-сайт, покликаний бути провідником у світі сучасного письменства (<http://litakcent.com/>). Той, хто цікавиться українською і зарубіжною літературою, хоче дізнатися про новинки у світі літератури, зіставити свої оцінки із судженнями літературознавців, або і себе спробувати у якості літературного критика, може зазирнути на цей український ресурс. Своєрідним символом «ЛітАкценту» став комікс-персонаж котик Інжир, який періодично з'являється на плакатах, щоб повідомити якусь новину. Понад усе він любить книжки, активно реагує на суспільні події, а ще — веде власний кулінарний блог. Зображення із котом Інжиром активно поширюють користувачі українського фейсбуку. Авторка персонажа — **Олена Павлова**.

ПЛАН ДІЙ У КОТИКАХ і «КОБЗАРІ»

1. БОРИТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ

4. КОХАЙТЕСЯ
(ТА НЕ З МОСКАЛЯМИ)

2. НЕ ДУРІТЕ САМІ СЕБЕ,
УЧИТЕСЬ, ЧИТАЙТЕ

5. КАЙДАНИ ПОРВІТЕ

3. І ЧУЖОМУ НАУЧАЙТЕСЬ,
Й СВОГО НЕ ЦУРАЙТЕСЬ

P.S. ЖУРБА
НЕ ПОМОЖЕ

А ОЛЕНА ПАВЛОВА
(С) ЛІТАКЦЕНТ

Мистецькі перезвони

Доки найвідоміший роман Коельйо «Алхімік» очікує на свою екранізацію, прихильники творчості письменника можуть подивитися біографічний фільм про всевітньо відомого бразильця «Пілігрим: Пауло Коельйо» (режисер **Данієл Аугусту**, Іспанія–Бразилія, 2014). Режисер кінострічки намагався показати, як відбувалися пошуки сенсу життя, переоцінка цінностей, становлення творчої особистості письменника.

Постер і кадр фільму

ЗІ СКАРБНИЦІ ЛІТЕРАТУРНО-КРИТИЧНОЇ ДУМКИ

Коельйо як першооснову своєї творчості виділяє не стільки безпосередньо дидактичну функцію, скільки сповідально-автобіографічний підтекст: *«Я лише розповідаю у своїх книжках, що сталося у житті зі мною. Я ділюся тим, що трапилося зі мною, але не додаю: зроби й ти те ж саме. Ні. Я розповідаю про свою трагедію, про свої помилки, про те, як долав їх, але не стверджую, що це рішення годиться для всіх, оскільки кожне життя — особливий, унікальний випадок»*. Від книжки до книжки Коельйо незмінно наділяє «унікальним» власним досвідом створюваних персонажів, уписуючи особисту, реально пережиту історію в нескінченний переказ-повторення-відтворення сюжетів і образів, апробованих у фольклорі, літературі, мистецтві та містиці.

Марія Над'ярних, російська літературознавиця

Мо Янь
莫言
(народився 1955 р.)

ГЕНІЙ

Коли Цзян Дачжі був маленьким, старші люди в селі й учителі в школі вважали його найрозумнішою дитиною. Він народився з круглою головою, з блискучими синьо-чорними очима, так що, дивлячись на нього, відразу можна було сказати — геній. Тоді як учителі хвалили його й однокласникам він подобався, ми — його однокласники — завжди терпіти його не могли, страшенно ненавиділи. Тепер ми розуміємо, що це нездорове почуття — заздрість. Учитель часто сварив нас і казав, що наші голови, як налив на всохлому в'язі, сокирою стинай, все одно і рубця не зробиш, що, мовляв, нам треба вчитися у Цзян Дачжі. Наш однокласник, на прізвисько Барвистий кнур, заперечував учителю:

— Голова Цзян Дачжі відрізняється від наших, як же нам вчитися? Невже наші батьки повинні другий раз саджати нас у піч?

Слова Барвистого кнура смішили вчителя на прізвисько Вовк. Вовк знову глянув на голову Цзян Дачжі, на голову, що виділяється своїми здібностями, і, зітхаючи, сказав:

— Справді, як можна вчитися, знову повернутися в піч вам теж не доведеться — цегла, що вийшла із випалювальної печі, вже сформована.

Ми поверталися додому і переказували слова Вовка домашнім, а вони також тільки зітхали.

Відтоді Вовк велику частину своїх сил віддавав Цзян Дачжі, а нас, таких дурнів, віддав самим собі. Цзян Дачжі, у свою чергу, виправдав надії Вовка, спочатку він зайняв перше місце у змаганні серед учнів початкових шкіл району з написання творів, потім написав науково-фантастичний твір під назвою «Земля — великий кавун», яке надрукували в «Науково-технічній газеті учнів початкової школи». Ця подія стала великою сенсацією і перетворилася на основну тему розмови для жителів села, і її вистачило на півмісяця. Батька Цзян Дачжі на ім'я Цзян Ситін до такої міри переповнювало захоплення, що кого б він не зустрів, не промовивши і три слова, тут же заводив розмову про сина. Пізніше, коли люди зустрічали його, прямо-таки відверто казали:

— Старий Цзян, як це тобі вдалося народити такого сина? Поділися секретом, і ми також народимо собі генія.

Старий Цзян, не помічаючи в мові людей насмішки, навпаки, дуже відверто відповідав:

— Та який там секрет? Так само, як сім'я батька і кров матері, точно так само, як і качатися¹ від східної сторони кана² до західної сторони кана, що ще можна сказати, ось так і народилася ця дитина з відкритими очима.

Старий Цзян також сказав, якщо він ще буде і їсти краще, тоді Цзян Дачжі ще більше порозумнішає.

Люди, які чули його слова, сказали:

— Старий Цзян, ти не дозволяй своєму сину більше розумніти, якщо він ще порозумнішає, то наші діти повинні будуть померти.

А в мене, після того як я зрозумів, що Цзян Дачжі був розумним завдяки своїй великій голові, одразу ж стали назривати підступні задуми. Барвистий кнур був головним призвідником. Наша мета була така — розбити голову Цзян Дачжі, але тільки так, щоб про це не дізнався Вовк. Дехто пропонував пізно ввечері виманити його на вулицю і палицею нанести удар по потилиці; дехто — після занять заховатися в провулку і кинути в нього цеглину. Усі ці способи були знехтувані Барвистим кнуром, він сказав, що це не підійде, так можна наробити багато шуму й лиха. І Барвистий кнур вигадав такий спосіб: потягнути Цзян Дачжі пограти в баскетбол і під час гри ударити його м'ячем по потилиці. По-перше, так не пошкодиться шкіра і не піде кров, і Вовк не піймає; по-друге, коли що, це можна пояснити як помилку при передачі м'яча. Цей спосіб був нами одноставно схвалений. Ми сказали:

— Барвистий кнур, ось ти справжній геній, а Цзян Дачжі тільки і зміг, як написати пару дурних творів, що це за геній?

І ось одного разу, на уроці фізкультури Вовк, як і звичайно, дав нам баскетбольний м'яч, щоб ми пішли погратися на баскетбольному майданчику. На майданчику було безліч ямок і всюди була розкидана бита цегла й колота черепиця, на краю майданчика також росло дерево — японська софора, до стовбура якої було прив'язане залізне кільце, що служило баскетбольним кошиком. Дівчата стрибали через скакалку, грали в класики, карбування, а всі хлопці з галасом ганяли баскетбольного м'яча. Барвистий кнур підморгнув, і ми всі зрозуміли й навмисне стали штовхати Цзян Дачжі, спочатку в нього запаморочилась голова, а потім не знаю хто раптом підняв дві жмені землі, і закричав:

— Міна вибухнула.

Земля запожила очі багатьом, але найбільше, звичайно, дісталася Цзян Дачжі. Я побачив, як баскетбольний м'яч попав у руки Барвистого кнура, він обхопив його обома руками, заніс над головою Цзян Дачжі і з усієї сили вдарив по потилиці. Бах! М'яч відскочив кулею, і Цзян Дачжі

¹ Качатися — мається на увазі займатися коханням.

² Кан — лежанка.

закрутився на місці. Ми з криком кинулися за м'ячем. А Цзян Дачжі залишився стояти один і плакав.

Після того, що трапилось, всі хвилювалися, що Цзян Дачжі доповість про це Вовку. Барвистий кнур з деким із наших, хто був кістяком, уклав оборонно-наступальний союз. Ми чекали покарання Вовка, щодня під час уроку всі до смерті цього боялися. Однак так нічого й не сталося. Ми всі так само дурнішали, а Цзян Дачжі все розумнішав.

Через кілька років ми закінчили школу і, певна річ, повернулися додому, зайнялися вирощуванням хліба, стали селянами, і тільки один Цзян Дачжі склав іспити в повіті й продовжив навчання. Тепер, коли Цзян Дачжі був далеко від нас, то незбагненне почуття ненависті до нього непомітно зникло. Іноді, на світанку, ми знаходили момент і ходили до ріки, поки вода чиста і прозора, щоб набрати і віднести її додому, й завжди зустрічали Цзян Дачжі, який з ранцем на спині та пайком поспішав до школи. Ми з повагою вітали його, і він ввічливо відповідав на наше привітання. Я пам'ятаю, що тоді в нього було дуже бліде обличчя, і сам він був сумним, по дорозі не йшов, а плив, немов під ногами у нього і землі не було.

І ось минуло ще кілька років, пішли чутки, що він склав іспити і вступив до університету, до того ж до дуже престижного університету. Дізнавшись про цю новину, ми анітрохи не були здивовані. Ми розуміли, що так і мало статися, адже у Цзян Дачжі така велика кругла голова і, якби не вступив він вчитися в університет, тоді хто ще в цьому світі так підходив би для навчання в університеті?

Якось одного літа, коли безперервно йшли дощі, я, Барвистий кнур та інші чергували на річковій дамбі. Ріка була повноводою, так що аж міст затопило, але небезпеки прориву річкової дамби не було, тому ми сиділи на ній і грали в шахи. Нас знайшов батько Цзян Дачжі і сказав, що Цзян Дачжі по ріці з іншого берега повертається додому на літні канікули і що він щойно дзвонив у місцеве управління, просив нас зв'язати разом кілька гарбузів і допомогти переправити його. Ми з великою радістю погодилися.

Після того, як ми переправили його через ріку, він став на річкову дамбу, на ньому були тільки штани, він тремтів, шкіра на його тілі була жовто-земляного кольору, худий, а голова здавалася ще більшою. Ми всі мимовільно пригадали, як тоді на баскетбольному майданчику зговорилися проти нього, і нам стало соромно.

Барвистий кнур сказав:

— Братуку, тоді я ударив тебе м'ячем, тому що хотів розбити твій талант.

А він усміхаючись відповів:

— Насправді тобі треба подякувати за той м'яч, саме той м'яч і зробив мене генієм.

Барвистий кнур спитав:

— Як таке може бути?

Він сказав:

— Почекайте і побачите.

Я спитав:

— Брат, а що ти вивчаєш в університеті?

Він відповів:

— В університеті нічого не вивчиш, я маю намір кинути навчання!

Я сказав:

— Не може бути. Ти, братику, в нашому селі за всі ці роки перший студент університету, ми всі сподіваємося, що ти багато чого доб'єшся. А коли ти цього доб'єшся, то і ми всі, твої однокласники, погріємося в променях твоєї слави.

Він лише хитнув головою, неначе з нього дух вийшов.

Коли ми узнали новину про те, що Цзян Дачжі кинув вчитися і повернувся додому, нас усіх охопив жах. Скільки людей хочуть вступити до університету, але не можуть! Після пережитого почуття жаху нас охопило почуття жалю, через те, що ми такі пустоголові свині й тупі осли, тільки і можемо, що на селянському дворі перевертати землю і засипати в неї гній, як тільки ми народилися і кісточки обросли м'ясом — наша доля стала приречена. Адже ти, Цзян Дачжі, ти виріс з такою головою, невже і тобі на селянському дворі неминуче доведеться змішуватися з брудом? Я знайшов декого з однокласників Цзян Дачжі, які тоді також були причетні до підступів проти нього, вирішили разом йти переконувати його. Ми подумали, як багато тих, які вчаться, але іноді і вони дурнішають, але звідки йому знати, який мерзотний селянський двір? Ось якби насправді існувало вісімнадцятиповерхове пекло, то, напевно, його вісімнадцятим поверхом і була б земля цього селянського двору! Собаки можновладців, і ті живуть краще за нас.

Ми відчинили хвіртку перед його будинком, назустріч нам, виляючи хвостом, вибіг рудий собака із загостреними вухами. Його черепичний будинок з чотирьох кімнат ще можна вважати просторим і світлим, обидва двори дивляться на сонце і виглядають пожвавленими. Тільки ми зібралися кричати, як вийшов його батько. Він тихим голосом спитав:

— Ви у якій справі?

Барвистий кнур відповів:

— Ми узнали, що братик Цзян Дачжі кинув університет, ми прийшли переконати його, нехай він не робить дурниць.

Його батько хитнув головою і сказав:

— Я і його мама вже всі зуби проіли! У цієї дитини змалку була власна думка, якщо виникла ідея, то і десять старих биків його з місця не зможуть зрушити.

Я сказав:

— Нам нестерпно дивитися на те, як він втоптує своє майбутнє в бруд, будемо переконувати, може, таки й переконаємо.

Його батько сказав:

— Дорогі племінники, не варто турбуватися і страждати через нього.

Барвистий кнур сказав:

— Не піде, ми не можемо дивитися на те, як він робить собі погано. У нашому бідному селі з цілих п'яти поколінь він один став студентом університету.

Коли ми кричали, з будинку вийшов Цзян Дачжі. Він зігнувся в поясі, його обличчя було блідо-жовтого кольору, немов його тіло скувала серйозна хвороба. Він зняв окуляри і потер їх полою одягу, потім надів і звернувся до нас:

— Дорогі однокласники, я чув усе, що ви говорили.

Тільки ми хотіли сказати, як він висунув руку, підняв її і вмиль сказав:

— Шановні однокласники, чи знаєте ви про сильний землетрус у місті Таншань?¹

Барвистий кнур сказав:

— Як же не знати! У той момент, коли був землетрус, балка в моєму будинку скрипіла і стрибала.

Він спитав:

— А ви знаєте, скільки людей загинуло в місті Таншань?

Ми не знали. І він сказав:

— Під час землетрусу в місті Таншань загинуло 240 000 людей. Це ще, можна вважати, і мало, а ось у 1556 році в провінції Шеньсі під час землетрусу загинуло 830 000 людей. Також був сильний землетрус і в Японії, і сильний землетрус в Чилі, загинуло більше 100 000 людей.

Ми сказали:

— Ми прийшли, щоб сказати тобі, що ти повинен йти і вчитися, а ти розказуєш нам про землетруси.

Він сказав:

— Дорогі однокласники, ви не знаєте, що наша місцевість розташована на активній зоні землетрусів, і, можливо, в будь-який час може статися землетрус.

Барвистий кнур сказав:

— Тоді тобі тим більше не треба було повертатися. Справді, нехай буде землетрус, щоб такий як я загинув, тоді країна хоч зерно зекономить, поменшає населення, помре один — стане одним менше, а ось якщо помреш ти, то це погано, адже ти корисна людина, тобі не можна вмирати.

Він сказав:

— Однокласнику, якщо на батьківщині загинуть усі люди, а я стану державним головою, то який же в цьому сенс? Я кинув навчання і повернувся для того, щоб досліджувати і прогнозувати землетруси.

Я сказав:

— Хіба цим у країні не займаються?

Він похитав головою і сказав:

— Я ходив і спостерігав за їхньою діяльністю, усе — абсолютно неефек-

¹ Таншань — місто у північній частині Китаю, провінція Хебей, 1,5 млн жителів. Центр вугільної, хімічної та важкої промисловості Китаю. У 1976 році дуже постраждало від землетрусу.

тивне. Звичайно, що є найвідсталішим, то це їхні ідеї. Їх великі прогнози з теорії про землетруси цілком помилкові, тому чим прогресивніші способи їхнього дослідження, тим вони все далі від істини. І «перебування в повній суперечності з поставленою метою» — це одна істина.

Ми сумно подивилися на нього. А він із жалем сказав:

— Я бачу, що все те, про що я кажу, ви в це не тільки не вірите, але і не розумієте, — і вказуючи на свою голову, додав, — ви не вірите мені, але саме головне — повинні повірити їй!

Весь його одяг просочився червоно-синім чорнилом, на голові ніби виступила пелена білої пари, і якщо то була не душа небожителя, тоді що ж? У душі в нас з'явилося почуття поваги, і ми, бурмочучи, сказали:

— Брате, ми віримо тобі, ти досліджуй і, якщо у тебе буде яка-небудь справа, ти дай нам знати. Ми позадкували і пішли з його будинку.

На піску біля берега ріки було посаджено, на перший погляд, безкрайне поле яскраво-зелених кавунів. Це слова пана Лу Сюна, ми прочитали їх у підручнику з мови, ще коли вчилися в молодшій школі. Поле належало сім'ї Чжан Сан, сім'ї Лі Си — так майже у кожній сім'ї був свій клаптик землі. Адже наша земля якраз хороша для вирощування кавунів. І в наших кавунів тонка шкірка, розсипчастий м'якуш, тільки доторкнися пальцем, так одразу й лопне. На кавуновому полі у кожній сім'ї стоїть навіс для відпочинку, і якщо подивитися здалеку, то він схожий на блокгауз. Після того, як Цзян Дачжі кинув учитися, він весь час сидів вдома, так і всю зиму просидів, ми більше не насмільювалися заважати йому, і тільки коли побачили його батька, спитали про нього, він сказав, що той і вдень і вночі пише і малює. Ми спитали його:

— Що він пише? Що малює? Його батько відповів:

— Він пише якісь звивисті іноземні букви і малює наукові малюнки незвичайної форми. Для цього хлопчика, — гордо сказав його батько, — немає нездійсненних справ, цей малий неодмінно знесе золоте яйце.

З приходом весни ми половину свого часу проводили на кавуновому полі, спостерігали за тим, як плетуться кавунові вуса, розпускаються квіти і зав'язуються плоди. Коли маленькі кавунчики підрости і стали розміром з кулак, покрившись пухнастими ворсинками, на кавунове поле свого батька вийшов і Цзян Дачжі. Ми не бачили його більше півроку, його обличчя ще більше побіліло, очі стали більшими, він схуднув, немов взяв на себе те, що не під силу його голові. Спершу ми вирішили, що він вийшов помилуватися пейзажем, але не думали, що він прийшов зайнятися дослідженням.

Він на полі свого батька, стоячи навколішки і тримаючи в руці збільшувальне скло, розглянувши паростки кавунів, розглядав і самі кавуни, так він розглядав їх багато разів до самого обіду. Вода в ріці була така світла, як і його голова. А ми собі думали, що ж він все-таки досліджує — землетрус чи кавуни? Зміна теми уроку, що вивчається, обрадувала нас, якщо він досліджує новий сорт кавунів і відкриє нові технології їх вирощування, то для нас це буде дуже корисно. Ми не наважувалися відкрито поставити це запитання йому, а спитали його батька, батько сказав, що

також нічого не знає. Тоді його батько все ж таки був щасливий, в той час стояла засуха, що було дуже до речі для зростання кавунів. У ситуації, яка склалася на прекрасному кавуновому полі, на додаток до всього, ріс також і син, який у майбутньому повинен приголомшити світ, тож як старому не бути щасливим.

Мати іноді приносила йому на поле обід. Старенька, бачачи, що голова її сина покрита блискучими крапельками поту, а все тіло — пилом, не стримувалася і казала:

— Синку, відпочинь трошки, нехай і твоя голівонька відпочине трошки.

Люди були зворушені його стійким духом, а ми завдяки йому зрозуміли: стати вченим важче, ніж стати селянином. Щоб стати селянином, потрібна лише богатирська сила, щоб проливати піт, але, закінчивши роботу, можна бігти до ріки, стрибати у воду і купатися, лежати на протязі під навісом для спочинку і спати, адже це і є людське щастя. Однак коли ми на прохолодному вітерці спимо під навісом, вчений у глибоких роздумах продовжує стояти навколішки на кавуновому полі. Так день за днем скучно минав час, кавуни також підростали з кожним днем, а ми помічали, як він худнув. Його тіло дуже скоро перетворилося в кавуновий паросток, голова також непомітно схудла і стала, як кавун. Ми переконували його батька:

— Дядьку, нехай братик Дачжі відпочине, його коліна там ще не пустили коріння? Якщо так і далі триватиме, твій син сам перетвориться на кавуна.

Зозулі прилітали і відлітали. Японська софора розцвітала і скидала цвіт, поспіла пшениця. Кавуни вирости і стали більші, ніж голова Цзян Дачжі. Дні стояли спекотні. Одного разу заблискало і прогримів грім, це була перша гроза. Разом з краплями дощу падав град величиною із земляний горіх. Ми всі сховалися під навіс для спочинку. А вчений, як і раніше, стояв навколішки на кавуновому полі, підпираючи голову, він витріщав очі й глибоко роздумував над якимсь дуже важливим питанням. Вітер обдував листя кавунів, загинаючи їх на сіру ворсисту зворотню сторону листка, катав по брудній землі і великі круглі кавуни. Рідкий град пронизував листя кавунів і навіть на самих кавунах залишав шрами, нам було їх шкода. Але ще більше шкода нам було голову вченого, яку обдував вітер, мочив дощ і бив град. Його рідке волосся намокло і щільно прилипло до шкіри голови, що зробило її ще більше схожою на кавун, град продовжував падати, і білосніжні блискучі кульки відскакували і падали поруч. Мій навіс для спочинку стояв ближче від усіх до навісу його батька, і я голосно крикнув:

— Дядьку Цзян, невже тобі не потрібен син?

Його батько, незважаючи ні на вітер, ні на дощ, перебіг під мій навіс, все його тіло тремтіло, і він крізь сльози, які лилися з очей струмком, сказав:

— Що ж робити? Що ж робити? Він сказав, що нехай на небі хоч і війна почнеться, все одно, щоб ми не заважали йому, вже прийшов час виріши-

ти те питання, над яким він роздумує, сьогодні і є той самий час, коли воно буде вирішене.

Я сказав:

— Адже не можна ж дивитися на те, як він вмирає під дощем.

Ми взяли конусоподібний солом'яний капелюх, накидку з трави і накинули на вченого і, здається, почули в його голові гуркіт, це працювала велика розумова машина. Я спробував вказівним пальцем доторкнутися до його плеча і відчув холод і окостенілість.

— Погано, дядьку, твій син уже задубів.

Ми влили йому в рот відвар імбиру і підігрітим вином розтерли все його тіло. І тоді його посіріле тіло стало поступово рожевіти, а застигли намистинки очей повільно прийшли в рух.

Він спробував встати, але, ясна річ, сил у нього не було. Перед його очима по всьому небу пурхали птахи, можливо, це і було натхнення, і він тремтячими губами сказав:

— Хлопці, вважаю, що я все зрозумів!

Сказавши цю фразу, вчений завалився. Рукою ми торкнулися його лоба, о господи, він горів, немов вугілля. Відірвавши від навісу дверну стулку, кілька чоловік підняли на неї вченого, перенесли через ріку і бігом подалися в сільську лікарню.

Коли збирали перший урожай кавунів, учений вийшов у двір, ми зібралися під навісом його батька, чекаючи, коли ж він оголосить нам результати своїх роздумів.

Він обома руками взяв великий кавун, важко зітхнув і сказав:

— Братики, чоловіки, однокласники, я знаю, що це питання дуже складне і глибоке, в двох словах його не розкриєш, я в межах можливого спрощу його, зроблю образним, щоб ви зрозуміли, завдяки дослідженню я виявив, що процес зростання і розвитку кавуна і процес зростання і розвитку землі збігаються, кавун — це зменшена земля, інакше кажучи, зараз у мене в руках зменшена у безліч разів земля... Тому, вивчаючи кавуни, я вивчав землю, розрізуючи кавуни, я розрізував землю, і тепер я зрозумів причину виникнення землетрусів і зараз можу точно передбачити землетрус...

Він поклав кавуна на дошку, дістав з-під лавки блискучого ножа для різання кавунів, чик, і розрізав кавуна на дві частини, вказуючи на його червоний м'якуш, насіння і прожилки, звернувся до нас:

— Дивіться, це — земна кора, це — мантія, це — ядро, це — розжарена магма, це — рухливі затверділі пласти...

Ми нерухомо дивилися на нього. Він поблажливо посміхнувся і порізав кавуна на безліч маленьких шматочків, роздав нам і сказав:

— Ви зараз, напевно, думаєте, цей парубок, чи не хворий він невропатією? Я не звинувачую вас. Їжте кавуна, спробуйте новий плід труда мого батька.

Ми тримали шматочки кавуна і відчули великий тягар, адже це частина землі, можливо, на цьому кавуні є частина Китаю, а тут вгорі є великі міста, великі риштування, великі пустелі, великі моря й океани, величезні сніжні гори...

Ми зі страхом відкусили червоний м'якуш, а він сказав, що це — магма, і ми відчули, що в цьому році у землі прекрасний смак, кількості ж прохолодної рідини магми було з надлишком, вона була і розсипчастою, і солодкою, тільки покладеш у рот, так одразу і танула...

Він сказав:

— Чому ви не заперечуєте? Ви повинні ставити мені запитання, наприклад: Цзян Дачжі, я хочу спитати тебе, якщо кавун являє собою землю, тоді моря, які є на землі, де вони на кавуні? Де Янцзи? Де Хуанхе? Де Гімалаї? Де Пекін і де Вашингтон? Кавун зростає на пагоні, а земля? Невже також в'яжеться на пагоні? Сонячна система — це частина кавуна чи цілий кавун? Чи заповнений космос чотиригранними повзучими лозами кавунів? Чи зав'язується на цих гілках сонце? А на яких гілках зав'язується місяць?... Чому ви цього не питаєте?

Ми тримали в руках ще більше затверділу кору землі, і кожний відчув, як розпухає голова, така кількість небесних тіл у наших головах, немов кавуни стикалися один з одним, клетотали, голова боліла так, що, здавалося, лопне, а мозок перетворився в розжарену магму...

Він сумно подивився на нас, потім відкусив магму, виплюнув шматок мантії, викинув відкушену земну кору і сказав:

— Я знаю, вам не потрібні мої відповіді. Все одно, братики, чоловіки, люди, я люблю вас...

Після цього ми вже не відчували себе спокійно, особливо, коли вночі, сидючи під навісом, дивилися на кавуни, підіймали голову і бачили обсіпане зірками небо, опускали голову і всюди бачили кавуни, так що нас раптом охоплював великий страх, маса сумнівів, як і купа мурашок кублилася в наших головах: кавун — це земля, тоді листя кавуна — це що? Квіти кавуна — що це? Насіння кавуна — що це? Що таке кукурудза? Що таке соєві боби? Що таке борсук, який їсть кавуни? Що таке пустеля? Що таке хімічне добриво з сечовини?... А що ж таке людина?

З китайської переклала Євгенія Красикова

Цитати для душі від Мо Яня

- ◆ У світі людей нема святішого імені, ніж «мати». У світі людей нема нічого більш безкорисливого, ніж материнське почуття.
- ◆ Якщо чогось і варто боятися в цьому світі, то це двох цих слів — «приймати всерйоз».
- ◆ Той, хто приймає все всерйоз, приречений на невдачу.
- ◆ Осінь — друга весна, а кожен пожовклий листок є квіткою.
- ◆ Минуле, яке ніколи не вмирає, і теперішнє, яке завжди зникає.
- ◆ Не дивись на обличчя монаха, дивись на обличчя Будди, не дивись на рибу, дивись на воду.

Заглиблюючись у царину гуманітарних наук

ПРО НАЦІОНАЛЬНИЙ КОЛОРИТ ОПОВІДАННЯ «ГЕНІЙ»

Для нас, українських читачів, оповідання цікаве ще й своїм національним колоритом, тим, що в ньому відображено національний спосіб мислення, ментальність китайців. А, отже, воно відчиняє нам двері у світ далекосхідної культури. Читаючи твір, ми спостерігаємо, як *«японська софора розцвітала і скидала цвіт»*, ловимо звучання незвичних для нас китайських імен і разом із персонажами твору пригадуємо уроки географії: *«Де Янцзи? Де Хуанхе? Де Гімалаї? Де Пекін...?»*.

Напевно, ви помітили, що в оповіданні багаторазово згадується кавун. Так, головний герой пише твір під назвою *«Земля — великий кавун»*, саме з кавуном однокласники порівнюють його голову, а з кавуновим паростком — тіло. На батьківському полі кавунів Цзян Дачжі робить свої важливі наукові спостереження. Урешті-решт саме на прикладі росту кавуна геній пояснює своїм односельцям механізм дії землетрусу. Цей плід фігурує і в низці прикінцевих запитань оповідання: *«Кавун — це земля, тоді листя кавуна — це що? Квіти кавуна — що це? Насіння кавуна — що це? Що таке кукурудза? Що таке соєві боби? Що таке борсук, який їсть кавуни? Що таке пустеля? Що таке хімічне добриво з сечовини?...»*. Фактично з кавуном пов'язані і перший маленький успіх головного героя, ще учня початкової школи, і його вагомий успіх як науковця. Отже, кавун — наскрізна художня деталь твору, яка викликає широкий спектр асоціацій і навіть набуває символічного змісту (символ розуму, пізнання, наукового пошуку та успіху). Поміркуймо, чому ж саме кавун. Звісно, це пов'язано з реаліями, у яких виріс Мо Янь. Адже ця баштанна культура є дуже поширеною в Китаї, а рідна для письменника місцевість славиться вирощуванням особливо смачних кавунів.

Тут ще варто зауважити, що в традиційній китайській культурі щастя визначається великою кількістю їжі. Ця особливість знайшла відображення й у письменстві. Поле кавунів — це маленьке щастя китайського селянина. У Піднебесній на честь кавуна навіть щорічно влаштовували «кавунове свято», на якому він був головним частуванням на столі. У Китаї існує музей кавуна, де можна побачити давні китайські поезії, в яких згадується цей плід. Крім того, червоний колір м'якоти кавуна, яку головний герой порівнює з магмою, є особливим кольором для китайців, найулюбленішим з усіх. Він символізує удачу і процвітання, щастя і благородство. У стародавньому Китаї червоний як колір вогню символізував буянню життя в усіх його проявах. З ним також пов'язують прагнення рухатися вгору. І коли наприкінці твору всі персонажі, смакуючи червону м'якоть кавуна, жадібно всотують натхненність генія і під його керівництвом таки ворухать мозком, мимоволі виникає аналогія з інтелектуальним рухом угору і духовним зростанням особистості.

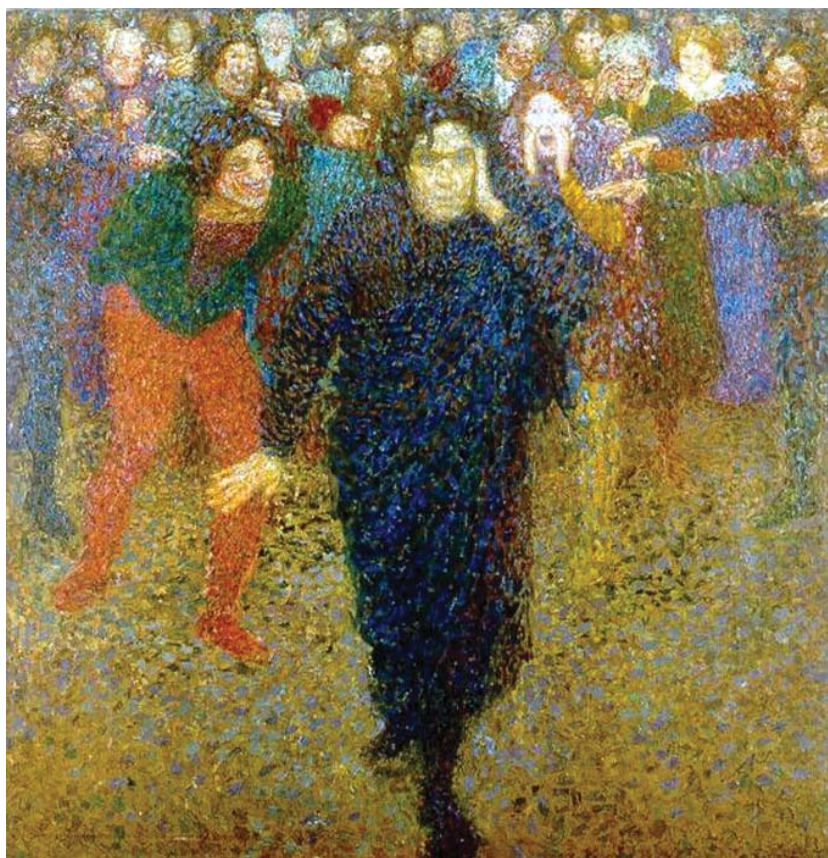
Оповідання «Геній» також викликає асоціації з міфами Давнього Китаю. Наприклад, з міфом про створення світу, де йдеться про першо-

предка *Пань-гу*, який усього себе віддав для того, щоб новий світ був багатим і прекрасним. Щоб урятувати світ від руйнівної сили землетрусів, віддає всі свої фізичні та духовні сили і Цзян Дачжі, втілюючи в собі ідею самопожертви заради високої мети.

У китайській міфології є й безсмертні святі, небожителі, яких називають *сянь*. Це святі відлюдники, які живуть у глухих місцях у горах і серед озер. У народних переказах і казках образ *сянь* близький до доброго чарівника європейських казок. Він найчастіше має вигляд білобородого старця, який є провісником долі, *сянь* допомагає герою у безвихідній ситуації. Саме такого персонажа нагадує нам і Цзян Дачжі, який теж заради своїх наукових пошуків обрав відлюдкуватий спосіб життя і дії якого, спрямовані на допомогу своїм землякам, певною мірою подібні до чарів. Особливо ж яскраво ці асоціації увиразнюються в такому описі генія: *«Весь його одяг просочився червоно-синім чорнилом, на голові ніби виступила пелена білої пари, і якщо то була не душа небожителя, тоді що ж? У душі у нас з'явилося почуття поваги...»*.

Отже, в оповіданні «Геній» звучить відлуння давньої китайської культури, описані події відбуваються в реальності, але викликають в уяві і самих персонажів, і читача порівняння з міфами, народними казками.

Егіше Тадевосян. Геній і натовп

ВАШ ПОРАДНИК

ЯК ПОРІВНЮВАТИ ОРИГІНАЛ І ПЕРЕКЛАД

1. Проаналізуйте особливості змісту і форми оригіналу. З'ясуйте, які елементи в ньому відіграють найважливішу роль.
2. Простежте, до яких змін удався перекладач (пропуски, заміни слів чи висловів, нові елементи в перекладі).
3. Поміркуйте, чим можна пояснити ці зміни (наприклад, прагненням зберегти ритм твору тощо).
4. Установіть характер втрат (основні чи другорядні елементи твору). Як вони позначилися на творі в цілому?
5. Зробіть висновок про близькість перекладу до оригіналу.

ЯК ПІДГОТУВАТИСЯ ДО ДИСКУСІЇ

1. Ретельно продумайте свою точку зору і аргументи до неї.
2. Вступаючи у дискусію, не розпочинайте її з тих питань, за якими ви розходитеся з вашим опонентом.
3. Використовуйте метод Сократа, який виявляється у тому, що свою думку ви розподіляєте на маленькі частинки, і кожен пропонуєте у формі запитання.
4. Уникайте категоричності, особливо, якщо ви заперечуєте.
5. Обминайте монологи, адже діалог продуктивніший.
6. Умійте почути та зрозуміти позицію опонента.
7. Не переривайте свого співрозмовника.
8. Не висміюйте його і не доводьте його точку зору до абсурду.
9. Не причеплюйтеся до невдалої форми висловлювання опонента.
10. Не переходьте на особистість співрозмовника.
11. Не розбивайте його позицію, а доказуйте свою.
12. Волійте не перемогти, а знайти істину.
13. Погоджуйтесь з тим, у чому правий ваш співрозмовник, знайдіть раціональне у його словах.
14. Майте мужність визнати свою неправоту і просити критичного обговорення запитання.
15. Поясніть, чому ви не можете погодитися зі своїм опонентом і висловіть свої аргументи.